

ATT BÄRAS UT ELLER BÄRA UT?

En etnologisk studie om äldre personers syn på ålderdom, hem och att flytta i förhållande till åldrande och livslopp.

Ett hem. Fotograf: Amanda Wide

Examensarbete på avancerad nivå 45 hp

Masterprogram i humaniora, inriktning etnologi

Uppsala universitet

Författare: Amanda Wide

Handledare: Birgitta Meurling

Vårterminen 2019

Abstract

To stay or move? An ethnological study of older people's views of old age, home and moving in relation to ageing and life course.

The aim of this study is to examine how notions of ageing, old age, life course and a good life is related to old peoples understanding of and their actions about their living situation. Notions, ideals and practices of home, ageing and old age are studied with ethnographic methods and analyzed with Sara Ahmeds phenomenological and queer theoretical tools "the straight line" and "orientation" to show how they relate to each other. The empirical material is based on 13 qualitative interviews with 15 persons who are more than 65 years old and live in different housing types in Sweden. The informants understanding of ageing and old age is one focus of the study, and the decision to move or not – and to where – is another. Even the experience of moving to a new place and the experience of elderly care in their home is described. The result shows that the decision of where to live and if, or when, it is necessary to move is often characterized by ambivalence during old age. It is related to two opposite norms about how to act during old age. Old people are expected to move as a preparation for negative changes in health, which follows a normative life course. At the same time, old people are expected to counteract their ageing by trying to stay in their home as long as possible. The event to move during old age can therefore be seen as a part in the process of becoming old. The opposite norms which old people have to relate to makes it difficult for old people to stay oriented. The study also shows that the feeling of home, the experiance of becoming old and orientation to norms affect each other.

Keywords: Old age, ageing, home, moving, life course, life cycle.

Nyckelord: Ålderdom, åldrande, livslopp, flytta, hem, äldres bostadssituation.

Innehållsförteckning

1. Inledning.....	5
Syfte, frågeställningar och avgränsning	6
Bakgrund	7
Äldres plats i samhället då och nu.....	7
Studiens tidsliga och rumsliga kontext.....	9
Olika bostads- och omsorgsformer för äldre idag.....	10
Urval och definitioner	12
Teoretiska utgångspunkter	13
Livslopp och död.....	13
Föreställningar kring äldre och ålderdom	16
Tidigare forskning	20
Metod, material och reflexivitet	23
Att ta sig in i fältet.....	23
Observationer och intervjuer.....	23
Intervjuer i hem och andra miljöer	25
Osäkerhet under intervjuer	26
Anonymisering	27
Transkribering och citat	28
Analysmetod.....	29
Disposition	31
2. När blir man gammal?.....	32
”Egentligen borde man ju vara gammal nu”	32
Beredd på förändringar.....	33
Kroppen, hälsan och orken.....	35

Aktiv – passiv	40
Att motverka åldrandet	42
Sammanfattning	47
3. ”De får bära ut mig härifrån”	50
Var om inte hemma?	52
Motvilliga flyttplaner	57
När flytten hindras	61
”Det måste dö en gamling för att en annan gamling ska få plats”	63
Sammanfattning	66
4. Det nya hemmet – när hemmet som plats och känsla förändras	69
Att ha flytten bakom sig	69
Att känna sig hemma	73
Kontroll och självbestämmande	78
Trygghet och tillit	82
Sammanfattning	88
5. Avslutande diskussion	90
Käll- och litteraturförteckning	93
Otryckta källor	93
Intervjuer	93
Observationer	95
Tryckta källor	95
Hemsidor	95
Litteratur	96
Övriga tryckta källor	99
Noter	101

1. Inledning

”Ja, visst gör det ont när knoppar brister”¹, är en känd dikt av Karin Boye (1935) som ofta får symbolisera känslorna som uppstår vid en större förändring, särskilt vid ett otrevligt uppbrott som i förlängningen leder till någonting bra. Detta jämförs med knoppar som spräcker sitt skal när de slår ut och droppar som släpper taget om kvisten och faller. Metaforen kan handla om stora livsförändringar eller små avbrott från vardagsrutinen, eller att våga prova någonting nytt och främmande. En förändring som påverkar livet och kan ge upphov till många olika känslor är att flytta, särskilt när man har bott på samma ställe under en lång tid. För många äldre är en sådan flytt en kommande eller passerad verklighet, för andra är det en möjlig, eller otänkbar, framtid. Om situationen kan jämföras med knoppar som brister eller droppar som faller är dock inte säkert, men att lämna sin villa eller lägenhet sker nog inte utan reflektion och känslor. Det sker inte heller utan planering, som för en del sker långt innan en sådan flytt är aktuell. Att hitta en bostad i Sverige, särskilt i större städer, är nämligen inte lätt och att få en plats på de överfulla särskilda boendena för äldre är minst lika svårt. Samtidigt har det dykt upp en mängd alternativ av trygghetsboenden, seniorlägenheter och plusboenden. Det finns även hemtjänst som ska se till att man kan välja att bo kvar i sin bostad. Hur man resonerar kring alla dessa alternativ, hur man vill ha sitt hem och vem som egentligen kan räknas som äldre, är ämnen som jag och informanterna vridit och vänt på vid köksbord, i gemenskapslokaler, i soffor och trädgårdar.

Titeln ”att bäras ut eller bära ut” handlar om planering, förväntan, rädslor och beslut under ålderdomen. Flera av de personer jag har träffat använder en variant av uttrycket ”jag ska bo här tills de får bära ut mig med fötterna först”, och under genomgången av materialet blev det en symbol för känslan av att inte vilja flytta utan bo kvar fram till döden. Motsatsen till att bo kvar är att flytta, en process som ofta innebär mycket bärande av möbler och saker som ska flyttas från en plats till en annan. Titels motsatsord bära eller bäras symboliserar därför dilemmat som många äldre står inför, nämligen att flytta eller bo kvar. Detta dilemma, och hur det står i förhållande till ålder och åldrande, utgör temat för uppsatsen.

Syfte, frågeställningar och avgränsning

I dagens Sverige lever människor allt längre och många kommer att nå en hög ålder.

Åldrandet kan leda till olika förändringar, till exempel att man behöver flytta eller förändra sitt hem. Detta skapar många frågor. För hur det känns det egentligen att flytta till särskilt boende? Vem är egentligen gammal? Hur planerar man sin framtid med vetskapen om att alla människor kommer att åldras och slutligen gå bort? Hur gör man för att ordna sin tillvaro så att man känner sig hemma när ålderdomens förändringar påverkar vardagen? Detta kan vara olika i tid och rum, men denna studie handlar om dagens Sverige. Det är en etnografisk undersökning där individens perspektiv på och upplevelse av sin egen situation är i fokus. Den kommer att handla om äldre personers upplevelser av och ställningstaganden inför sin bostadssituation i förhållande till åldrande och föreställningar kring äldre och ålderdom. Föreställningar om äldre och ålderdomen finns det mycket skrivet om inom olika discipliner. Hur man som äldre förhåller sig till dessa är dock inte lika vanligt, och det är detta som denna studie har som fokus. Det övergripande syftet är att ta reda på *hur föreställningar om åldrande, ålderdom, livslopp och ett gott liv påverkar äldre personers förståelse, ställningstaganden och ageranden kring sin bostadssituation*. För att ta reda på detta har syftet skalats ner till följande frågeställningar:

- Hur förhåller sig informanterna till föreställningar om åldrande, äldre och ålderdom och hur påverkar det upplevelsen av den egna åldern?
- Vilka aspekter och föreställningar påverkar informanternas ställningstaganden kring sin nuvarande och framtida bostadssituation i relation till olika alternativ på bostadsmarknaden?
- Vad innebär det att flytta för informanterna?
- Hur påverkas förståelsen och upplevelsen av hem vid förändringar av kroppen, vardagen och hemmet?

Jag har valt att studera personer som är 65 år eller äldre. 65 år har länge varit pensionsåldern i Sverige, vilket gör att det är en relativt utbredd och accepterad indelning som används av näringslivet och samhällsliga institutioner. Att jag använder denna avgränsning ska dock inte förstås som att 65 år är en gräns för vem som är en äldre person. Definitionen av ålderdom sker därmed inte här utan är en del av resultatet och kommer att diskuteras i kapitel två. Hur jag kommer att använda ordet äldre förklaras dock i avsnittet ”bakgrund” i inledningskapitlet. En avgränsning som görs är att inte ta med personer med demenssjukdom i undersökningen då deras erfarenheter av hem är mer komplex och faller inom ett annat forskningsfält.

Bakgrund

Äldres plats i samhället då och nu

Vem som räknas som äldre och vilken syn vi har på åldrande har varierat genom tiderna. Birgitta Odén beskriver detta i kapitlet "Åldrandets förvandlingar. De gamlas villkor från senmedeltid till välfärdsstat" i boken *Bryta, bygga, bo. Svensk historia underifrån* (Broberg m fl. 1994). En metafor för åldrandet och livsloppet är ålderstrappan, som skapades vid senmedeltiden och fortfarande är aktuell som konstmotiv. Den var dock som mest populär under 1700- och 1800-talen. Trappan går ut på att man föds vid foten av trappan, och för varje trappsteg upp åldras man till nästa åldersgrupp. Högst upp på trappan är man 50 år, och sedan går den ner igen tills man vid trappans slut är 100 år vilket brukar representeras av en gravsten. Under 1600-1800-talen var det ovanligt att bli så gammal som ålderstrappan gestaltade då många dog tidigt av sjukdomar, olyckor och dåliga levnadsvillkor. Andelen äldre var mycket lägre än idag och de som dog av hög ålder blev inte lika gamla som idag. I dödböckerna från kyrkan kan till exempel en 60-årig kvinna omnämnas som "utgammal" (Odén 1994:8ff). Genom historien har det varit vanligt att bli kategoriserad som gammal när man inte kan arbeta längre. Även i dagens samhälle är slutet på arbetslivet ett kännetecken för vem som betraktas vara äldre, då den allmänna pensionens införande 1913 skapade en ny grupp - pensionärer. Äldre som grupp har därför blivit mer synlig sedan dess, och då grupperna äldre och pensionärer ofta (men dock inte alltid!) sammanfaller har pensionär idag nästan blivit en synonym för åldring eller äldre person (Odén 1994:21).

Att äldre människor behöver, och har rätt till, vård och omsorg har varit en självklarhet ända från medeltiden fram till idag. Hur omsorgen har ordnats har varit olika på olika platser och olika tider. Det har ofta varit de ärvande barnens ansvar, vilket så tidigt som år 1347 stod inskrivet i landslagen. Barnens ansvar var särskilt viktigt på landsbygden där gården fördes vidare inom familjen. I städer har man kunnat skriva kontrakt med andra släktingar som kan ta ansvaret för omsorgen och få arvsrätt som tack (Odén 1994:13ff, 26). Under 1600- och 1700-talen började man på landsbygden använda undantagskontrakt, vilket innebar att det vuxna barnets familj tog över gården och föräldrarna flyttade ut till en undantagsstuga. Kontraktet garanterade föräldrarna rätten till att bo där och få mat, vilket ibland kunde vara en börda för barnen och leda till konflikter. Fattiga, barnlösa eller sjuka äldre togs omhand av församlingen, socknen eller grannar enligt olika modeller. De som var allt för fattiga kunde även hamna på fattighuset, som hade väldigt dåligt rykte. Ålderdomshem, och senare

äldreboenden och särskilda boenden, har också präglats av fattighusets dåliga rykte om att vara en uppsamlingsplats för de som ingen vill ta hand om (ibid).

I diskussioner om äldres villkor sägs ibland att äldre hade mer makt och status förr i tiden, och att man då såg upp till de gamla och att det är på grund av det moderna samhället som äldre har låg status. Detta är dock inte säkert. Att det fanns vissa som kallades för ”de äldste” handlade oftast inte om att de hade en hög ålder, utan att de hade erfarenhet och därför fick byns förtroende. ”De äldste” kunde lika gärna vara i medelåldern. På vissa platser har det även varit tradition att äldre satt längre fram i kyrkan, men det kan tänkas vara av olika skäl till exempel försämrad syn och hörsel. Inom politiken har makten tillhört män i övre medelåldern redan från 1700-talet till idag, vilket har märkts i t ex riksdagen. När de blir äldre lämnar de ofta sitt politiska uppdrag. Idag har äldre alltså varken mer eller mindre politisk makt än för några hundra år sedan, men idag kan man se att äldres ekonomiska makt är större än förr. Skillnaden mellan ekonomiska förutsättningar är störst i 60-årsåldern, så vissa är väldigt fattiga men andra är förmögna och har därmed en stor ekonomisk makt som utmanar den annars så mäktiga medelåldern (Odén1994:20ff).

En förändring som påverkar äldres villkor är förhållandet till döden. Tidigare i historien, före 1900, har döden varit mer närvarande och bekant för både unga och gamla samt upplevts som någonting ”naturligt”. Man dog ofta snabbt och bland anhöriga. Döden och föreställningarna om vad som sker efter döden var en samhällelig angelägenhet, och kyrkan var ofta nära inblandad. Idag har döden blivit en privat angelägenhet, men den sker ofta på ett sjukhus. Nära anhöriga kan visserligen vara inblandade idag, men med en mer nedtonad och frivillig roll än förut med fokus på stöd snarare än utförandet av vård. Att dö i det moderna samhället är oftast en lång och utdragen process som sker sent i livet och inte sällan präglas av smärta och ensamhet (Odén 1994:24f). Det finns en föreställning om att man förr i tiden tillämpade dödshjälp på äldre som inte längre kunde arbeta och kanske var sjuka eller hade funktionshinder. Det skulle man gjort genom att slå ihjäl personen med en ”ätteklubba” eller knuffa ner den för ett stup, ”ättestupan”. Att detta förekom finns det dock få belägg för, och det har förmodligen inte skett under kristen tid då dödshjälp är ett för starkt brott mot kristna värderingar (ibid).

Studiens tidsliga och rumsliga kontext

Idag ser äldres situation i samhället annorlunda ut än tidigare. Sjukvård, omsorg och bättre arbetsvillkor gör att fler lever längre. Detta, tillsammans med att den stora generationen med 40-talister har blivit äldre, gör att andelen äldre i Sverige är stor och ökar. De äldre som är sjuka ökar därmed också i antal, vilket innebär svårigheter inom vård och omsorg när det inte finns de resurser som krävs för ökningen (Socialstyrelsen 2019:14f). Något som påverkar äldres bostadssituation idag är att samhället är format av en nyliberalistisk anda som präglas av global konkurrens. Kommunpolitiker och företagare fokuserar på att bygga shoppinggator, hotell, lyxiga bostadsrätter och arenor för att locka inflyttare, turister och företag som kan bidra med kapital. Att säkra äldres möjlighet till service och bygga tillräckligt med äldreboenden prioriteras därför inte i samma utsträckning (Holgersen 2017:118ff).

Omsorgen av äldre har även förändrats, då den förr gavs i hemmet men förlades till institutioner under 1900-talet. Idag är fokus återigen på det egna hemmet, där idealet kallas för kvarboende. Det innebär att äldre ska bo kvar i hemmet i största möjliga mån, med hjälp av satsningar på hemtjänst istället för särskilda boenden (Bygdell 2014:52). Det har att göra med en föreställning om att det egna hemmet är en hälsosam och trygg miljö för äldre, och är även en kostnadsfråga för kommunerna. Med tanke på den globala konkurrensen och nyliberalismen skulle det också kunna ses som ett sätt att slippa fokusera på äldre i utvecklingen av staden. När fokus ligger på omsorg i hemmet bor fler i privata lägenheter, och färre äldreboenden behöver byggas i de offentliga delarna av staden (Wide 2018:5f). Fler satsningar på äldre görs dock, och en av dem är exempelvis äldrevänlig planering (Elfström 2017). Det är stadsplanering med fokus på att det offentliga rummet, service och kommunikationer ska vara tillgängliga för alla oavsett ålder och funktionsförmåga t ex. genom strategiska bänkar för vila vid gångvägar. En annan punkt är att det ska finnas olika bostadsformer inom samma stadsdel för att man ska kunna bo kvar i samma område även när behovet ändras (Elfström 2017:19ff). Äldreomsorgens fokus på omsorg i hemmet, minskade satsningar på samhällsservice och äldreboenden och den växande äldre befolkningen är aspekter som påverkar äldres bostadssituation idag. Att ha kunskap om dagens ekonomiska och politiska situation ger en större förståelse för hur möjligheterna ser ut för personerna som i den här studien funderar över sitt hem och framtiden.

För att förstå vilket sammanhang som studien är producerad i är det även viktigt att beskriva platsen för fältarbetet. Platser är väldigt olika och påverkar resultatet på olika sätt. Faktorer som kan vara viktiga är till exempel om det är en urban eller rural miljö, stora eller små

samhällen, läge i Sverige, andel äldre personer i befolkningen med mera. Studien har utförts på olika platser i tre svenska kommuner, som valts av både praktiska och kunskapsinriktade skäl. En av städerna är Västervik, som är en mindre kuststad i nordöstra Småland med relativt gles befolkning. Kommunen är präglad av hamn, fiske och skärgård, en arbetsmarknad inriktad på industrier och bruk samt en stark arbetarrörelse (Västerviks kommun). Andelen äldre är högre än i de två andra kommunerna (SCB). Den andra kommunen är Knivsta, som är en liten landsbygdskommun mellan Stockholm och Uppsala, dit många invånare pendlar. Befolkningen är snabbt växande och väldigt ung i jämförelse med andra kommuner vilket gör att den politiska satsningen på barn och unga är stor (Knivsta kommun). Den tredje kommunen är Uppsala, som är Sveriges fjärde största stad med en lång historia tätt förknippad med Uppsala universitet. Städerna möjliggör därför att få med perspektivet från en stor universitetsstad, en liten och växande kommun i ett storstadsområde samt en bruks- och industriort utanför storstadsområdena med en lite äldre befolkning. Städernas olikheter gör att studien inte är ett resultat av hur äldreomsorgen och bostadssituationen ser ut i en viss kommun, utan belyser olika exempel på hur det är att leva och bo som äldre i dagens Sverige.

Olika bostads- och omsorgsformer för äldre idag

Äldreboenden, ålderdomshem, hemtjänst, servicehus... Det finns många ord för olika bostads- och omsorgsformer för äldre personer, och det kan vara svårt att hålla isär vilka varianter som finns och vad som är skillnaden mellan dem. Under fältarbetet var intentionen att vara konsekvent i ordvalet för att särskilja de olika varianterna. Det blev dock uppenbart att alla har sin egen förståelse av vad orden betyder, och i många samtal blandades begreppen friskt. För att nå tydlighet i studien definieras i detta delkapitel de olika bostadsformer som finns och vilka ord som kommer att användas i uppsatsen, förutom i citat där det kan förekomma olika varianter. Omvårdnad och bostadsformer för äldre är kommunalt eller privat organiserade och kan därför variera väldigt mycket mellan olika kommuner och företag. ”Eva” som jobbar som biståndshandläggare berättar om hur det ser ut i Knivsta kommun som ett exempel på hur det kan fungera i en mindre landsbygdskommun i storstadsområdet Stockholm-Uppsala (intervju 2). Att det är just i Knivsta beror på att flera informanter bor där och förhåller sig till den äldreomsorg som finns där.

Hemtjänst – är hjälp med personlig omvårdnad och hushållsnära service som sker i individens hem. Hemtjänsten är kommunalt organiserad och kan därför se väldigt olika ut i olika kommuner. Eva berättar att i Knivsta är hemtjänsten uppdelad i två områden, service och

omvårdnad. Service innebär tjänster som berör hemmet, bland annat att man får hjälp med att städa, handla eller tvätta. Omvårdnad är hjälp som berör personen, till exempel hygien, toalettbesök och mat. Det är högre krav på utbildning av personalen för utförandet av omvårdnadsuppgifter än vid serviceuppgifterna och därför kan man få hjälp av olika personal om man har beslut om hjälp med sysslor inom båda områdena (Intervju 2). Enligt lagen ska biståndshandläggarna främja kvarboende så länge det är möjligt, då det förväntas vara det bästa för individen, och därför är det lättare att få beslut om hemtjänst än en plats på särskilt boende (ibid).

Särskilt boende kallas de bostäder där det ingår omsorg. Man måste ansöka till kommunen om en plats på ett särskilt boende, och en biståndshandläggare gör då en utredning om den nuvarande bostaden, omsorgsbehovet och den sökandes hälsa genom läkarintyg.

Biståndshandläggarens beslut avgör om den sökande får en plats på särskilt boende eller istället ska få hjälp i hemmet av hemtjänsten. Man kan söka plats på särskilt boende var som helst i Sverige (intervju 2). På ett särskilt boende bor man i en lägenhet med tillgång till personal, larmklocka och har ofta anslutande gemensamma utrymmen. Boendeformen riktar sig till äldre personer som har ett stort vårdbehov, har svårt att orientera sig eller de som har anhöriga som inte klarar av omsorg och tillsyn (Socialstyrelsen 2016). Även otrygghet och problem med kommunikationen är anledningar till att få en plats där, förklarar Eva (intervju 2). Särskilt boende är ett samlingsbegrepp för *omsorgsboende*, som är den variant som beskrivits ovan, och *demensboende*, som är anpassat för demenssjukas behov, samt korttidsboende, där man får bo under en kortare period eller växelvis under längre period. Det kan vara för återhämtning, rehabilitering, sjukdom, avlastning för anhöriga eller i väntan på en plats på omsorgs- eller demensboende (Socialstyrelsen 2016). Både omsorgsboenden och demensboenden benämns i studien som *särskilt boende*, då det ibland är en otydlig gräns mellan bostadsformerna t ex när olika avdelningar har olika inriktning.

De ovan nämnda bostadsformerna behöver man ett biståndsbeslut för att få en plats på. Förutom dessa finns även många former av boenden som riktar sig till äldre personer, ibland genom åldersgränser, men som man söker eller köper som en vanlig hyres- eller bostadsrätt (ibid). Förr kallades de ofta servicehus, och idag används en mängd olika ord till exempel seniorboende, plusboende och trygghetsboende. I studien kommer benämningen *trygghetsboende* att användas oavsett om andra ord används av fastighetsbolag eller informanter. Ett trygghetsboende har ofta, men inte alltid, anslutande matsal och lägenheterna är handikappanpassade. Ibland finns det en åldersgräns för att få flytta in, till exempel 55+

eller 75+. Annan service som kan erbjudas på vissa trygghetsboenden är en värd som ordnar gemensamma aktiviteter och närhet till hemtjänst eller service som frisör eller fotvård (Socialstyrelsen 2016, Intervju 1).

Bostäder som inte kräver vissa kriterier för att få flytta in och som inte är anpassade efter en viss målgrupp kallas kort och gott för *vanliga bostäder*. Det uttrycket används då denna form av boende är betydligt vanligare än bostäder riktade till en viss målgrupp. Det är även så som många beskriver denna bostadsform i vardagliga samtal när de kontrasteras mot anpassade boenden, och därför blir det tydligt och enkelt när samma uttryck används här. Uttrycket ska dock inte förstås som att vanliga bostäder är mer korrekta än andra bostadsformer.

Urval och definitioner

Att studera äldre personer för med sig stora risker att reproducera föreställningar, normer, fördomar och stereotyper, eftersom man redan genom formuleringen har bekräftat föreställningen om att äldre är en enhetlig grupp med specifika egenskaper. Risken är att hela studien bygger på generaliseringar och stereotyper. Med tiden blir våra egenheter starkare, då vi ofta blir tryggare i oss själva, och därför är äldre en väldigt heterogen grupp som det inte går att prata om utan att göra starka generaliseringar (Ronström 1998:12). I studier om äldre människor är det därför viktigt att alltid ha i minnet att en person är gammal som en följd av att ha varit barn, ungdom och vuxen (Ronström 1998:40). När *äldre* nämns i uppsatsen är det en benämning på de personer som från samhället och omgivningen betraktas som äldre av olika skäl, och därför har erfarenheter från att behandlas som äldre. Utöver denna gemensamma erfarenhet förutsätts inte att de har någonting gemensamt eller hör ihop på andra sätt. Informanterna i studien är över 65 år. Att fylla 65 år har länge varit kopplat till att gå i pension och är därför en vanlig gräns för vem som räknas höra till ålderskategorin äldre. De som har passerat 65-årsdagen kan därför ha erfarenheter av att kategoriseras som äldre, och de behöver förhålla sig till de normer och förväntningar som är kopplade till ålderdomen oavsett om de själva anser sig vara äldre eller inte. Därför används denna avgränsning för informanterna. Äldre som grupp används i denna uppsats som en benämning på dem som behöver förhålla sig till att kategoriseras som äldre, medan att använda 65 år som åldersgräns för informanter är ett verktyg för att enklare hitta dessa personer. Orden *gammal* och *gamla* används också men ska då förstås som ett relativt och emiskt begrepp som har mer att göra med kroppen och livssituationen än antalet levda år. Vem som är gammal och när man bli gammal är en del av studiens resultat och kommer att diskuteras i kapitel två.

Teoretiska utgångspunkter

Livslopp och död

Det finns många olika normer och förväntningar om hur livet bör levas och hur man bör agera vid vissa tidpunkter i livet. Kulturvetaren Sara Ahmed studerar dessa normer genom en kombination av fenomenologisk analys och queerteori i boken *Queer phenomenology. Orientations, objects, others* (2006). Hon förklarar det normativa och förväntade livsloppet med en metafor om en upptrampad stig, och denna stig kallar hon för "the straight line" (Ahmed 2006:16). Det engelska ordet straight betyder bland annat rak, rätt och heterosexuell, och de flera olika innebörderna förtydligar att "the straight line" handlar om en heteronormativt kodad väg genom livet samtidigt som det är den rätta, vanliga, raka vägen som är enkel att falla in på. Stigen trampas upp av den som följer den, och kan följas på grund av att andra trampat upp den tidigare. Stigen, och normerna om hur ett liv bör levas, är alltså ett resultat av många individers val och handlingar, samtidigt som de påverkar individernas handlingar (Ahmed 2006:16). "The straight line" består bland annat av olika händelser kopplade till heterosexualitet och familjebildning som ska passeras vid rätt tidpunkt och på rätt sätt, till exempel skaffa en partner av motsatt kön, gifta sig och skaffa barn. Detta normativa livslopp måste följas för att livet ska anses vara ett "riktigt liv" som är begripligt och meningsfullt (Ahmed 2006:21).

När individen följer "the straight line" uppfattas det av omgivningen som i enlighet med planen och därför korrekt och positivt, och då är man enligt Ahmed *orienterad*. Att agera enligt planen är ett neutralt läge, och att vara orienterad är därför ett agerande som inte märks för en själv eller omgivningen (Ahmed 2006:5f). Det kan jämföras med att ett streck som ritas längs med linjerna på ett linjerat papper inte syns så bra. Ett streck som inte går i linje med papprets linjer syns däremot väldigt tydligt (Ahmed 2006:66ff). Strecket som inte följer linjerna är "off line" och kan jämföras med när man inte följer det normerande livsloppet. Då kan individen uppfattas som förvirrad, konstig, omogen eller misslyckad (ibid). Att välja att inte följa "the straight line" kan vara ett sätt att göra motstånd mot den upptrampade stigen och istället välja en väg som passar det egna livet bättre. Genom att göra det påverkas stigen och det kan så småningom trampas upp en ny stig som en avstickare från den gamla. Det kan dock vara svårt att välja en annan väg, eftersom ju längre tid man följer stigen desto svårare är det att ångra sig. Att ge upp och sluta följa stigen kan uppfattas som slöseri med tid att ge upp

en väg man följt så länge. Att ge upp stigen kan också uppfattas som att ge upp sitt mål, sitt liv eller sig själv (Ahmed 2006:18ff).

Att följa livslinjen är enligt Ahmed att välja den riktning som andra har valt, och hon kallar det att vara ”in line” med andra eller att vara orienterad (Ahmed 2006:15, 66). Att vara orienterad betyder enligt Ahmed att känna sig hemma, hitta, veta var man är och vart man ska och därmed vara på rätt väg i rätt riktning (Ahmed 2006:5ff, 12). Motsatsen är att vara ”off line” gör att man tappar orienteringen, eller blir desorienterad, och kan jämföras med att gå vilse men också att vara på väg åt fel håll (Ahmed 2006:70ff). Orientering och desorientering handlar därför inte bara om att följa ett normativt livslopp, då orienteringen inte enbart innebär att följa normer utan även att känna sig bekväm i situationen, i livet, på en plats eller med sig själv. Ahmed beskriver att migration kan skapa desorientering, då man rör sig i ett mellanläge från det föregående hemmet där man varit orienterad till ett nytt hem där man förhoppningsvis känner sig orienterad i framtiden. I mellanläget är man desorienterad då man saknar en bekväm plats där man känner sig hemma (Ahmed 2006:9f). Att det ibland tar emot att flytta kan därför handla om osäkerheten det innebär att tappa orienteringen. Orientering och desorientering används som verktyg för att beskriva hur informanterna upplever normer och föreställningar om livslopp, ålderdom, åldrande och hem, samt hur de förhåller sig till föreställningarna och normerna genom sitt agerande och upplevelse av sin situation.

Informanternas förhållande till hemmet kommer dessutom att analyseras i termer av bekvämlighet, vilket Ahmed använder för att beskriva känslan av att trivas, passa in och kunna ta saker för givet (Ahmed 2010:59, 64). En metafor för bekvämlighet är att sitta bekvämt i en fåtölj, vilket gör att fåtöljen knappt känns då den följer kroppen och därför inte kan göra sig påmind genom ett skavande någonstans (Ahmed 2011:138). Att det skaver är således motsatsen till bekvämlighet, då det är någonting som inte stämmer eller står i vägen för att kroppen ska kunna breda ut sig. Att vara obekvämt, eller när det skaver, märks därför väldigt tydligt medan bekvämligheten är en självklarhet som inte syns eller märks. Hon beskriver det som ”att det är svårt att avgöra var den egna kroppen slutar och världen börjar” (Ahmed 2010:59). Bekvämlighet är en del av att vara orienterad, men används här som ett verktyg närmare empirin som beskriver känslan av hemmahörande och relationen mellan hemmet och kroppen eller jaget. Ahmed beskriver nämligen bekvämlighet bland annat som att känna sig hemma, och därför kan hem förstås som en känsla av bekvämlighet, att kunna ta saker för givet och kunna breda ut sig. Hemmet blir då en förlängning av kroppen och

fungerar tillsammans med kroppen, utan att hindras eller skava, och hemmet blir därmed omärkbart (Ahmed 2010:59ff).

Fanny Ambjörnsson och Maria Jönsson bygger vidare på Sarah Ahmeds teori om "the straight line" och kallar den för "livslinjen" i antologin *Livslinjer. Berättelser om ålder, genus och sexualitet* (Ambjörnsson & Jönsson 2010:11). I deras tolkning förtydligas hur livslinjen påverkar normerna kring hur olika åldrar ska ageras och hur ålder, genus och sexualitet förhåller sig till varandra. Ambjörnsson och Jönsson använder begreppet "osamtidighet" för att beskriva vad som händer när individen inte följer livslinjen genom att göra vissa saker i fel ordning eller vid fel tid. Att vara osamtidig innebär sanktioner mot individen, till exempel att personen inte tas på allvar eller verkar barnlig eller oseriös (Ambjörnsson & Jönsson 2010:11). I antologin tar olika författare upp flera exempel på hur personer i olika åldrar förhåller sig till livslinjen genom att följa eller inte följa den, där flera handlar om ålderdomen. Heteronormativitet är en stor del av Ahmeds teori, vilket inte berörs i den här studien. I studien betonas istället åldrandets avgörande roll för var i livsloppet individen befinner sig. I uppsatsen kommer därför Ambjörnssons och Jönssons översättning "livslinje" att användas istället för "the straight line" eftersom det ger ett tydligare fokus på livsloppet och dess olika faser. Ibland kan även förväntat livslopp, normativt livslopp eller förväntad livslinje användas som variation.

Artiklarna i Ambjörnssons och Jönssons bok handlar mycket om vilka normer det finns för olika åldersgrupper och hur de förhåller sig till livslinjen. Det finns många normer om hur man ska agera under ålderdomen, till exempel att måttfull och nöjd luta sig tillbaka och lämna karriär, sexualitet och ungdomliga intressen och istället ägna sig åt barnbarn. Man bör rätta sig efter sin ålder och vara tidsenlig genom att exempelvis inte klä sig eller agera ungdomligt (Andersson, Lundgren, Mattsson, Jönsson 2010). Andersson förklarar i sin artikel att detta kan handla om en förberedelse för att gå bort, då man genom att avstå roliga saker som förknippas med livslust och ungdomlighet för att själv "vända ryggen mot livet" innan livet tar slut (Andersson 2010:114). Samtidigt som man ska följa livslinjen anses det även vara positivt att bryta mot ålderdomens manual genom att vara ungdomlig till exempel genom att resa (Mattsson i Ambjörn & Jönsson 2010:72ff) eller genom att försöka motverka åldrandet genom att vara aktiv, motionera, använda anti-rynkräm eller påpeka att man själv inte pratar om krämpor som andra äldre gör (Lundgren 2010:154,164ff). Praktiker för att motverka åldrandet kan handla om ett sätt att visa sitt hopp, livsgnista, och en vilja att leva. Att agera sin ålder skulle förstås som att personen ger upp strävan om ungdomlighet och accepterar att

bli gammal. Det skulle föra personen närmare döden då det förstås som ett godkännande av en närliggande död. Ålderdomens närhet till döden påverkar därmed föreställningarna kring ålderdomen och äldre personer. Andersson förklarar att döden kan förstås ”som en sorts kompass, ett nav som människolivet oavbrutet kretsar kring – inte minst under åldrandeprocessen” (Andersson 2010:106).

Resonemanget ovan liknar Zygmund Baumans analys om hur människor förhåller sig till döden i det postmoderna samhället. Han menar att människan alltid vet att hon ska dö, och kan inte avstå den vetskapen (Bauman 1994:9-22 i Svensson 2013:62). Vetskapen om att man kommer att dö finns därmed alltid med genom alla livets faser. Samtidigt kretsar många kulturella praktiker numera kring att förneka den vetskapen och förlänga livet på olika sätt, och därför är döden en stor del av livet (ibid). Samtidigt som vetskapen om döden är ständigt närvarande menar etnologen Nils-Arvid Bringéus (1983) att döden har fått en mindre roll i livet idag i jämförelse med tidigare. Idag undviks döden och det är tabu att prata om döden även vid dödsfall eller begravningar. I dödsannonser används sällan ordet död och det är ovanligt att se någon bära sorgslöja eller sorgband (Bringéus 1983:13ff). Att döden är tabu gör att sörjande personer undviks och kan bli utanför i sociala sammanhang, och döende personer uppfattas som ”en socialt underlägsen främling som måste förpassas ur de levandes sfär” (Ferrer 1981:171 i Svensson 2007:67). Döden är således någonting som påverkar livet mycket och alla människor förhåller sig till, samtidigt som den är svår att prata om och visa offentligt. Detta kan resultera i att döden sällan pratas om rakt ut. Tystnader som en del av berättandet kommer att tas upp i metodkapitlet under delen om analysmetod. Inom livslinjen finns olika faser som präglas av olika normer, föreställningar och förväntningar. Studiens fält är äldre personer och de föreställningar om ålderdomen som är en del av livslinjens normativa ramverk. I nästa delkapitel kommer dessa föreställningar att presenteras och diskuteras.

Föreställningar kring äldre och ålderdom

Åldrandet och ålder har börjat studeras allt mer på senare tid. Ett tidigt och viktigt inlägg om ålder inom etnologin är Owe Ronströms artikel *Ålder som perspektiv* (1999). Ronström menar att åldrande är en central aspekt av hur vi kategoriserar varandra, förhåller oss till livet och förväntas agera. Samtidigt tas föreställningar om ålder för självklart. I texten problematiseras användandet av äldre som en kategori då författaren menar att det inte är en grupp eftersom den är väldigt heterogen och den enda gemensamma nämnaren är åldern som har ytterst liten betydelse för individens livssituation. Äldre är således ingen naturlig grupp, utan är en

avgränsning som bygger på normer och föreställningar. För att studera äldre människor utan att bygga hela studien på generaliserande föreställningar om äldre krävs därför en medveten avgränsning och problematisering av begreppen. I artikeln beskrivs ålder som en orsak till diskriminering och jämför det med diskriminering mot till exempel kvinnor, invandrare och fattiga. Ronström beskriver föreställningar om åldrandet genom metaforen ålderstrappan, där man går upp tills man hamnar på toppen mitt i livet för att sedan gå ner igen vilket kan tolkas som att åldrandet först är positivt, förbättrande, uppbyggande medan det efter livets mitt leder mot nedgång, förfall och död. Det kan även kopplas till dikotomin beroende-oberoende, då man förväntas börja och sluta livet som beroende medan man i livets mitt antas vara oberoende. I dagens samhälle breder ålderdomen, liksom ungdomen, ut sig allt mer över stora perioder i livet medan vuxenlivets tid blir kortare. Därför delas ålderdomen ofta upp i flera kategorier som yngre-äldre, medelålders-äldre och äldre-äldre (Ronström 1999:1-12). I studien kommer kategorierna yngre-äldre och äldre-äldre att användas som tankeverktyg, då det är spridda begrepp som används både inom och utom akademien. Att dela upp ålderdomen i tre perioder eller grupper är inte lika vanligt som en tudelad uppdelning, och därför känns inte medelålders-äldre som ett lika användbart begrepp och kommer därför inte att användas i uppsatsen.

Föreställningarna om äldre kan vara motstridiga. Ålderdomen kan nämligen förknippas med positiva egenskaper som vishet, kunskap och erfarenhetsrikedom, men också med negativt laddade föreställningar som att äldre är bakåtsträvande och drabbade av ett mentalt och kroppsligt förfall (Ronström:1999:3). Ronström förklarar i en annan text, "Pigga pensionärer och populärkultur" (1998) att förväntningarna på äldre människor är dubbla där den ena handlar om att äldre förväntas vara aktiva, friska och umgås med andra. Det finns samtidigt föreställningar om äldre som sjuka, ensamma, passiva och dementa, vilket fungerar som ett hot om den icke önskvärda ålderdomen, och detta kan därmed säga mer om yngre människors föreställningar och förståelsen av ålderdom som skapas av det (Ronström 1998:43ff). De motstridiga föreställningarna om äldre kan relateras till en uppdelning av ålderdomen i *den tredje åldern* och *den fjärde åldern*, vilket gerontologen Lars Andersson skriver om i en artikel som är publicerad i antologin *Åldrande, åldersordning, ålderism* (Jönsson 2009:210ff). Denna uppdelning handlar inte om antal år personerna har levt, utan fokuserar på kroppen. Äldre som är pigga, aktiva och friska kategoriserar i den tredje åldern och de som är sjuka, passiva och skröpliga tillhör den fjärde åldern. Han beskriver en obalans mellan dessa då personer i den fjärde åldern kan marginaliseras (Andersson 2009:210ff). Föreställningarna om

äldre behöver således inte vara motstridiga, utan handlar därmed om förväntningar på två föreställda kategorier av äldre med olika hälsotillstånd. Begreppen tredje åldern och fjärde åldern kommer fortsättningsvis att användas synonymt med *yngre-äldre* och *äldre-äldre*, som är en liknande föreställning som nämndes ovan.

Andersson har även skrivit boken *Ålderism* (2008) och definierar ålderism som ”fördomar eller stereotypa föreställningar som utgår från en människas ålder och som kan leda till diskriminering” (Andersson 2008:12). Han hänvisar även till Comfort (1977) i förklaringen av ålderism som ”idén om att människor slutar vara människor – att de slutar att vara som folk är mest, eller att de blir människor av en bestämd och underlägsen sort – som en följd av att ha levt ett bestämt antal år” (Andersson 2008:11f). Detta kommer av att medelåldern är normen i samhället. Det gör att andra åldrar blir bedömda i förhållande till den normerande åldersgruppen. Resultatet blir att en person i medelåldern i första hand definieras av personlighet, yrke eller intressen medan en äldre person oftast definieras efter fördomar om äldre. Avståndstagandet från äldre kroppar kan bero på flera saker, men en teori är att de påminner om den egna döden vilket är en sorg som är svår att hantera. Det kan då förstås som att en distansering från äldre kroppar är ett motstånd mot det egna åldrandet och döden (Andersson 2008:54ff). Håkan Jönsson, professor i socialt arbete, är inne på samma spår i antologin *Åldrande, åldersordning, ålderism* (2009), som presenterades tidigare, där han förklarar en teori till varför många äldre behandlas sämre än människor i exempelvis medelåldern. Det kommer av att både den egna och andras död är svår att hantera för oss människor, och för att slippa tänka på att äldre ska dö är en strategi att avpersonifiera dem. Därför kan människor i den fjärde åldern, eller ”äldre äldre”, bli betraktade som ”nästan döda” och förstås därför som mindre fullvärdiga människor som därför också behandlas sämre än andra (Jönsson 2009:194ff). Samhällsvetaren Anna-Liisa Närvänen skriver i ovan nämnda antologi att föreställningar om ålder och åldrande är socialt konstruerade, föränderliga och har att göra med makt (Närvänen 2009:18ff). Att kategorisera personer som unga eller gamla handlar om att inkludera och exkludera personer i en gemenskap. Hur man kategoriseras varierar mellan olika situationer och beror på vem som har tolkningsföreträde i sammanhanget. Att tillhöra en viss åldersgrupp kan ge förmåner och nackdelar, då vissa rum och sammanhang är tillgängliga för personer i en specifik åldersgrupp (ibid).

Föreställningar om äldre cirkulerar i media och kultur, och de bildar ett ramverk av förståelser om äldre och ålderdom vilket beskrivs av Jönsson och samhällsvetaren Magnus Nilsson (Nilsson & Jönsson 2009). Få äldre syns i media, och ännu mer sällan i en aktiv roll vilket ger

en förståelse av äldre som passiva. En föreställning som ofta förmedlas är att äldre är ett hot mot samhället, då de äldre är en kostsam och växande grupp. En annan föreställning är att det är synd om äldre och att de inte prioriteras inom politiken, vården och omsorgen, och därför är i behov av medlidande och hjälp. Äldre kan även gestaltas som förvånansvärt pigga för sin ålder om de är aktiva. Det bygger på föreställningen att de flesta gamla är skröpliga, eftersom de pigga anses vara ett positivt undantag (Nilsson & Jönsson 2009:96ff). Att definiera äldre som friska och aktiva för att uppvärdera äldres status riskerar att skapa en klyfta mellan friska, aktiva äldre och de äldre som är skröpliga, vilket kan göra att den senare gruppen marginaliseras (Jönsson 2009:193f). Det finns även föreställningar om att det finns positiva och negativa sätt att åldras på. Bygdell (2014), som presenteras ytterligare i tidigare forskning, skriver att antal levda år ofta tonas ned och förklaras som oviktig av informanterna, och det kan leda till att kronologisk ålder inte förväntas påverka individen. Hon förklarar detta genom att hänvisa till Toni Calasanti och Kathleen Slevin som menar att föreställningen om det goda åldrandet därför kan förstås som ett åldrande som inte märks utan blir likställd med ålderslöshet, eller evig ungdom. Detta är en grundsten i ett ålderistiskt synsätt (Calasanti & Slevin 2006:5 i Bygdell 2014:31).

Förståelsen av ålder bottnar ofta i en jämförelse med andra, precis som att ordet ”äldre” antyder att det är en person som är äldre än någon annan. Då är utgångspunkten jaget och den egna åldern som jämförs med andra. Äldre kan således förstås som de som är äldre än ”jag” är (Frankel 1995:28 i Ronström 1999:12). Detta gör att förståelsen av åldrande och ålder är beroende av andra, men också av tiden. Begreppsparet erfarenhetsrum och förväntanshorisont, myntat av Reinhardt Koselleck, används i Hanna Janssons avhandling *Drömmen om äventyret. Långfärdsseglares reseberättelser på internet* (Jansson 2017:20f). Begreppen handlar om hur individen förhåller sig till nutiden, dåtiden och framtiden genom den subjektiva upplevelsen av tidens gång. Erfarenhetsrum är det som upplevts medan erfarenhetshorisont är det som finns i framtiden och de rädslor, hoppfulla gissningar och förberedande inställningar som det innebär (ibid). Jansson applicerar det på sitt material om långfärdsseglares berättelser, som är organiserade utifrån berättandet om dåtiden fram till nuet och om förväntningarna på framtiden. Förväntanshorisonten är det som utgör drivkraften för resorna, och de skriver längtansfullt om vissa platser medan de oroar sig för andra. Framtiden visar sig dock vara viktigare än ett specifikt mål, då förväntanshorisonten tenderar att flyttas fram i takt med att seglarna kommer ikapp det tidigare målet. Det mål de nått ikapp har blivit erfarenhetsrum som innebär en annan, mindre märkvärdig, upplevelse än den som förväntas

när målet ligger i framtiden. Det de längtade efter i framtiden övergick till erfarenhetsrum och förväntanshorisonten flyttades fram i takt med resans gång (Jansson 2017). Detta kan jämföras med att upplevelsen av ålder är relativ, och att ålderdomens början därför kan definieras på olika sätt av olika personer eller olika tider i livet.

Tidigare forskning

Mycket av den forskning som är relevant för studien är kopplad till avdelningen för åldrande och social förändring (ASC) vid Linköpings Universitet. Antologin *Rum för åldrande. Essäer om äldres boende* (Abrahamsson m fl. 2010) är samlade texter från kursen ”Äldres boende” vid forskarutbildningen vid ASC, och dessa texter har utgjort en bakgrund för uppsatsen. I antologin skriver Vanessa Stjernborg om hur det är att vara äldre i svenska förorter, och skriver om hur bilen kan vara av stor betydelse för att kunna ta sig runt för många äldre. Därför kan det vara en stor händelse när man slutar köra bil (Stjernborg 2010:10ff). Anita Larsson har också bidragit till antologin, och hon beskriver två olika boenden för äldre personer, ett särskilt boende och ett vanligt lägenhetsområde. I texten diskuterar hon trygghet och gemenskap i relation till fysisk miljö och planering för social kontakt (Larsson 2010:23ff).

Etnologen Åsa Alftberg har skrivit ett bidrag ovan nämnda antologi som handlar om när det kroppsliga åldrandet och förväntningar på äldre personer gör att relationen till hemmet förändras (Alftberg 2010:6ff). Texten är nära kopplad till Alftbergs avhandling *Vad är det att åldras? En etnologisk studie av åldrande, kropp och materialitet* (2012). Den handlar om hur relationen till ting och kroppen påverkas av åldrandet, samt om vanor, tid, hemmet och hemmahörande. Ting som exempelvis trappor kan enligt Alftbergs studier bli synliga när kroppen åldras, och detta påverkar livet för informanterna och synliggör dem som gamla när de hindras av trapporna (Alftberg 2012:51). Alftberg berör även känslorna knutna till hemmet och att flytta, vilket har gjort hennes studie till en inspirationskälla för den här studien. Alftberg menar att känslorna kopplade till hemmet kan förklaras av att hemmet präglas av så mycket minnen och personliga ägodelar att den blir en del av jaget och den personliga identiteten. Att flytta till en annan bostad kan därför kännas som en förlust, särskilt när den nya bostaden är mycket mindre eller på en institution vilket gör att man inte kan ta med sig så många personliga saker (Alftberg 2010:8). I hemmet är man enligt Alftberg en hel person med alla egenskaper och intressen som man identifierar sig med. Utanför hemmet kan en äldre

person bli reducerad till en gammal människa utan övriga egenskaper. Detta kan ha att göra med att åldrandet blir synligt och får betydelse när man möter andra människor (De Beavoir i Alftberg 2012:108). I hemmet har man sin plats, nollpunkten, som man utgår från och jämför med när man möter resten av världen. Det är också där man är trygg, vilket är avgörande för hemkänslan (Alftberg 2012:107ff).

Cecilia Bygdell är kulturgeograf med bakgrund inom etnologin. I hennes avhandling ”En omsorgsfull landsbygd” (2014) är åldrandet på landsbygden i fokus tillsammans med olika former av omsorg. Studien baseras på intervjuer med äldre som får någon form av hjälp eller omsorg samt intervjuer med olika omsorgsgivare. Diskussionen berör även åldrandet och hur informanterna förhåller sig till sitt eget åldrande och den omsorg de får, där aspekter som klass och genus också tas i beaktande. Bygdell skriver även om kvarboende, som är en trend och politisk strävan efter att alla ska åldras och få omsorg i sitt eget hem istället för att flytta till t ex. ett äldreboende. Kvarboendet anses positivt eftersom hemmet förstås som en förutsättning för ett lyckat åldrande. Författaren avvisar dock teorin om att kvarboende alltid är positivt, då hon menar att bostaden även kan vara begränsande och otrygg. Flera informanter har därmed ett dubbelt förhållningssätt till sin bostad (ibid). Studien tar upp äldres inställning till åldrande, omsorg, hem och att flytta vilket har gjort den väldigt användbar för uppsatsen. Avhandlingen har varit fungerat som inspiration, jämförelse och källa till teoretiska begrepp och till fakta om exempelvis kvarboende.

Det finns flera etnologiska studier inom etnologin som fungerat som bakgrund och gett mig kunskap om fältet. Etnologen Owe Ronström har skrivit flera texter om åldrande, äldre och pensionärer. En text, ”Vem ska ta hand om de äldre invandrarna?” (1996) handlar om äldre invandrare och hur denna grupp påverkas av de olika diskurser som finns kring åldrande, äldre och invandrare. Föreställningar om invandrare och äldre kan vara motstridiga, och individerna kan därför påverkas av dubbla diskurser. Texten tar upp flera exempel på bostäder riktade till invandrade svenskar från ett visst land med fokus på i första hand gemensamt språk (ibid). I den tidigare nämnda texten av Ronström *Pigga pensionärer och populärkultur* (1998) diskuteras många dimensioner av pensionärlivet, åldrandet och hög ålder t ex. pensionärsföreningar, pensionärskultur och föreställningar kring ålderdomen och förhållandet till den egna åldern. En annan relevant text i sammanhanget är ”All the things I have - Handling one's material room in old age” av Åsa Larsson Ranadaa och Jan-Erik Hagberg (2014) som båda är verksamma inom den tvärvetenskapliga avdelningen ASC vid Linköpings Universitet som nämndes ovan. Den tar upp att många äldre personer ofta slutar köpa saker,

rensar och gör sig av med föremål. På svenska kallas det att dö-städa, och är en förberedelse inför döden som, ofta äldre, personer kan göra när de inte vill att deras barn ska behöva ta hand om allting efter deras bortgång (Ranadaa & Hagberg 2014). Ett perspektiv på ålderdom och åldrande i förhållande till kroppen, träning, hälsa och idrott är centralt i etnologen Annie Woubes text *Racing against age? Gender, age, and body among senior participants in women-only sports races* (2018). Artikeln baseras på intervjuer med äldre kvinnor som deltar i olika tjejlöpp, och analysen kretsar kring hur föreställningar kring idrott och träning som ungdomliga, och dessutom manliga, aktiviteter påverkar kvinnornas syn på sin kropp och sin träning. En annan studie om åldrande och omvårdnad är Eva M. Karlssons avhandling *Livet nära döden. Situationer, status och social solidaritet vid vård i livets slutskede* (2008). Karlsson har följt och intervjuat vård- och omsorgsgivare i arbetet med att ge palliativ vård i patienternas hem. Författaren tar upp föreställningar kring en naturlig och god död och hur den uppnås, och menar att den medicinska diskursen besitter tolkningsföreträde i vårdsituationen på bekostnad av patientens individuella önskemål (ibid). Andra etnologiska studier om äldre är till exempel Sverker Hyltén-Cavallius avhandling om pensionärer och musik (2005) samt Magnus Öhlanders studie om ett demensboende (1996). Många andra texter finns skrivna om ålderdomen och åldrande som har ett tema som inte överensstämmer med den aktuella studien. Det finns exempelvis mycket litteratur kring vård och sjukdomar, demens och genus som inte nämns i detta avsnitt.

Studier om åldrande behöver dock inte beröra ålderdomen. Ett exempel är avhandlingen *Prima barn. Helt U. A. Normalisering och utvecklingstänkande i svensk barnhälsovård 1923-2007* av etnologen Helena Hörnfeldt (2009) som handlar om kontrollen av fyraåringar på Barnvårdscentralen. Kontrollen går ut på att testa barnets syn och hörsel men också dess mentala utveckling genom olika övningar. På detta sätt ska avvikelser som mentala funktionsvariationer och nedsatt hörsel och syn upptäckas tidigt. Hörnfeldt studerar fyraårskontrollen som en del i skapandet av normer och föreställningar om normalitet då vissa barn kategoriserar som normala medan diverse beteenden och förmågor betraktas som avvikande. Detta stärker föreställningen om att det finns ett rätt och fel sätt att gestalta sin ålder och att åldrandet bör ske på ett visst sätt där utvecklingen och händelser bör ske vid en bestämd tid och i en bestämd ordning (Hörnfeldt 2009). Avhandlingen fungerar som därför både som kontrast och jämförelse till den här uppsatsen.

Metod, material och reflexivitet

Att ta sig in i fältet

Studiens fält har inte varit en viss plats som går att besöka. Fältet är istället centrerat kring ålderdomen som en fas i livet, hemmet som rum och flytten som process. Personer, institutioner och platser som är en del av den processen har studerats genom främst intervjuer men också enstaka observationer. Metoden för att komma i kontakt med informanter har varit att genom mail eller brev förklara att jag vill göra en intervju eller komma på besök för att berätta mer. Då har vi bestämt tid för ett besök, och vissa enskilda informanter intervjuades direkt vid den första träffen. I Knivsta gjordes en del av fältarbetet på en mötesplats som är kommunens öppna verksamhet för daglediga. I texten kommer den kort och gott att benämnas som ”mötesplatsen”. Där anordnas det aktiviteter av kommunen, där många är i samarbete med lokala kyrkor, föreningar och organisationer (Knivsta kommun 2018). Fältarbetet har bedrivits där vid aktiviteter för äldre. Personen som är anställd av kommunen som ansvarig för mötesplatsen var en viktig kontakt för att nå informanter. I texten kallas personen ”samordnaren vid mötesplatsen” eller bara ”samordnaren”. Det är en central person som de flesta som besöker mötesplatsen har en relation till. I Uppsala har jag kommit i kontakt med fältet genom Röda korsets hembesökare, boendebesökare och medföljare. Hembesökare besöker regelbundet en äldre person som bor i en vanlig bostad, medan boendebesökare hälsar på dem som bor på särskilt boende. Volontärerna gör inga vård- och omsorgsarbeten eller ekonomiska uppgifter. Istället handlar det om den sociala kontakten och aktivering, och boendebesökare håller ibland i gruppaktiviteter som högläsning (Uppsala rödakorsrets 2018b, Uppsala rödakorsrets 2015, Uppsala Rödakorsrets 2018c). En annan volontärgrupp är medföljare, som hjälper äldre personer som vill ha någon med sig som stöd vid t ex. vård- eller frisörbesök (Uppsala rödakorsrets 2018a, www.redcross.se). Att träffa Röda korsets volontärer gjorde att jag fick en intervju med en volontär och fick följa med två volontärer vid deras hem- och boendebesök.

Observationer och intervjuer

Enstaka observationer har använts i undersökningen. Ett exempel är en observation av en högläsningsaktivitet med efterföljande fika på särskilt boende. Under observationen satt jag med i ringen av deltagare som lyssnade på volontären från Röda korset som läste skönlitterära

texter. Det som var intressant med att göra en observation var att se hur det går till när en aktivitet anordnas där boende från flera avdelningar medverkar. Att studera deltagarnas agerande i situationen och beteende gentemot varandra gav mig en förståelse för hur de upplever situationen, platsen och relationerna mellan de boende sinsemellan och till personalen. Eftersom människor inte alltid gör som de säger är observationer en bra metod för att studera detta (Fägerborg 2011:85). En variant på observationen är en deltagande observation, där fältarbetaren deltar aktivt i aktiviteten. Eftersom en situation alltid påverkas av att en utomstående person är med, även när personen är passiv, är det svårt att dra gränsen mellan en deltagande och icke deltagande observation (Pripp & Öhlander 2011:123f). Under högläsningstunden var graden av deltagande relativt låg, men genom min närvaro kan jag ha påverkat situationen ändå. Under fikastunden var jag dock en deltagare, då jag också fikade och pratade. Observationerna gjordes för att känna av kontexten och platsen, och används inte explicit i uppsatsen.

Tretton intervjuer har genomförts med femton personer. Vid två intervjuer deltog två personer, men en av dem var då huvudinformat. Den andra personen var i ett fall sambo med huvudinformaten och deltog bara under en del av intervjun. I det andra fallet var den andra personen volontär från Röda korset och vän till huvudinformaten, och var med under intervjun men intog en nedtonad roll. Med intervjuer får man tillgång till informanternas tankar, känslor och individuella upplevelser, något som är svårt att nå under en observation (Fägerborg 2011:96). Intervjusituationerna har varit i form av samtal, och de har varit semistrukturerade med i förväg valda teman. Tillvägagångssättet under intervjun har varit att försöka vara följsam och låta informanten berätta om det som vederbörande tycker är viktigt, men samtidigt styra med hjälp av teman, frågor eller följdfrågor för att samtalen till största del ska hållas inom ramarna för studiens ämnesområde. Denna metod gör att intervjun blir mer dynamisk, personlig och jämlik än om intervjuaren ensam håller i taktipinnen. Det är också möjligt att nå ett djup när man ställer följdfrågor och uppmuntrar informanten att berätta och fundera, och känslan kan bli förtrolig (Fägerborg 2011:89). I denna typ av intervjuer blir det tydligt att intervjun är ett samspel mellan intervjuare och informant, där resultatet skapas gemensamt (Klein 1990). I vissa fall har dock informanten förväntat sig tydligare frågor och upplevt min passivitet som förvirrande. En intervju var informativ, och var därför inte lika öppen och förtrolig som övriga intervjuer. Det var intervjun med en biståndshandläggare som handlade om olika bostadsformer för äldre och hur man ansöker om plats på särskilt boende. Vissa öppna frågor gjorde att informanten gav vissa personliga svar, men situationen var ändå

mer formell än vid en samtalsintervju. Intervjuerna spelades in med diktafon, vilket informanterna var medvetna om. Att spela in samtalet gör att det är lättare att fokusera på informantens berättelse än när man gör anteckningar, och det skapar oftast en mer avslappnad stämning när samtalet kan flyta på fritt (Klein 1990:44f).

Intervjuer i hem och andra miljöer

Att göra intervjuer i hemmet bjuder på många ingångar till samtalsämnen, personliga berättelser och inblickar i vardagslivet som inte skulle kommit upp om vi träffats på en offentlig plats. Under två av intervjuerna i hemmiljö har en del av intervjun varit i form av en walk-along-intervju eller walk-about-intervju, som innebär att man rör sig i en miljö som är aktuell för ämnet eller tar en promenad medan samtalet förs (Fägerborg 2011:91). I de här fallen handlade det om att informanten visade runt i bostaden, trädgården eller gemensamma utrymmen. Fördelarna med denna typ av intervju är att fler berättelser kan komma fram genom att gå runt under intervjun än att vara stilla. Ett exempel på det är intervjun med Inger då vi tog hissen ner tillsammans för att titta på trygghetsboendets service i bottenvåningen. Hon berättade om de olika rummen där det finns olika verksamhet, och berättade vilken service hon använder och gillar. Om vi inte gick runt på bottenvåningen under intervjun kanske Inger inte hade tänkt på att berätta om detta eftersom det vardagliga lätt glöms bort eller antas vara oviktigt.

Några intervjuer genomfördes i informanternas hem, vilket gjorde att besöket blev både en intervju och en observation av platsen och informanternas agerande i sitt hem. Flera personer intervjuades dock på mötesplatsen i Knivsta. En av anledningarna till det var att en del bodde på landet utan bussförbindelse. Då vi inte hade tillgång till bil var det enklast att träffas på mötesplatsen. En annan anledning är att flera intervjuer var spontant planerade genom att samordnaren frågade någon av de personer som var på plats vid tillfället om de kunde tänka sig att bli intervjuade. Om de svarade ja blev det en ny intervju där och då. Informanterna hade kommit till mötesplatsen för att umgås och delta i aktiviteter, och var därför inte lika fokuserad på intervjun som de informanter som jag bokade träff med i förväg. Därför höll jag intervjuerna kortare och lättsammare än vid andra intervjuer. En intervju genomfördes dessutom i samlingsrummet, vilket gjorde att intervjun avbröts flera gånger av andra personer som skulle hälsa på informanten. De övriga intervjuerna på mötesplatsen genomfördes dock på kontoret som var ett stängt rum där vi för det mesta kunde samtala ifred.

Osäkerhet under intervjuer

Informanterna har alltid varit informerade av studien och om intervjuens eller observationens villkor, antingen i förväg eller i anslutning till intervjun eller observationen. I vissa fall har informanterna förmedlats av en kontaktperson. Detta gör det svårt att ha kontroll över hur studien förklarats för dem som tillfrågats och vad informanterna därför förväntar sig.

Informanterna kan ha känt sig pressade att ställa upp på intervjun beroende på hur kontaktpersonen har ställt frågan. Detta formar deras upplevelse av situationen och deras svar, och att jag inte tillfrågat dem personligen kan också påverka intervjusituationen, maktfördelningen och därmed resultatet. Att inte veta hur det gick till när informanterna tackade ja skapade nämligen en osäkerhet hos mig vilket präglade mitt agerande under intervjuerna. Jag blev orolig för att intervjua personer som egentligen inte ville gjorde att jag som intervjuare blev försiktig, undvek känsliga ämnen och abstrakta frågor, avslutade tidigare och lät informanterna prata mer fritt än att styra dem. Det gjorde att jag inte fick svar på vissa frågor och att både frågor och svar blev mindre tydliga. Att kontaktpersoner förmedlade intervjuer var dock inte bara negativt. Det gjorde det möjligt att nå fler informanter än om jag själv sökte personer att fråga.

Osäkerheten för att inte ha ett godkännande av informanterna dök även upp av en annan anledning. Några informanter som intervjuades i sina hem har svårt att gå, och de gick därför inte till dörren för att släppa in och/eller ut mig vid besöket. Istället blev jag insläppt av någon annan, och jag gick ut själv. Detta påverkade min upplevelse av maktfördelningen i situationen. I fältdagboken har jag skrivit att jag kände mig som de etnologiska fältarbetarna som gjorde uppteckningar av allmogen för ungefär 100 år sedan utan att informanterna hade så mycket att säga till om, som Karin Gustavsson skrivit om i sin avhandling (Gustavsson 2014). Det jag menade med detta var att det kändes som om jag utnyttjade informanterna. När informanterna inte öppnat dörren och släppt in mig till sitt hem har de inte haft samma chans att godkänna till intervjun och mötet med mig. Under intervjun fick jag dem att berätta om sina liv, och när jag hade fått informationen jag ville ha gick jag ut. Det var då jag som hade makt att inleda och avsluta mötet. Informanterna har sagt ja till att bli intervjuade och de bestämmer vad de säger under intervjun, men känslan av att ha tagit deras berättelser snarare än att de har givits till mig hängde ändå kvar efter dessa intervjuer. Det är inte säkert att informanterna kände likadant, men för att förebygga detta var jag extra noga med att ge information om studien och påpeka att de bestämmer vad de vill berätta. De fick veta att de

kunde höra av sig efteråt och ändra saker, och jag frågade innan jag avslutade om de känner sig nöjda att avsluta eller om de vill berätta mer. Med detta tillvägagångssätt fördelas en större del av makten i situationen till dem, så att de har möjlighet att släppa in mig och följa mig ut ur intervjusituationen trots att de inte fysiskt går med mig till dörren. Målet med detta är att intervjuare och informant ska skapa intervjusituationen gemensamt.

En intervju var med en bekant, nämligen en avlägsen släkting och sommarhusgranne. Jag har mest träffat personen under min uppväxt, och mer sporadiskt som vuxen. Det som var positivt med att jag var bekant med informanten var att jag kunde besöka personen i dennes hem och stanna längre än vad som annars hade känts bekvämt. En negativ aspekt med att vi är bekanta är att samtalet höll sig ytligare än jag ville, då det kändes påträngande att styra samtalet för mycket eller vara för rakt på sak då jag inte bara ställde frågor i egenskap av intervjuare utan även som "Pers dotter". I en intervju med en person jag precis träffat hade jag vågat ställa mer direkta frågor, beröra känsliga ämnen och vara okej med att verka lite konstig och framfusig eftersom jag då i huvudsak skulle haft rollen som intervjuare. Övriga intervjuer skedde med personer jag inte var bekant med sedan tidigare. Det gjorde det lättare att ta rollen som intervjuare som förväntas ställa frågor utan att det påverkar relationen mellan intervjuare och informant.

Anonymisering

Informanterna i studien är anonymiserade genom att deras namn bytts ut till pseudonymer. Namn på vissa specifika platser, som mindre byar eller stadsdelar, och namn på andra personer som nämns av informanterna har bytts ut till förklaringar eller personliga pronomen till exempel [en by], [hon] eller [dottern]. Anonymiseringen görs för att skydda informanterna från att bli igenkända så att de kan berätta om sin situation utan att vara oroliga för vad andra ska tycka om deras uttalanden. Det är viktigt att skydda de personer som informanterna berättar om, eftersom de själva inte samtyckt till att medverka och inte kan kontrollera vad som delges om dem. Att informanterna godkänt att det de sagt används i intervjun gör dock inte att deras egen identitet inte bör skyddas. Under etnologiska intervjuer är det nämligen vanligt att mer avslöjas än vad som var tänkt då det lätt blir en förtrolig stämning. Anonymisering handlar även om att skapa en distans till personerna för att enklare kunna se mönster och analysera så som krävs i en akademisk uppsats. Om studien fastnar i beskrivningen av riktiga personer, deras liv och vad de tycker om sin bostadssituation riskerar texten att fokusera på individerna istället för analyserna och likna ett journalistiskt

personreportage. Platserna Knivsta, Uppsala och Västervik är dock inte anonymiserade, liksom tätorten Alsike i Knivsta kommun, då platserna formar materialet så mycket att det är relevant att redovisa. Det finns dessutom så många invånare i städerna att informanterna inte bör kunna kännas igen när deras namn inte står utskrivet. Att informanterna skulle kunna bli igenkända av bekanta eller vänner är dock en risk, och känsliga ämnen och berättelser har därför utelämnats för att inte skada informanter eller personer de nämner. Det är nämligen svårt att använda uttalanden som anonymiserats och generaliserats till oigenkännlighet, eftersom de då tappat så mycket av substansen att budskapet kan gå förlorat. Att anonymisera är därmed inte en garanti för att personer inte kan kännas igen, utan används för att försvåra igenkänningen.

Transkribering och citat

En intervju har transkriberats i sin helhet, medan de övriga har återgetts i utförliga ljudfilsreferat för att sedan transkriberas delvis utefter valda teman. Det har i vissa fall gjorts att majoriteten av en del intervjuer transkriberats men vid olika tidpunkter då det följt tematiseringsprocessen. Att välja hur det talade materialet skulle skrivas ut var en svår avvägning. Barbro Klein hävdar i sin artikel "Transkribering är en analytisk akt" (1990) att transkriberingsprocessen är, som det antyds i titeln, ett sätt att analysera materialet. Sättet att transkribera påverkar materialet och därför även resultatet (Klein 1990). Det är många aspekter som behöver beaktas för att göra en lyckad transkribering. Citaten har transkriberats med målet att återge individualitet, känslor och hela resonemang och tankeprocesser, men ändå vara enkla att läsa och förstå. För att göra citaten enklare att läsa och för att budskapet ska bli tydligt har upprepningar, harklingar och stakningar tagits bort. Saker som händer eller förklaringar läggs till inom hakparenteser. Skratt har skrivits ut som [skratt] om det är ett litet, kortvarigt skratt, och som [skrattar] när personen skrattar högt, glädjefullt eller med flera stavelser. När ett citat förkortats genom att vissa delar klippts bort markeras det med [...]. Talspråk har gjorts om till skriftspråk när det handlar om vanliga talspråksuttryck som de flesta dialekter delar, till exempel att säga "ja" istället för "jag", "å" istället för "och", eller "nåt" istället för "något". Detta ger en ökad läsbarhet och ett fokus på vad som sägs istället för hur det sägs. Vissa ord och uttryck har dock sparats i talspråksform. Det är ord och uttryck som sticker ut genom dialekt, skämtsamma uttryck eller andra sätt att uttrycka sig som visar individens personliga språk. Detta är ett ställningstagande för att respektera informanternas sätt att berätta och belysa att det är en unik person med en egen personlighet, historia och som

är kopplad till ett större sammanhang. En dialekt eller sätt att prata är ett resultat av personens geografiska, sociala och kulturella miljö. Att ta bort det individuella uttryckssättet och göra citaten korrekta enligt skriven svenska kan därför ta berättelsen ur sitt geografiska, sociala och kulturella sammanhang och klippa banden till den enskilda individen. Att ta bort sådana uttryck skulle också kunna nedvärdera informanterna genom att förmedla känslan av att deras språk inte duger i en akademisk uppsats. Det individuella uttryckssättet är dock tydligare i vissa citat än andra. Det kan i vissa fall vara problematiskt då en kraftig dialekt eller brytning skulle kunna göra att informanter med mer dialekt exotifieras och upplevs tillhöra ett ”dem” medan de som återges i korrekt skriftspråk blir det neutrala ”vi”. Det som är viktigt att komma ihåg är dock att ett tydligt, formellt språkbruk som inte avviker mycket från skrivet språk är ett lika personligt uttryckssätt som tydlig dialekt, brytning eller ett informellt språkbruk. Att citaten har olika karaktär beror således på de olika karaktärerna i det personliga språket istället för olika sätt att skriva ut det. Hur korrekt och artikulerat informanten pratar visar även intervjusituationens karaktär. En avslappnad och informell situation ger förmodligen ett mindre artikulerat språk och en ökad dialekt i jämförelse med en formell situation. Klein förklarar att dialekten även kan variera när personen berättar om en händelse och citerar andra och sig själv. Andra personer kan citeras med mer eller mindre dialekt beroende på om berättaren vill skapa distans eller närhet till personen, och det kan också vara ett verktyg för att uppvärdera eller nedvärdera personer som citeras (Klein 1990:61ff).

Analysmetod

Analysen har gjorts genom tematisering. Teman som vuxit fram är hem, framtiden och definitioner av gammal och den egna åldern. Döden är på ett sätt ett tema, men också ett ständigt närvarande faktum som informanterna relaterar till under samtalen när vi pratar om andra teman. Detta märktes inte vid intervjutillfället, utan upptäcktes i efterhand när intervjuerna analyserades. Då blev det tydligt att väldigt många samtalsämnen och berättelser berörde döden och en förberedelse inför den egna döden. Det är dock ett ämne som det sällan talas högt om. Att obehagliga eller tabubelagda ämnen undviks eller blir till tystnader samtalen skriver etnologen Susanne Nylund Skog om i sin studie av förlossningsberättelser (2002). Under hennes fältarbete berättar informanterna om sina förlossningar, men vissa delar utelämnas. Nylund Skog förklarar att vissa saker utelämnas för att de anses vara självklara, och andra saker är istället känslolösa eller tabubelagda (Nylund Skog 2002:47). Under intervjuerna för min studie förekom också dessa tystnader. Informanterna berättade kort eller

inte alls om vissa saker som ansågs självklart, och tonade ner svåra saker att prata om. Döden var ett sådant tema som ofta tystades ner, nämndes i förbifarten utan vidare förklaring, pratades om i andra ord eller skämtades bort. Tystnaden och omskrivningarna blev en vägvisare för att hitta laddade teman och föreställningar om bland annat ålderdomen. Någonting som också styrts urvalet och sorteringen av materialet har varit kontraster och ambivalens. Kontrasterna har varit synliga då informanterna ofta slits mellan olika viljor, föreställningar, förhoppningar, önskningar och rädslor. Informanternas motstridiga och ambivalenta svar har blivit en drivkraft för uppsatsen. Jag har velat ta reda på varför de är ambivalenta, hur de motstridiga åsikterna hänger ihop eller går isär och vilka föreställningar eller normer som ligger bakom detta. Att leta efter motstridiga svar har därför varit ett sätt att välja ut vad jag ska titta närmare på.

Ett annat verktyg som använts för analysen är Oscar Pripps begrepp *den tredje närvarande* (2001:71ff). Begreppet myntade han i sin avhandling när han intervjuade syrianska och assyriska företagare i Södertälje. Företagarna var medvetna om diverse fördomar om dem, och förväntade sig därför att Pripps undersökning byggde på dessa fördomar. De försvarade sig genom att försöka motbevisa de negativa föreställningarna. Oavsett vilka frågor som ställdes under intervjun kunde företagarnas svar fokusera på någonting helt annat, som istället svarade på de frågor de trodde att han ställde. Han upplevde det som att det fanns en osynlig, tredje närvarande som ställde frågor bredvid honom. Denna tredje närvarande kan då tolkas som en sammansättning av de normer och föreställningar som finns om en viss grupp (ibid). Under mina intervjuer med äldre personer hade jag också besök av en tredje närvarande. Det finns många föreställningar och förväntningar om äldre personer som informanterna bekräftade eller försvarade sig emot. När jag ställde vissa frågor om åldrande blev de ibland omtolkade av informanterna efter vad de trodde att jag ville veta. Genom att analysera informanternas svar och komma fram till vilken fråga de svarar på från den tredje närvarande har det varit möjligt att hitta de föreställningarna och normerna som informanterna förhåller sig till.

Föreställningar om äldre påverkade även vilka jag kom i kontakt med och vad som berättades. En föreställning är att det är synd om gamla människor för att de behandlas dåligt av samhället. När jag förklarar att studien handlar om äldres bostadssituation kan det därför förstås som att jag söker efter berättelser om hur eländigt gamla människor har det. Detta kan ha gjort att informanterna fokuserat på att berätta om negativa erfarenheter av äldreomsorg, och kontaktpersonerna kan ha förmedlat kontakt med just de som stämmer in på bilden av

äldre som har det svårt. Materialet är således någonting som skapas av subjektiva förståelser av fältet snarare än något som objektivt kan hämtas. Urvalet görs genom en subjektiv bild av vad som är intressant och viktigt, och tolkas och analyseras sedan utifrån mitt eget perspektiv som formats av mina erfarenheter. Det är därför omöjligt att separera studenten eller forskaren från studiens resultat och de slutsatser som dras.

Disposition

Uppsatsen är indelad i tre kapitel med resultat och analys. Det första resultatkapitlet, vilket efter inledningen blir kapitel två, handlar om föreställningar om ålderdomen och äldre. I kapitlet redovisas informanternas förståelse av vad det innebär att vara äldre eller gammal, hur de förhåller sig till föreställningarna som finns och hur det påverkar upplevelsen av den egna åldern. Kapitel tre visar hur informanterna resonerar kring sin bostadssituation, framtiden och att flytta. Fokus är informanternas ställningstaganden och funderingar kring olika bostadsformer, om de ska flytta eller inte och vad som händer om flytten på något sätt hindras. Ett tema i kapitlet är bland annat hem som ideal. Det sista resultatkapitlet handlar om vad som händer när hemmet förändras. De informanter som har gjort en flytt berättar om hur det kändes och hur den nya vardagen tar form. Även personalens och servicens påverkan på hemmet analyseras. I kapitlet analyseras bland annat hem som känsla och praktik. Slutligen sammanfattas slutsatserna från de tre resultatkapitlen i en avslutande diskussion.

2. När blir man gammal?

”Egentligen borde man ju vara gammal nu”

Det här kapitlet handlar om att ta reda på vilka olika definitioner, upplevelser och förväntningar det finns om ålderdomen, åldrandet och äldre personer. För vem är egentligen äldre, och när blir man gammal? Det är relativa ord som alltså förhåller sig till andra personers ålder. Tore jämför sitt eget åldrande med hur han tidigare i livet upplevde äldre släktingars ålder och åldrande.

Jag fyllde 70 häromdagen, och de säger ju att 70 är det nya 50 så att jag känner väl mig, ja, kanske som en 50-åring. [skratt] Det är lite pladdrigt tycker jag att säga så, men när man var ung och... När min farfar var 70 år kommer jag ihåg hur han var, och sen dog han när han fyllde 73. Så man tyckte att det var väldigt hög ålder då när man var barn. 70 år då var man ju väldigt gammal. Men jag upplever ju inte det nu, utan jag upplever mig som fortfarande ganska ung och så.

När Tore jämför sig med hur hans farfar var i samma ålder som han själv är i nu känner han sig mycket yngre. Han menar att 70-åringar var äldre förr än vad 70-åringar är idag. Därför känner han sig inte som 70 utan så som han föreställer sig att man borde känna i 50-årsåldern. Tore förväntar sig alltså att åldrandet ska ske inom ett visst åldersspann. I jämförelsen med sin farfar kan man förstå att Tore länge har varit förberedd på att åldrandet ska ske, men att han inte upplever att det har skett än. Janne tycker också att han borde vara äldre än han är.

Janne: Nej, jag vet inte, men egentligen borde man ju vara gammal nu, tycker jag. Eller står man på vårdcentralen så hör man "en äldre man". Då är man ju äldre. Och jag reagerar på det. Och tänker jo, men det, jag är inte gammal. Men det är jag ju.

Amanda: Så du definierar inte dig som gammal?

Janne: Nej, egentligen inte. Ja, jag tänkte väl säga medelålder så är man ju inte, men... Finns det nåt? Det finns ingen grupp va? Yngre äldre?

Janne känner sig inte gammal, och känner inte igen sig när han kallas för ”äldre man” på vårdcentralen. Han verkar placera sig själv i ett mellanläge mellan medelåldern och ålderdomen, och provar tvekande definitionen yngre-äldre. Samtidigt tycker han att han borde vara gammal, eftersom han har levt ett visst antal år. Att Janne känner att han borde vara gammal visar på föreställningen att man är gammal vid en viss ålder, och att man då bör känna sig gammal och agera som det förväntas av en gammal person. Det förväntade

livsloppet har ålder som rättesnöre för att dela in livet i olika faser. När ålderdomen faktiskt sker kan dock variera, men livslinjen bestämmer vid vilken ålder som åldrandet förväntas ske och personen ska vara beredd på det. Den förväntade ålderdomen och den levda ålderdomen är därmed två skilda saker, där den ena är kopplad till förväntningar och föreställningar medan den andra är kopplad till kroppen, livsstil och upplevelse av att vara gammal. Janne och Tore jämför sig med sin ålder i förhållande till föreställningarna att de borde känna sig äldre eftersom de kommit över en viss ålder. Även Anna förhåller sig till ett föreställt åldrande, men jämför i det här fallet inte sig själv utan en bekant.

Vi har en farbror som kommer hit, han bor oppe i [en by] som också hör till Knivsta. Han åker ju buss, för han ser inte på ett öga. Och då måste han ju åka hit ner och handla. Och då dricker han alltid en kopp kaffe här och pratar lite. Han är 94 år och han är så rörlig och så alert så det är riktigt roligt att se när han kommer!

Anna berättar i citatet om en 94-årig bekant som har en bättre hälsa än vad hon förväntar sig av någon i hans ålder. Hon tycker att det är roligt att han är så rörlig och aktiv, och verkar tycka att det är någonting utöver det vanliga. Berättandet om en äldre person påverkas på detta sätt av förväntningarna på åldrandet genom att personens hälsa bedöms utifrån den förväntade hälsan. Förväntningarna på att äldre personer ska vara fysiskt påverkade av åldersförändringar till exempel genom dålig hälsa, trötthet eller passivitet blir tydliga i berättandet om någon annan äldre person. Är hälsan bättre än förväntat blir berättelsen positiv och ett bevis på att alla äldre är inte skröpliga, i motsats till föreställningarna. En berättelse om en äldre person med dålig hälsa är negativ, men handlar inte om en individ som sticker ut från mängden utan personen buntas lättare ihop med äldre som grupp som förväntas vara sjuka och svaga. Vid en sämre hälsa är det därför livets gång som sörjs istället för den försämrade hälsan i sig eftersom en försämrad hälsa förstås som en följd av livets gång (Nilsson & Jönsson 2009:96ff).

Beredd på förändringar

Linda är 77 år och lever ihop med sin man. Hon berättar hur hon och hennes man pratar om sig själva och sin ålder.

Nej, men det kan man ju säga utan att raljera, så att nu är vi gamla. Och man kan sitta och resonera om att när någonting ska hända i framtiden, vårt yngsta barnbarn ska ta studenten till exempel och sådär, de där som bor [utomlands]. Då kan man ju säga, men det kommer vi ju aldrig vara med om! Man måste ju inse livets begränsningar.

Linda och hennes man pratar om sig själva som gamla. Motivet till detta är för henne att de är medvetna om att de börjar närma sig livets slut, och därför inte längre kan räkna med att få uppleva händelser i framtiden, som barnbarnets studentexamen. Även Janne märker en förändring i förhållandet till framtiden.

”Ja”, sa [en bekant], ”när man kommer upp lite såhär på ålderns höst så vet man inte om man ska ta en helårsprenumeration på Uppsala Nya eller inte.” (skratt) Han var lite smått ironisk, men man kan ju tänka så. Men han menar att man kanske inte ska planera ett år i förväg riktigt. Det känner jag av! Vi säger att du får de här erbjudandena på datorn [...] om att i september-oktober kommer det ju revyer och sådant upp på teatrarna. Jaha, hur mår jag då? Det är en liten broms tycker jag då, att man inte vet. Jag vill bestämma kanske ett par tre veckor eller en månad i förväg att det kan jag åka på.

Janne planerar inte långt in i framtiden, utan vill vänta med att köpa biljetter till evenemang tills det endast är några veckor kvar. Då är det nämligen tillräckligt kort tid kvar för att han ska våga lita på att han mår bra och inte har några sjukhusbesök inplanerade. Han och några bekanta brukar skämta om att ett år är för lång tid att binda upp sig på som äldre, och jämför med helårsprenumerationer på tidningar. För Linda och Janne innebär ålderdomen att framförhållningen blir kortare då de inte längre kan ta framtiden för given. I deras fall resulterar det i att de inte planerar in saker långt i förväg, men i övrigt är det en passiv väntan på vad som komma skall. Att förvänta sig en osäker framtid kan också leda till aktiva åtgärder. Anna bor på landsbygden i Knivsta, och får frågan om det går bussar eller om hon kör bil för att ta sig in till Knivsta.

Nej, jag la av... Eftersom jag är så gammal så tyckte jag att jag skulle sluta köra. Jag har tagit beslutet själv. [...] Och då ansökte jag om färdtjänst, och fick det sen.

Att sluta köra bil var ett beslut Anna tog på grund av att sin ålder. Hon nämner inte att någon annan aspekt spelat in, till exempel kroppsliga förändringar som många äldre drabbas av och som skulle kunna påverka hennes förmåga att köra bil. Det skulle kunna vara så att Anna förstår sjukdomar eller försämrade sinnen som en självklar del av åldrandet, och det därför inte är nödvändigt att nämna mer än åldern som motiv till att sluta köra bil. Saker som upplevs som självklara kan utelämnas ur berättelser, eftersom personen som berättar tror att den som lyssnar också tycker att det är självklart. De utelämnade delarna, som för berättaren är självklarheter, kan därför vara svåra att upptäcka om man inte fokuserar på just tystnader och det som utelämnats ur berättelsen (Nylund Skog 2002:47).

Att Anna slutar köra bil för att hon tycker att hon är för gammal kan vara en försiktighetsåtgärd. Precis som att Janne avstår från att köpa billiga revybiljetter långt i förväg så avstår Anna från att köra bil för att kunna vara beredd på att hälsan kan försämrans, både plötsligt och smygande, vilket skulle kunna leda till en osäker körning. För Anna, Janne och Linda är ålderdomen som en tid för förändringar, vilket de tar hänsyn till på olika sätt. Det kan vara ett sätt att förhålla sig till döden och den försvagning av kroppen som förväntas föregå den, vilket Åsa Andersson förklarar som att döden används som en kompass under ålderdomen (Andersson 2010:106). Att vara beredd på förändringar i hälsan och livssituationen, och i förlängningen även sin bortgång, är en del av ålderdomens fas. Detta är en del av livslinjens ramverk av föreställningar och förväntningar om hur livet bör levas för att förstås som korrekt och lyckat, och som jämförs med en stig som följs för att andra har gått före och trampat upp vägen (Ahmed 2006:16ff). När livslinjen övergår i ålderdomen skulle man därför kunna tänka sig att det dyker upp skyltar längs stigen som varnar för sjukdomar och andra förändringar längre fram på stigen. Den som följer stigen vet inte vilka förändringar det rör sig om och när de dyker upp, och förbereder sig därför på det mesta. Att kategoriseras som, eller själv se sig som, en del av åldersgruppen äldre behöver således inte betyda att man har erfarenheter av dessa förändringar, men det innebär en medvetenhet om och beredskap för att förändringarna kan ske när som helst.

Kroppen, hälsan och orken

Att tillhöra de äldre behöver dock inte vara samma sak som att vara gammal. De flesta är överens om att den faktiska åldern inte behöver spela någon roll för hur gammal man är, eller hur gammal man känner sig.

Amanda: Att bli äldre eller att bli gammal, när sker det? När blir man gammal?

Elsie: När man inte orkar göra något.

Amanda: Så det är när man inte orkar mer?

Elsie: Ja, när man inte klarar av att hålla diskbänken ren och... Och framför allt att kanske inte orka hålla sig ren själv. Då är det ju kört!

Amanda: Då är man gammal?

Elsie: Ja, och det finns ju de som är gamla redan vid 60. Och de som är jättepigga sen när de kommer upp... Du vet väl hon som är... vad heter hon, Karlsson, va? Gumman som är 106 år som är ute på...

Amanda: Ja, Dagny?

Elsie: Dagny ja! Den boken har jag hemma. Den fick jag av min dotter. Så att det att åldersbestämna folk, det är nog väldigt svårt. För det finns jättemånga pigga 90-åringar som man verkligen förvånar sig över när man ser. Och sen finns det de som inte är fyllda 70 som är så skröpliga så de... Som är otäckt, så det... Och sen är det framför allt att man får behålla hälsan skapligt.

Enligt Elsie blir man gammal när man inte kan ta hand om sig själv och sitt hem. Hon förklarar att åldern inte behöver spela någon roll för hur gammal man är, och jämför med bloggaren Dagny Karlsson som är känd för att vara över 100 år och leva ett aktivt liv. Aktivitet förstås som ett tecken på ungdomlighet, och det förväntas istället att äldre ska vara passiva (Ronström 1999:4ff). Det aktiva livet skulle därför kunna vara en anledning till att Elsie inte betraktar Dagny som gammal. Att vara gammal är också beroende av kroppen. Elsie pratar om kroppen genom motsatserna ”pigg” och ”skröplig” som kan definieras som en sammanvägning av bland annat kroppslig funktion, hälsa, aktivitet, motorik och kondition. Kroppens förmåga kan därför bidra till, eller vara avgörande för, om en person kan betraktas som gammal enligt Elsie. Även Gun-Britt tycker att kroppen definierar om man är gammal eller inte, och särskilt hälsa och sjukdomar.

Jo, jag tror det att [gammal] blir man när man drabbas av någon sjukdom. För jag var så pigg ända tills för tre år sen, eller nu blir det fyra, då fick jag bältros. Och innan dess så körde jag bil själv, jag hade en bil och körde och åkte och hälsa på och var igång. Hade den där studiecirkeln och var med i en pensionärsförening och... Så var jag med i bostadsrättsföreningens styrelse och. Så jag hade lite såna här uppdrag. Och så fick jag bältros och den var så, det var så svårt, så svårt! Så att det slog ut mig direkt. Och på det, på ett det fick jag en depression. [...] Så då kom det här svaghetstecknet, att jag blev äldre. Annars hade jag inte varit det, jag hade varit ganska pigg till och med när jag fyllde 85. Då var jag på bröllop, mitt äldsta barnbarn gifte sig. Och jag var hur pigg som helst!

Gun-Britt berättar att hon blev gammal när hon blev sjuk, då sjukdomarna fick henne att tappa kondition och kraft så att hon inte längre kunde och orkade köra bil, hälsa på bekanta och engagera sig i föreningar. Sjukdomarnas påverkan var både direkt och indirekt, då de gjorde att hon kände sig gammal i kroppen men också hindrade henne från att leva ett aktivt liv. Aktivitet, som att engagera sig i föreningar, köra bil och umgås med bekanta är för Gun-Britt en motsats till att vara gammal. Sjukdomarna påverkar livssituationen och aktiviteten, och det gör att hälsan blir en orsak till åldrandet medan passivitet kan förstås som ett resultat av hälsan och därför ett tecken på ålderdom snarare än en orsak till den. Sjukdomarnas och hälsans roll har idag en stor roll i synen på åldrande och död. Förr, när kyrkan och religionen var en större del av samhället, var förståelsen av döden att den var förutbestämd och oberoende olika sjukdomar, eller att sjukdomarna kom som ett resultat av att livets slut var

nära. Idag betraktas förhållandet mellan sjukdomar och död tvärtom från då, nämligen att döden är ett resultat av sjukdomar. Att bota sjukdomarna skulle därför göra att döden kan undvikas (Svensson 2013:63ff). Att sjukdomarna får en tung roll i upplevelsen av åldrande och ålderdom av informanterna kan därför förklaras av förståelsen av sjukdomar som avgörande för liv och död. Även Sara i Knivsta tycker att sjukdomar och funktionshinder är nära sammanvävt med att vara gammal, men håller inte med om att en person blir gammal vid ett tillfälle.

Sara: Jag kan ju inte med fötterna, som jag vill alltså, så de är ju gamla. De är redan gamla! (skratt)

Amanda: Så det börjar nerifrån och går uppåt? (skrattar)

Sara: (skratt) Jo, men det är typ, för det där är sist. (pekar på huvudet) Min mor sa alltid "en är dålig på fötterna och den andra i huvudet". Och hon hade rätt, hon var dålig i huvudet och pappa dålig i fötterna. Så det är nog lite så och så.

Sara har problem med fötterna och kan inte gå så bra. Det gör dock inte att hon upplever sig som gammal. Istället förklarar hon att fötterna är gamla. Att dela upp jaget i olika kroppsdelar som inte påverkar varandra kan vara ett sätt att distansera sig från sjukdomar och åldrandet. Sara kan därför fortsätta att betrakta sig själv som frisk eller ung trots att fötterna är sjuka eller gamla. Hennes resonemang visar på att åldrandet kan ske på olika sätt för olika personer, och att Alzheimers och andra sjukdomar som hör till "huvudet" inte behöver göra resten av kroppen gammal. Hon delar upp åldrandet i "fötter" och "huvud", vilket kan förstås som en uppdelning mellan mentala och fysiska sjukdomar eller funktionshinder. I takt med att man själv blir äldre åldras även det sociala nätverket av sjukdomar, vilket Linda berättar om.

Amanda: Men är det många av era vänner då som åldras på ett annat sätt än vad ni gjort?

Linda: Absolut! Oja! Det är väldigt tydligt. Vi är väldigt tacksamma över att vi är så pass vitala som vi är vid vår relativt höga ålder. Demens drabbas många av, flera stycken. Och det känns väldigt sorgligt för då är det ju våra vänner, och på något sätt så har de ju försvunnit alltså på något vis, i sinnet va. Det tycker jag är tungt att se. Det är nästan värre än när de måste använda rollator och sådana saker. [...] Så det drabbar ju en också på äldre dagar, hela det här flödet av människor som åldras på olika sätt och försvinner genom döden eller sjukdomar för oss. I den fasen lever vi ju och det är vi väl medvetna om. Jag säger som min äldsta son "Men snälla, ni är ju gamla!". Så säger han när jag kan sucka över nåt.

Flera personer i Lindas bekantskapskrets har drabbats av olika sjukdomar. När hon jämför sig med dem uttrycker hon tacksamhet över att hon och hennes man har en relativt god hälsa. Detta kan jämföras med hur Anna berättade om sin 94-åriga bekant som ett positivt undantag

som är friskare och piggare än förväntat. Detta sätt att berätta om äldre är relativt vanligt, till exempel inom media där det kan förekomma positiva reportage om äldre som är pigga och hittar på ungdomliga saker. Då det visas som någonting uppseendeväckande visar det att normen är att äldre inte kan eller vill göra sådana saker (Nilsson & Jönsson 2009:96ff). Lindas tacksamhet och Annas överraskning visar alltså att äldre enligt normen inte borde vara så friska, och Linda vara sjuk eller på annat sätt ha en försvagad kropp. Linda tycker att det är sorgligt när hennes vänner och bekanta blir sjuka och går bort. Hennes son tycker inte att det är någonting konstigt och uppseendeväckande, eftersom det enligt honom är en självklar del av ålderdomen. Sonen hade förmodligen inte sagt så om det handlade om människor i till exempel 30-årsåldern, då sjukdomar och död inte förväntas drabba 30-åringar och deras bekantskapskrets. Det är istället någonting som ska komma senare i livet, under ålderdomen, vilket synliggör livslinjens faser och hur synen på liv och död ser olika ut beroende på vilken fas i livet personen förväntas tillhöra. Både Sara och Linda beskriver demens och Alzheimers sjukdom som väldigt otäcka och sorgliga sjukdomar både som ett hot för den egna hälsan och som en tragedi när det drabbar närstående. Rädslan för demenssjukdomar gör att reaktionerna kommer snabbt vid minsta glömskhet. Agneta berättar att hennes väninnor ibland är glömska.

Ja, en gång när jag satt och prata med [en vän] i telefon, "Jag ska kolla det där, vad heter det nu? Ja, gud... Blodtrycket! Ja, just det!" sa hon. [skrattar] Då tänkte jag "nej men gud!" [Hon] är född 1942 alltså är hon 6 år äldre än jag. Men det känns ibland som att det står stilla i huvudet alltså. Och så när de sitter och letar ord, "Ja, men vad var det nu då?" Ja, men just så. Och så den ena tjejen hon säger "ja, men just det ja, just det, så var det, jag visste det, jag visste det!" De vill inte medge att de inte kommer ihåg! [skrattar]

Agneta berättar roat om sina väninnor som glömmet ord när de pratar och får fundera en stund innan de kommer på det. Hon förstår glömskan som ett tecken på åldrande. När väninnorna inte kommer ihåg menar Agneta att de försöker dölja det. Anledningen till att dölja glömskan kan vara för att slippa förknippas med ålderdom och demens, eftersom demens och glömska är förknippat med ålderdomen och framför allt den fjärde åldern, eller äldre-äldre. Denna del av ålderdomen, eller grupp av äldre, är kopplad till negativa föreställningar om ålderdomen som har att göra med kroppsligt, mentalt och mänskligt förfall (Andersson 2009:210ff). Eftersom demenssjukdomar ofta betraktas som de värsta ålderstecknen, till exempel av Linda och Sara, kan all form av glömska upplevas som ett hot om ett negativt åldrande. Därför kan även små tecken på glömska, som att ha svårt att hitta ord, betraktas av informanterna som ett tecken på att man är gammal. Att ålderdomen

förknippas med glömska, demens, ”virrighet” och svårt med kommunikationen kan påverka vilket bemötande en äldre person får av andra.

För det mesta så när man blir gammal så blir man inte... Då tror de att man inte kan någonting och man är alldeles dum i huvudet, man har ingen tankeförmåga eller någonting. De tror... Vanliga människor som rör sig i samhället, det är för det mesta så att när man blir gammal så då är man.... Jag brukar säga idiot. Och det behöver man ju inte vara! Nej, för att man inte kan dator så kanske man kan nå annat som dom inte kan. [...] Men jag lider inte utav det! Men man ser ju att det är så. Att det är ingenting liksom att dom tänker att "den där är ingen att prata med."

Anna tror att andra väntar sig att hon inte ska förstå eller kunna konversera ordentligt på grund av att hon är gammal, och undviker att prata med henne. Hon tror att det har att göra med att äldre ofta är ovana vid datorer och annan ny teknik, och därför blir de avfärdade som ointelligenta när det egentligen handlar om att man har olika kunskaper och erfarenheter inom olika generationer. Att äldre förväntas vara dementa eller ”virriga” kan därför göra att de får ett sämre bemötande eller blir ignorerade. Under fikastunden hos Maj-Lis i hennes rum på ett särskilt boende berättade hon om ett sammanträde för de som bor i huset för att utvärdera, ställa frågor och ge kritik till ledningen. Sammanträdet hade gått bra, men hon var inte lika nöjd med informationen inför mötet.

Då gick det till så att då ringde de till min goda vän. [...] Sedan ringde [hon] och talade om "vet du om att det ska bli ett sammanträde?" Nej, sa jag, det har jag inte hört. Hur ska det gå till? "Ja, du ska vara med." Ska jag det? sa jag. Får jag äran att vara med, jaha. Den vägen skulle det gå, för det gick inte ringa till mig för jag har ingenting här uppe (pekar på huvudet). Då blir man lite ledsen.

Inbjudan till sammanträdet gick genom Maj-Lis anhöriga istället för direkt till henne. Det gjorde henne ledsen och hon säger att hon känner sig förbisedd när hon inte förväntas förstå eller kunna kommunicera. Som de ovanstående berättelserna visar är en stark föreställning om äldre att de ska vara dementa, glömska, förvirrade eller inte kunna kommunicera. De oroar sig för glömskan, ser sina bekanta bli dementa och avfärdas av andra som förvirrade äldre. Det är tydligt att förståelsen av åldrande förhåller sig till motsatserna frisk-sjuk, men också skärpt-förvirrad och intelligent-ointelligent. Glömska och förvirring är således en av de åldersförändringar som förväntas ske enligt livslinjen. Förändringen upplevs dock inte obligatorisk på samma sätt som försämrad generell hälsa, eftersom det är en del av den generella hälsan. Hälsoförändringarna förstås således som obligatoriska men om det blir ”huvudet” eller ”fötterna”, som Sara uttryckte det, vet de inte i förväg.

Aktiv – passiv

Agneta bor i en lägenhet i Uppsala, och när jag hälsar på henne sitter vi i köket och pratar. Hon har under hela sitt liv varit intresserad av idrott och träning, och hon tränar flera gånger i veckan. Hon gör det främst för att det är roligt, men hon tycker även att det är viktigt att ha en god fysik. Det är inte vanligt bland hennes bekanta att träna så mycket, särskilt inte bland hennes jämnåriga väninnor. Agneta berättar:

Kompisar som kommer från [en annan stad] och hälsar på, de tycker "Åh, det är så långt till stan!". "Men du", sa jag, "jag går ju själv på en kvart ner". Men så hade jag två väninnor här i slutet på augusti, veckan innan jag skulle åka till Kreta. Vet du hur lång tid det tog för mig att gå med dom? Ja, du tror mig inte, 40 minuter! [skrattar och berättar dramatiskt] När de kom till Vaksala där vid de här affärerna med servering utanför, mitt emot UKK, då satt sig den ena kvinnan. Jag sa, "Men du kan inte sitta där". "Jo, men jag måste vila lite", sa hon. "Va!? Ska du vila?" [skrattar] Hon är visserligen två år äldre än jag, den andra kvinnan var två år yngre än jag. Men det syns en vid skillnad i alla fall i vitaliteten.

Agneta är fascinerad över väninnornas inställning till att promenera från lägenheten till centrala Uppsala. Väninnorna går långsamt och behöver vila ofta, och det märks att de inte är vana vid Agnetas raska promenader. Hon kopplar detta till deras åldrande och tycker att de verkar vara gamla i jämförelse med henne själv. Att ha bra kondition, vara rörlig och aktiv är ett tecken på ungdom och gör att man upplevs som yngre än jämnåriga med sämre fysik. Förmodligen vet hon att det är hennes vana att träna som gör skillnaden mellan dem så stor, men ändå ser hon det som ett ålderstecken. Det kan tolkas som att Agneta tycker att hon gör sig yngre genom att träna, och att ålder därför avgörs av agerandet. Gammal är enligt detta synsätt något man själv avgör om man blir eller inte genom att agera på ett visst sätt, till exempel genom att träna och vara aktiv, istället för att åldern är fast bestämt av antal år man levt eller kroppslig fysik. Paret Siv och Tore pratar också om motion och träning, och Siv jämför sig med honom.

Tore är ju oerhört vital! Han motionerar dagligdags förutom att han går här ute i trädgården [...], så springer han ju, inte särskilt långt, ett par kilometer någonting... [...] Och sen så, ja han är väldigt vital jämfört med mig alltså som bara (sjunker ner i stolen för att illustrera) - sitter. Men jag cyklar ju o andra sidan! Och går på sjukgymnastiken. Men Tore kommer inte, han kommer inte avlida utav några ålderskrämpor utan det kommer att vara någonting annat. Bistick eller något. Medan jag förmodligen kommer avlida av någon sjukdom...

Tore motionerar ofta medan Siv är mer passiv, även om hon poängterar att hon tar sig runt med cykel. Siv verkar inte resonera som Agneta, att Tore skulle verka yngre än henne för att han har bättre fysik. Däremot ser hon hur träning och motion kan skjuta upp, eller förebygga, åldersrelaterade sjukdomar och död. Tores träning skulle då rädda honom från sjukdomar som Siv skulle kunna drabbas av, även om de skulle kunna känna sig lika gamla. Att Tore motionerar betonas lika mycket av Siv som att han har god fysik. En stark och vältränad kropp påverkar således åldrandet, men precis som i Agnetas berättelse förväntas träningen som aktivitet påverka lika mycket. När hon säger att Tore inte kommer att gå bort på grund av ”ålderskrämpor”, och sedan jämför med att hon själv räknar med att gå bort i sjukdom likställer hon således sjukdomar med ”ålderskrämpor”. Att dö i sjukdom och dö av ålder är för henne samma sak, vilket hänger ihop med föreställningen om ålderdomen som präglad av sjukdomar. Åldrandets koppling till aktivitet och passivitet berör inte bara träning och kondition, utan även det sociala livet, nöjen, humör och livsstil. Elsa har precis flyttat in i en lägenhet i Knivsta, och vi pratar vi om vad som är viktigt för att hon ska trivas i sitt nya hem.

Amanda: Är det viktigt med de människorna som är runt, grannar och bekanta i närheten och så eller?

Elsa: Nej, inte för mig nej, jag är för gammal för det. För att, det är annat när man har småbarn och sådär, då blir det mera. För nu bryr inte jag mig om vem det är, för jag... Man har hunnit att vara med om både det ena och det andra på andra ställen, så det vill jag inte nå mer. Det är så skönt att inte känna någon!

Elsa är nöjd med att ha flyttat till en plats där hon inte känner någon, eftersom hon ändå tycker att hon är ”för gammal” för att ha ett umgänge med grannarna. Att man kan bli för gammal för att vara social kommer av föreställningen att äldre personer är passiva och drar sig tillbaka till den privata sfären. Äldre förväntas även vilja ha kontinuitet och ogilla förändringar, och därför vara nöjda med det liv och den vardag de har istället för att hitta på nya saker och träffa nya vänner. Hennes svar skulle därför kunna förstås som en orientering till livslinjen, då hon visar med sitt svar att ett aktivt socialt liv och en längtan efter nya kontakter inte hör ålderdomen till utan det är någonting som man ska ha gjort tidigare (Andersson 2010; Lundgren 2010). Genom sitt svar gör hon sig begriplig som äldre och kan upplevas som mer seriös och korrekt i sina prioriteringar än om hon hade lagt ner mycket energi på att skaffa nya vänner.

Att besvara frågan om vem som är gammal är svårt då det är ett relativt begrepp och kan därför betyda olika saker beroende på vem som definierar och definieras. Några centrala betydelser kan dock urskiljas från informanternas berättelser och resonemang. En sådan

definition är att någon som inte kan klara sig själv, och därför är beroende av andra, är gammal. Även sjukdomar eller funktionshinder är nära kopplat till förståelsen av ålderdom och att vara gammal. Glömska och förvirring, passivitet och en svag eller otränad kropp är också egenskaper och hälsotillstånd som definierar gamla personer. Gammal förväntas man även bli när man blir mindre socialt aktiv, slutar med fritidsaktiviteter och bilkörning, då gamla förväntas ha en passiv vardag och tillbakadragen roll i det sociala och offentliga livet.

Den som tillhör ålderskategorin äldre behöver inte vara gammal, utan gammal blir man när man drabbas av åldersförändringarna som alla inom ålderdomens fas förbereder sig på. Detta kan förstås med begreppen yngre-äldre och äldre-äldre, då det främst är föreställningar kopplade till äldre-äldre, eller fjärde åldern, som stämmer överens med informanternas definition av ordet gammal (Andersson 2009:210ff). Att bli gammal skulle därför kunna förstås som att övergå från yngre-äldre till äldre-äldre. När informanterna känner sig gamla eller definierar andra som gamla kan de enligt denna tolkning vara äldre-äldre. När de istället pratar om att de *borde* vara gamla är det ett förhållningssätt till det förväntade åldrandet, som även är närvarande för de yngre-äldre. De yngre-äldre kan därför förstås som de äldre som inte är påverkade av åldersförändringar men ändå förhåller sig till dem genom att vara beredda och inte ta framtiden för givet, medan äldre-äldre då skulle vara de som påverkas av åldersförändringarna.

Att motverka åldrandet

Några dagar innan jul besöker jag Inger som bor i en lägenhet tillhörande ett trygghetsboende i Västervik. Hon visar mig runt i huset, och vi går i korridoren på bottenplan där det finns service som matsal, hemtjänstlokal och frisör. Inger visar och berättar om vad som finns i de olika rummen och stannar vid en anslagstavla som hör till rummet där det ordnas aktiviteter för hyresgästerna. *"Den här är ju rätt så bra"*, säger hon och pekar på en tecknad bild med text. *"Åldern är bare ett tal, lev ditt liv och glöm din ålder"* läser hon och skrattar gillande innan hon fortsätter framåt i korridoren. Det finns många citat av liknande slag som cirkulerar i bilder och texter i media och konst. Uppmaningen att glömma sin ålder handlar om att man inte bör bry sig om de normer som är kopplade till en viss ålder, utan istället göra det som man har lust med. Det förutsätter att normerna är negativa och tvingar människor att göra saker de inte vill. Eftersom ålderdomen förväntas vara en tid av negativa förändringar och stå i kontrast till den normativa ungdomen eller vuxenlivet, kan en desorientering från föreställningar om ålderdomen upplevas som positiv (Lundgren 2010:164ff). Att glömma,

eller strunta i och inte låtsas om, sin ålder är därför ett sätt att visa att man är en egen person som gör vad man vill och inte bara agerar efter åldersnormer. Det kan också vara ett sätt att visa upp ett gott åldrande, som handlar om att motverka åldrandet och inte anpassa sig till negativa föreställningar om äldre, och istället bestämma själv över sitt åldrande (ibid).

Anna bor utanför Knivsta och vi träffas för en intervju på Mötesplatsen. Det är vår och hon sitter utomhus och dricker kaffe när jag kommer dit. Vi får låna kontoret och sätter oss där för att göra intervjun. Vi kommer in på åldrande och ålderdom, och hon berättar och förklarar sin syn på vad gammal innebär.

Amanda: Hur känner du, när blir man gammal?

Anna: Ja, jag känner det inte som nu i alla fall! Jag tycker jag är pigg och rörlig och kan gå och... Jag går ut med stavgång fast jag inte behöver, men det gör jag i alla fall för jag tycker det är skönt. Och jag kan laga min mat. Köpa det jag tycker är bra. [...] Om man har ont någonstans till exempel, då är det ju svårt. Då blir, då har man ju inte samma intresse av att kanske röra på sig. Och man blir sittande kanske. Nej, så det...

Amanda: Så det har mer med hur rörlig man är än åldern?

Anna: Ja. Och kan liksom hänga med lite, här oppe (pekar på huvudet). Det tycker jag. Fast visst glömmar man, det märker ju jag nu att vissa saker det... [...] Nej, men man kan ju också företa sig en hel del och kanske tycka att "Ja men idag ska jag nog ta och åka in till Uppsala i alla fall!". Och ska jag inte ha något så dricker jag en kopp kaffe. Ja, det kan jag ju göra, det kostar ju inte så mycket. Det behöver inte vara så mycket så tycker man det är roligt. Man ser lite folk och man ser lite hundar och katter och allting. Ja, jag tycker man får göra saker som... För ibland kan man ju ledsna på allting! (skrattar) Det gör ju alla människor, det gör man ju på ett jobb också. Men då kanske man ska göra sådär så man ska pigga upp sig för någonting. [...] Nej, jag tycker att så länge man är frisk och kan röra sig själv, och hänga med något så när, då tycker jag att då... Ja, visst är man ju gammal, det måste man ju säga. Men jag tycker inte jag känner mig så gammal.

Anna förklarar sin syn på vad gammal innebär, och hon tycker att det innebär att vara sjuk, passiv, orörlig och ha ont, inte kunna klara sig själv samt vara glömsk. Hennes första reaktion på frågan "när blir man gammal?" är dock att hänvisa till sig själv och motivera varför hon inte känner sig gammal. Hon berättar att hon går stavgång och är aktiv, och det känns som att hon vill påpeka att hon inte är gammal. Det kan ha att göra med de negativa föreställningar som finns kring äldre och hur de bildar en tredje närvarande under intervjun. Oscar Pripp förklarar att den tredje närvarande kan förstås som en representant för föreställningar som ställer frågor utifrån föreställningarna, vilket är de frågor som informanterna förväntar sig att få (Pripp 2001:71ff). En väldigt "frågvis" föreställning var att äldre förväntas vara sjuka,

passiva och negativa, och det gjorde att mina frågor förvrängdes. Att ställa frågan ”när blir man gammal” uppfattades av Anna som en fråga om hennes eget åldrande, och att det förväntades att hon skulle vara sjuk, passiv och negativ. Då hon svarade att hon inte är gammal eftersom hon motionerar skulle det kunna förstås som ett svar på frågan ”är du inte gammal och trött än?”. Detta var således en fråga som ställdes av den tredje närvarande och inte av mig som intervjuare. Frågan ”när blir man gammal?” betyder därför så mycket mer för informanten än för intervjuaren, och svaret säger mycket om vilka föreställningar som finns om att vara gammal.

Anna pratar under intervjun om sig själv som att hon kategoriserar sig själv som äldre, men i citatet ovan säger hon att hon inte känner sig gammal. Detta skulle kunna vara en följd av att ungdom, eller medelålder, är normativt medan ålderdomen förstås som negativ. Det berättas knappt om positiva övergångar för att bli gammal i intervjuerna, bara ett fåtal uttalanden som ”nu som äldre vågar jag stå för min åsikt”, ”jag såg fram emot pensionen” eller ”jag har mer tid för barnbarnen nu än jag hade för barnen förr”. Men de positiva delarna med att bli gammal har då redan skett, och det finns inga förväntningar på positiva övergångar i framtiden. Att bli gammal kan därför förstås som ett hot, kopplad till det som skrämmer en i framtiden. Flera informanter tycker till exempel att man blir gammal när man blir sjuk. Det säger även de som själva har flera sjukdomar eller funktionshinder och ändå inte benämner sig själva som gamla. Då är det andra sjukdomar eller funktionsförluster som är värre, medan deras sjukdomar inte räknas i sammanhanget. Ålderdomen sker snarare ”sen, när det är värre”. Detta kan beskrivas med begreppet förväntanshorisont och erfarenhetsrum (Koselleck i Jansson 2017:20f). Förväntanshorisont beskriver det som finns i framtiden, som förväntas vara spännande, speciellt, svårt eller roligt. Jansson beskriver i sin bok om långfärdsseglare hur förväntanshorisonten drev reseberättelserna framåt, och när all förväntanshorisont hade blivit erfarenhetsrum och de var på väg tillbaka mot Sverige tappade seglarna ofta intresset för att fortsätta berätta eftersom erfarenhetsrummet inte var lika spännande (Jansson 2017:79,233f). Jansson skriver att Biscayabukten förväntades vara en farlig passage som seglarna oroade sig för och förhöll sig till redan innan de lämnade Sverige genom förberedelser och planering. När de väl kom till Biscaya upplevde de inte platsen som så farlig och speciell som de trodde, och de skrev inte så mycket om det i reseberättelserna. När Biscaya blev erfarenhetsrum var den inte lika laddad och spännande, utan fokus var istället på det som fortfarande tillhörde förväntanshorisonten (Jansson 2017:58ff). Det fruktade Biscaya kan liknas vid övergången till att bli gammal då det är ett ständigt närvarande hot i framtiden.

Negativa åldersförändringar hotar i förväntanshorisonten och informanterna förhåller sig hela tiden till dessa förändringar. När en sådan förändring väl kommer blev det inte en så avgörande händelse som de trodde, och de känner sig fortfarande inte gamla än. Äldres förhållande till ålderdomen är alltså fokuserad kring framtidshorisonten, precis som långfärdsseglarnas reseberättelser. Att bli gammal kan därför förstås som en hotande framtid som utgörs av det som varje person har som rädsla för framtiden. Det är inte en fast period, egenskap eller känsla utan är relativt och flexibelt. Frågan är om man kan nå övergången till att bli gammal, eller om det alltid är en hotande framtid innehållande det värsta scenariot för åldrandet? Vad man ser som hot i framtiden som symboliserar övergången till att bli gammal varierar alltså beroende på vad varje person fruktar i framtiden. Vissa tycker att det skulle vara värst att inte kunna minnas, andra att inte kunna göra saker de tycker om och andra att inte kunna kommunicera. Demens, Alzheimers sjukdom och funktionsförluster som har med det sociala och personligheten att göra är det största hotet för de flesta informanter. Det är en vanlig fruktan i dagens samhälle, vilket Owe Ronström beskriver i texten *Ålder som perspektiv* (1999):

Den riktigt stora skräcken för moderna människor, verkar inte längre vara den biologiska utan den sociala döden, något som både skräcken för ensamhet och synen på vad som är en ”god död” pekar mot. Dör man socialt förvisas man till ett ”limbo-land” mellan liv och död, där man får vistas tillsammans med alla de andra isolerade och ensamma gamlingarna, de dementa, Alzheimerspatienterna, som ju ofta beskrivs just som ”levande döda”, en slags zombies, människor ”utan minnen”. (Ronström 1999:9).

Att bli dement, få Alzheimers eller på annat sätt förlora personlighet och social förmåga upplevs således som ett skräckscenariot då det kan jämföras med att bli en zombie eller levande död. Då äldre enligt Lars Andersson kan förstås som mindre mänskliga, kan rädslan för att bli ”gammal och dement” i förlängningen handla om en rädsla för att förlora det som förstås som mänskligt (Andersson 2008:11f).

I Annas citat ovan svarade hon inte bara på den tredje närvarandes fråga ”är du inte gammal och skröplig än?” utan även frågan ”Hur gör man för att inte bli gammal?”. Det hände flera gånger under fältarbetet att samtalen om definitionen av gammal och äldre personer blandades med råd och strategier om hur åldrandet ska motverkas eller skjutas upp. Det är ett normbrott att vara gammal då normen är att vara ung eller medelålders. Därför ges tips om hur man håller sig ung och pigg vilket anses vara eftersträvansvärt. Anna försöker motverka åldrandet genom stavgång och att vara aktiv och hitta på saker. Just aktivitet och träning hamnar ofta i fokus för att vara ungdomlig. Agneta är volontär inom Röda korset och genom det besöker

hon en äldre man regelbundet. Hon hjälper honom med enklare sysslor, följer med när han ska någonstans och har rollen som vän eller anhörig att umgås med. Här berättar hon om hur hon tar med honom på promenader.

Och jag manar ju honom såhär "nej, nu går vi på lite fortare, för du kan! Du får opp lite flås och lite hjärtfrekvens" sa jag. "Ja, ja, det är bra " sa han. [imiterar hans andfåddhet] Ja, jag kanske är för hård mot honom. Nej, men det är bra att han liksom får opp flåset lite, för annars att gå där och lufsa... Då kunde han ju lika gärna gå 20 varv runt i lägenheten.

Agneta promenerar med sin vän och försöker få honom att gå fortare för att det ska bli lite träning av det. Hon funderar på om hon pressar honom för mycket, men samtidigt anser hon att det är för hans bästa. Enligt Agneta är det bra för honom att röra på sig. Träning, motion och aktivitet är hälsosamt för alla, men det handlar även om föreställningar om äldre kopplade till livslinjen. Det handlar om att äldre förväntas vara sjuka, passiva och i behov av hjälp. Äldre som grupp gestaltas ofta som ett problem i media, då andelen äldre växer och kommer att kosta mer pengar och resurser i framtiden i form av omsorg och vård (Nilsson & Jönsson 2009:96ff). Att försöka motverka åldrandet genom träning, aktivitet, rutiner eller positivt tänkande blir ett sätt att minska kostnaden för samhället. Anna Sofia Lundgren beskriver detta som ett resultat av en neoliberalistisk samhällsstruktur där det är upp till varje person att se till att inte bli en börda för samhället (Lundgren 2010:170). En äldre person som sitter stilla inomhus om dagarna kan därför känna skuld för sitt beteende och bemötas sämre av andra. Det är dock inte bara aktivitet och motion som är viktigt enligt dessa föreställningar, utan även humör och inställning. Jag frågar Janne om när han tycker att man blir gammal.

Ja, det vet jag inte. Jag tror inte man blir det nån gång. Det sitter nog i huvudet. Är du bara, sätter du dig bara ner och stirrar hemma så, är du inte aktiv ute så då blir du nog gammal. [...] Nej, men är man bara aktiv i övrigt så tror jag att man håller sig yngre och så.

Janne menar att man håller sig yngre genom att vara aktiv, och att det "sitter i huvudet". Det han menar sitter i huvudet är inställningen till sig själv, sin ålder och sitt liv. En stund senare återkommer han till det.

Janne: Gammal, det är när man börjar bli sådär allvarsam hela tiden.

Amanda: Allvarsam? Blir man det?

Janne: Man kanske, ja jag tänkte det, man sitter där och funderar och är negativ. Då är man gammal och förgrämd! Inte ha gjort saker i sitt liv. Jag uppfattar det så. Men jag vet inte.

Amanda: Ja, så kanske det är. När man blir allvarlig och negativ.

Janne: Nej, men man är nog missnöjd med allting, och tycker att man inte kan göra någonting.

Enligt Janne är äldre personer missnöjda och negativa, vilket gör dem allvarliga. För honom blir man därför gammal genom att vara negativ eller passiv, och om man då jobbar med att hålla sig aktiv eller positiv kan man hålla sig yngre och skjuta upp åldrandet. Agneta håller också med om detta.

Jag hade redan på 70-talet en kollega. Hon var 1 år yngre än jag. Och så sa hon detta jämt "Nej, det var mycket bättre förr!". [skrattar] Och då var vi ju unga, både hon och jag! Nej, så det där att man ska vara positiv, då tror jag man lever längre och håller sig pigg och frisk och ung. Ung i sinnet liksom, det är jätteviktigt.

För Agneta verkar det konstigt när en ung person tycker att det var bättre förr, då det är någonting som hon förväntar sig att äldre tycker. Åsikter kan på så sätt vara kopplade till livslinjens olika faser. Istället bör man vara positiv, ung i sinnet och ha humor, för då tror hon att man lever längre. Att ha rätt inställning till sin ålder, sin kropp och sin livsstil förstås som en viktig strategi som tillsammans med motion och en aktivitet motverkar åldrandet, och på så vis gestalta ett gott åldrande (Bygdell 2014:31). Janne och Agneta förhåller sig till alltså till normen om ungdomlighet. När en äldre person har en drivande, nyfiken och engagerad inställning till framtiden upplevs den som en mer spännande och livfull person än en person som känner sig nöjd och inte engagerar sig. Det handlar förmodligen om att visa en livsgnista eller ett hopp om framtiden. Negativitet kan istället förstås som att personen givit upp och slutat motverka åldrandet, och därför accepterar sitt åldrande och kommande bortgång.

Sammanfattning

Vad det innebär att vara gammal finns det många uppfattningar om. Informanterna beskriver gammal som skröplig, sjuk, dement och rörelsehindrad, vilket har med ett kroppsligt förfall och sjukdomar att göra. Andra definitioner var passiv, beroende och osjälvständig som är kopplat till orkeslöshet och oförmåga att ta hand om sig själv och istället behöva hjälp. Även humör och inställning berördes då gammal beskrevs som någon som är negativ, bitter, ledsen och har tappat livsgnistan. Den gemensamma nämnaren för dessa beskrivningar är att de är negativa. Det finns även positiva föreställningar om äldre, men de är inte förknippade med ordet gammal på samma sätt. Negativa föreställningar är däremot kopplade till ordet gammal, men är också en beskrivning av gruppen äldre-äldre. Det som informanterna beskrev som sätt att bli gammal på kan därför förstås som övergången från yngre-äldre till äldre-äldre.

Sjukdomar är det som används mest bland informanterna som beskrivning av gammal. Det kan ha att göra med att sjukdomar och död är nära sammankopplade då sjukdomar idag förstås som orsaken till döden. När man blir gammal är dock inte en klar gräns, då gammal är ett relativt begrepp som varierar efter situationen och med vem man jämför sig. Gränsen för när en person tycker att man blir gammal, eller blir äldre-äldre, kan även förflytta sig beroende på personens egen ålder. Informanterna kan till exempel definiera gammal som när man blir sjuk. Själva definierar de sig inte som gamla, trots att de har olika sjukdomar. Då är det istället andra sjukdomar som är viktiga, så att gammal fortfarande tillhör framtiden. När man kommer ikapp sin egen definition för gammal så omdefinieras den och förskjuts till framtiden. Att bli gammal kan i det läget vara en del av personens erfarenhetshorisont som inte går att nå utan är en del av framtiden. Det gör att gammal inte är ett specifikt tillstånd utan en förväntan eller ett hot. Gammal kan således vara kopplad till rädslor, till exempel en rädsla för att tappa kontrollen. De förändringar som används som definitioner för gammal innebär nämligen förändringar som kan begränsa livssituationen och vardagen, vilket kan leda till minskad kontroll och förvirring.

Förväntningar på hur ålderdomen bör levas är en del av livslinjen, och därför sammanbundet med föreställningar om andra perioder i livet och livsloppet som helhet. För att leva livet korrekt ska därför vissa hållplatser passeras i rätt ordning och i rätt tid, och inom ålderdomen handlar det om olika förändringar i kroppen och livssituationen. Som äldre förväntas man förbereda sig på dessa förändringar, till exempel genom att inte planera så långt in i framtiden eftersom hälsan snabbt kan förändras. Att vara äldre kan därför förstås som att vara beredd på dessa föreställningar, medan att vara gammal istället handlar om när förändringarna faktiskt sker. Informanterna förhåller sig till dessa föreställningar om äldre och ålderdomen oavsett om de följer dem eller inte. De jämför sig med dem, förklarar sin situation med hjälp av sin ålder eller tar avstånd från föreställningarna för att visa att de till exempel inte är sjuka och negativa som andra äldre är enligt dem. Det sistnämnda kan förstås som ett sätt att orientera sig från livslinjens väg genom åldrandet och istället orientera sig efter ungdomsnormen. När normen är att vara ung eller vuxen bör man sträva efter att bevara ungdomligheten och försöka förlänga livet. Det innebär att orientera sig från livslinjens mönster, motverka åldrandet på olika sätt och genom detta gestalta ett gott åldrande. Att vara ungdomlig blir då synonymt med att ta ansvar för sin hälsa och sitt åldrande, då ett gott åldrande kan likställas med ungdomlighet eller ålderslöshet. Det kan ske med olika strategier, till exempel genom att vara aktiv, motionera eller ha en positiv inställning och inte ”ge upp”.

Det är svårt att förhålla sig till dessa motstridiga normer. De vill följa livslinjen och gestalta ålder på rätt sätt, och samtidigt motverka åldrandet för att följa normen och vara ansvarsfull och mänsklig. Detta kan ses som upptrampade genvägar i gräset bredvid den asfalterade gångvägen. Så många har gått där att det har blivit en egen stig som blir allt mer upptrampad tills den nästan är lika tydlig som den första vägen (Ahmed 2006:19f). Det uppfattas alltså positivt att vara lite rebellisk. Som gammal person avviker de från normen om ungdom redan genom att *vara* äldre men också genom att acceptera sitt åldrande och följa livslinjen. Det är därför normativt att desorientera sig, strunta i livslinjen och ställa sig utanför och istället sträva efter en förlängning av livet. Ålderdomen är således präglad av många motsatta normer och förväntningar som de äldre behöver förhålla sig till och försvara sig emot. De behöver försvara sig om de accepterar sin ålder, följer livslinjen och gör det som förväntas av dem. Då uppfattas det nämligen som att de har tappat livsgnistan och gett upp strävan efter ungdomlighet och evigt liv, och de betraktas som negativa och oansvariga för sin hälsa. De behöver även försvara sig om de avviker från livslinjen och agerar i enlighet med normen om ungdom genom att ha en ungdomlig stil, vara aktiva och umgås med unga eftersom de då uppfattas som barnsliga, oseriösa, inte autentiska och inte ansvarstagande. I praktiken kan det innebära att äldre bryter mot normen, gör fel, skaver och är desorienterade hur de än väljer att förhålla sig till sitt åldrande.

I det här kapitlet har normerna kring ålderdomen studerats och hur de upplevs av informanterna. I nästa kapitel kommer föreställningar och praktiker kring hemmet att undersökas och hur de hänger samman med föreställningar om åldrandet och livsloppet.

3. ”De får bära ut mig härifrån”

Efter promenaden i trygghetsboendets bottenvåning tar Inger och jag hissen upp till hennes lägenhet igen. Väl där inne slår vi oss ner i vardagsrummet, jag i en grön soffa och Inger i sin favoritfåtölj. Rummet har ett stort fönster ut mot gården, och Inger tar ibland en paus från intervjun för att titta på och berätta om dem som passerar. Vi dricker lite saft nu eftersom vi tar kaffet lite senare, och Inger pratar om hennes lägenhet.

Ja, jag hoppas att jag ska bo här tills... [skrattar] ...som hon brukar säga, min granne här borta. "De får bära ut mig med fötterna först!", brukar hon säga! [skrattar] De bodde ju ute i [en by], ett parhus bodde de ju i där nära sjön Hjorten och där trivdes hon så bra, vet du. Och där bodde de väl i femtio år. Och där skulle hon ju bo till de fick bära ut henne med fötterna först, sa hon. Men det gjorde de ju inte utan hon bor ju här nu! [skrattar]

Inger planerar att bo kvar i lägenheten resten av livet, och lånar ett uttryck från sin vän och granne om att hon ska bo där ”tills de får bära ut henne med fötterna först”. Detta är en återkommande åsikt bland informanterna. Förutom Inger är det fyra personer till som beskriver deras vilja med varianter av samma uttryck som Inger använde, till exempel Sara i Knivsta som säger såhär:

Ja, det enda alltså att jag inte klarar mig själv. Då känner jag liksom att jag vill flytta, om man säger så. Men annars avvaktar jag tills jag bärs ut en gång. Fult sagt!

Sara vill också bo kvar tills hon bärs ut om hon klarar av det, men om hon inte kan ta hand om sig själv är det ett annat läge och då kan hon vilja flytta. Det viktiga i uttrycket, som finns med i alla versioner, är att de ska bäras ut vilket förmodligen betyder att de ska dö i huset och därför behöva bäras ut på bår av begravningspersonal eller ambulans istället för att lämna huset självmant medan de lever och kan gå ut själva. För Inger och Sara är det målet, men som Sara förklarade är det beroende av hälsotillståndet och hur väl man klarar sig själv. I praktiken handlar det om att de vill bo kvar så länge som de klarar av det och vill, men att de hoppas att de kommer att klara av sin bostad och sin vardag livet ut. Detta är förenat med en önskan om att behålla den mentala och kroppsliga hälsan hela livet, och slippa funktionshinder, sjukdomar, demens och orkeslöshet. Tore är en av dem som vill bo kvar till han ”bärs ut med fötterna först”. Han bor tillsammans med Siv i ett hus utanför Knivsta, med en stor odlingsträdgård som han lägger ner mycket tid i, till exempel slår han gräset med lie.

Jag blir visad runt av Siv och hon berättar entusiastiskt om allt som odlas. Under största delen av besöket jobbar Tore i trädgården, men han gör oss sällskap när vi fikar i köket och pratar om hur han ser på framtiden och att bli äldre.

Men jag tänker att så länge jag klarar [trädgårdsarbetet]. Och det får väl växa igen om man blir riktigt gammal och så kanske man inte orkar hålla efter. Men, jag menar, så tänker jag min tillvaro. Det hägrar ju inte alls att flytta in till något, även om de har fina, bygger fina äldreboenden där man kan få ett.

När Tore inte orkar med trädgården kommer han att låta den växa igen, och han vill inte flytta till ett särskilt boende. Han beskriver istället en tidigare grannes situation som ett tilltalande sätt att bo på som gammal.

Jag hade en gubbe här på andra sidan järnvägen. Det är en liten bondgård. Han bodde ensam där med sina ankor och höns. Och jag har köpt ägg hos honom och satt och snacka och sådär, och han var ju också gammal och han bodde där. Och han blev väl 83 eller 85 år, då plötsligt blev han lite förvirrad och så, och då kunde han inte bo kvar. [...] Men jag kan ju tänka mig ungefär samma sak. Man bor här tills man inte pallar med helt enkelt.

Tore skulle gärna bo kvar på landet så länge han klarar sig, som hans granne gjorde tills han på grund av förvirring flyttade in på ett särskilt boende. Både Sara och Tore förmedlar målet eller idealet att bo kvar i sin villa tills de går bort, men vid försämrad hälsa är det troligt att de behöver flytta. ”De får bära ut mig” skulle därför kunna vara ett sätt att säga att man trivs i sitt hem och inte tänker ”ge upp” och bli gammal eller flytta utan att det behövs eller på grund av andras åsikter.

En föreställning som informanterna förhåller sig till, som togs upp i det förra kapitlet, är att man blir gammal när man inte kan ta hand om sig själv i sin bostad. Samma föreställning finns om äldre-äldre, vilket gör att ”bli gammal” kan förstås som ett uttryck för övergången mellan yngre-äldre och äldre-äldre. När man inte kan ta hand om sig själv längre kan det bli ett skäl till att flytta till en mer anpassad bostad t ex särskilt boende. Eftersom dessa händelser är så nära sammankopplade kan även flytten förstås som en övergång från yngre-äldre till äldre-äldre. Flytten blir enligt detta resonemang en hållplats i livslinjen som för de äldre framåt i livet. När äldre personer bor kvar i sina bostäder har de därför inte blivit gamla än i bemärkelsen att gamla inte bor kvar. Övergången hindras, vilket kan upplevas som att åldrandet motverkas. Uttrycket ”jag ska bo här tills de får bära ut mig” kan därför vara ett sätt att förmedla att man minsann inte tänker bli gammal och skröplig. Kvarboende kan uppfattas som positivt och önskvärt, vilket har att göra med föreställningar om ett ”gott åldrande”. Det goda åldrandet kan likställas med att vara positiv, aktiv, frisk och social, vilket är motsatser

till de negativa föreställningar som finns om äldre som sjuka, ensamma, passiva och negativa. Det goda åldrandet kan därför förstås som ett sätt att motverka åldrandet, eller orientera sig från de negativa föreställningarna. Eftersom flytten kan tolkas som en övergång till att bli gammal blir kvarboende, att bo kvar i sin vanliga bostad, ett sätt att hindra åldrandet och därför en del i ett gott åldrande (Bygdell 2014:43f). Att flytta till en mindre och/eller mer anpassad bostad för ålderdomens förändringar skulle alltså kunna jämföras med en av de hållplatser som man förväntas passera under sin livstid i en viss ordning för att livet ska förstås som korrekt. Sara och Tore säger båda att målet är att de ska bo kvar i sin bostad tills de går bort, och desorienterar sig från livslinjen för att istället agera ett gott åldrande enligt ungdomsnormen. I Saras och Tores övriga resonemang verkar de dock räkna med att behöva flytta, eftersom de ändå förhåller sig till livslinjen som ett schema för hur livet kommer att se ut i framtiden. Inger pratar däremot inte om att flytta från sin bostad. Det som skiljer henne från Sara och Tore är att Inger bor på ett trygghetsboende sedan två år tillbaka. Hon har alltså redan gjort flytten till en bostad där det är möjligt att leva och sköta sin vardag oavsett vilka hälsförändringar som drabbar henne i framtiden. Sara och Tore har fortfarande flytten framför sig på stigen som livslinjen kan jämföras med.

Var om inte hemma?

Janne och jag träffas för en intervju på Mötesplatsen vid en social aktivitet. Han är med på Lyckträffens aktiviteter några gånger i veckan, och han har nära dit då han bor i en lägenhet tillsammans med sin katt i centrala Knivsta. Jag frågar honom om han ska bo där för alltid eller om han planerar att flytta någon annanstans i framtiden.

Nej, jag ska nog bo så länge jag kan i alla fall. Det är ju när jag ramlar ner för trappen tänkte jag säga. Nej, men sen får man väl hoppas på att de bygger någonting, vad ska man kalla det, är det äldreboende eller trygghetsboende som det kallas för idag? [...] Nej, men man har ju pratat om det här också, sen har du ju de här hemmena här uppe då, som när man blir lite väl lallig egentligen. [...] Och bli sittande hemma tror jag inte jag har lust med, jag skulle nog vilja till någonting där det finns någon typ av, ja, som servicehus eller något sådant där. Just det där att man vill vara rörlig och ha kontakt med andra människor. Sen om det är samma dönickar som sitter runt i en fåtölj, det är väl... vore detsamma. Nej, men det är väl ofta att på många äldreboenden, de sitter ju bara och halvsover över huvud taget.

Janne vill bo kvar i sin lägenhet så länge som möjligt, men när trappan blir problematisk skulle han vilja bo på ett trygghetsboende. I Knivsta finns det dock inga sådana så Janne hoppas på att det byggs ett, då han vill få social kontakt och slippa bli isolerad i en lägenhet

när han blir äldre och kanske har svårt att ta sig runt till bekanta och aktiviteter. På ett särskilt boende vill han dock inte bo eftersom han menar att det är för de som är äldre och sjukare än vad han är, och att de inte kan bidra med den sociala kontakt som han vill ha utan istället ”sitter och halvsover”. Gun-Britt bor på särskilt boende sedan några veckor, och hon tycker att det känns bättre än vad hon förväntade sig.

Gun-Britt: Jag var lite orolig, då när jag sökte det här omvårdnadsboendet. Jag tänkte, var hamnar jag någonstans?

Amanda: Vad var det du var orolig för?

Gun-Britt: Ja, då var jag orolig för att jag kanske jag kommer på en sådan där avdelning där ingen pratar. Och alla är dåliga och ja, att man inte får något gensvar utan någon. Så det var jag väldigt orolig för, men jag tänkte... Ja, jag tänkte då när jag var här och titta på rummet att jag tar det här i alla fall. Och sen blev det väldigt positivt för mig.

Gun-Britt var orolig för att de andra på boendet hon skulle flytta till skulle vara så sjuka och svaga att det inte skulle gå att prata med dem. Hon relaterar alltså till bilden av att särskilt boende är till för dem som är för väldigt skröpliga, sjuka eller dementa personer. Det hindrade henne inte från att själv flytta dit eftersom hon behövde tryggheten med att ha personal till hands, men hon var inte säker på att hon skulle trivas. Anna resonerar liknande som Janne och önskar att det fanns ett trygghetsboende i Knivsta. Det som är bra och tryggt med den bostadsformen är enligt henne att man kan få hjälp när man behöver, men att personalen bara märks när man väl behöver hjälp. Hon skulle också gärna ha tillgång till en matsal. Angående särskilt boende säger hon såhär:

Jag hoppas INTE på att jag kommer till ett sådant där äldreboende som dom har på dom här hemmen. Nej, för att då är man ju sjuk och kanske borta. Ja, och det är inte så trevligt. Så jag hoppas jag dör innan det.

Anna tycker också att särskilt boende är för de som är sjuka och förvirrade eller dementa. Hon hoppas gå bort innan det blir aktuellt för henne att bo på det sättet. Det är inte servicen eller personalen som gör att hon inte skulle vilja bo där, eftersom hon gärna hade tagit del av det på ett trygghetsboende. Anledningen har istället att göra med att målgruppen för särskilda boenden förväntas vara de allra äldsta och sjukaste i samhället. Har man behov av att flytta till särskilt boende förväntas man således vara väldigt sjuk och inte kunna ta hand om sig själv, och det tar Janne och Anna avstånd ifrån eftersom de inte känner igen sig själva i den bilden. Att Anna vill hinna gå bort innan hon kommer till ett särskilt boende kan förstås som att hon inte vill bli så sjuk eller dement att hon behöver bo på ett särskilt boende under sin livstid. En annan anledning till avståndstagandet kan vara att särskilt boende förstås som den sista

bostaden i livet. Att bo där kan därför bli en ständig påminnelse om att döden är nära, vilket kan vara skälet till att Anna och Janne ryggat tillbaka av tanken på att flytta till ett sådant (Bygdell 2014:155). När jag träffar Sara berättar hon att hon är beredd på att hennes hälsa är avgörande för om hon i framtiden kan bo kvar i sin villa i Knivsta.

Sara: Jag hade en stroke i november. Men som tur är så hade jag en sådan där stroke som jag klarade jättebra. Jag har inget efteråt alltså. Och då vet man ju inte, då kan jag få plötsligt vakna upp och är bara borta! Och då vet inte jag vad jag ska göra, men antagligen får jag väl åka in på något hem här om det finns någon möjlighet. Men de flesta jag vet ligger ju kvar hemma ändå. De får hjälp hemma.

Amanda: Hur känner du över det, skulle du hellre vilja vara hemma med mycket hemtjänst eller bo på ett ställe...?

Sara: Nej, i så fall skulle jag vilja bo någon annanstans. På grund av att då känner jag på för mycket att mina barn måste hjälpa mig och det tycker jag är lite onödigt.

En stroke gjorde att Sara blev medveten om hur snabbt hälsan kan förändras, och är beredd på att i ett sådant läge behöva flytta till någon form av anpassat boende. Äldre förväntas vara sjuka, och ålderdomen förstås därför som en tid för förberedelser inför att bli sjuk eller att livet förändras på andra sätt. Hälsan, självständigheten och förmågan att ta hand om sig förväntas försämrans under hela ålderdomen, och därför blir förberedelserna inför dessa ett sätt att orientera sig till livslinjens förväntade förlopp. Sara är beredd på de förändringar som förväntas komma enligt livslinjen, och förväntar sig därför behöva flytta till ett anpassat boende när förändringarna väl kommer. Det följer ”planen” att äldre förväntas bli sjuka, skröpliga, flytta till särskilt boende och sedan gå bort för att ha levt ett gott och korrekt liv och sedan kunna gå bort på ett sätt som upplevs av omgivningen som rättvist. Håkan Jönsson menar att en person som går bort i 80-årsåldern efter ett långt liv och ett normativt åldrande sörjs på ett annat sätt än en 40-åring som avlidit. 40-åringens död skulle upplevas som orättvis, och det hela skulle vara en tragedi. 80-åringens död kan däremot förstås som enligt livets gång, och det gör att döden är väntad bland de anhöriga och tomrummet som blir kvar blir inte så stort (Jönsson 2009:194ff). Att följa livslinjen och gå igenom dess hållplatser gör det därför möjligt att gå bort enligt en god död. Samtidigt är viljan att flytta i framtiden en anpassning för att hon ska kunna leva ett så bra liv som möjligt. Hon vill kunna klara sig själv utan att behöva hjälp från sina barn, och hon upplever att hon har bättre förutsättningar till det på ett trygghets- eller särskilt boende än i sin nuvarande villa.

Hemma hos Siv sitter vi kvar vid köksbordet efter fikaten. En av katterna kommer förbi och hälsar innan vi återgår till samtalet. Siv förklarar att hon helst väljer bort hemtjänsten. Jag frågar henne om hon hellre skulle flytta till ett särskilt boende om hon i framtiden behöver hjälp.

Ja. Ja! Ja, det kan jag tänka mig är kul! Kul, kul! Men alltså, nu för tiden är ju inte de som bor på äldreboende så himla dåliga, men det är för att de kanske har brutit någonting eller. [...] Ja, men det ska vara trevligt liksom, ungefär som ett pensionat. Man får, det blir städade och det blir diskade och man får maten varm lagad, och så träffar man andra människor och går och promenerar och berättar vad man har gjort i sitt yrkesliv. Det är sådant jag vill ha! [skrattar]

Siv är väldigt positiv till tanken på att flytta till ett särskilt boende i framtiden, och tycker att det verkar lyxigt och jämför det med ett pensionat där man kan fokusera på att umgås med de andra boende istället för att göra vardagssysslor. Siv är 67 år och yngst av informanterna, och hon har inga kroppsliga besvär mer än att hon fortfarande återhämtar sig efter ett benbrott. Att flytta på grund av hälsoförändringar kopplat till åldrandet är därför relativt långt in i framtiden för henne i jämförelse med en del andra informanter. Hon förhåller sig dock till samma förväntade livslopp som Sara gör genom att förvänta sig försämrad hälsa och en nödvändig flytt i framtiden. För Siv är dock inte självständigheten lika viktig, då hon ser fram emot att få service som hon jämför med att bo på pensionat. Det är däremot viktigt för henne att kunna vara social och träffa andra. Att flytta till ett särskilt boende behöver dock inte göra vardagen enklare. Agneta i Uppsala berättar om mannen hon hjälper genom Röda korset. Han är i princip blind och behöver mycket hjälp av både hemtjänsten och av henne för att klara sig. Att han skulle bo på särskilt boende är dock inte ett alternativ, berättar hon.

Nej, gud! Och jag säger det till [honom], för hans söner har ju velat haft in honom på boende i flera år. Men jag säger till honom "Bo hemma så länge du bara kan!" Han hittar ju precis som handen i handsken vet du, där. Jag menar kommer han till ett äldreboende då kommer han ju inte hitta, han har ju aldrig varit där. Han ser ju ingenting! Till exempel bara en sådan sak som att gå på toaletten. Du förstår, du!

För en blind person är det svårt att byta bostad, eftersom det tar tid att lära sig att hitta när man inte kan se. Därför råder Agneta mannen hon går till att bo kvar så länge som möjligt, för att han klarar sig själv bättre i en miljö han känner till. Att Agneta uppmuntrar mannen om att bo kvar i sin bostad beror på att han känner sig orienterad i sin bostad, eller bekväm. Ahmed beskriver hem som känslan av bekvämlighet och kunna ta saker för givet. När man hittar, känner kontroll över bostaden och vad som händer är det ingenting som stör, eller skaver, och hemmet känns inte utan är självklart (Ahmed 2010:59). På detta sätt blir mannens hem

bekvämt för honom, då han hittar och vet hur allting fungerar trots sin begränsade syn. För Gun-Britt är situationen omvänd. Hon bodde tidigare i en markplanslägenhet i Uppsala där hon trivdes väldigt bra, men hon kände att hon inte klarade av att bo kvar längre och bor sedan några veckor på särskilt boende. Hon berättar om hur det var innan flytten.

Laga frukost var inga svårigheter, för det kunde jag ju sätta in gröten i mikron och... Men sen var det lunchen då, och då värmdes jag maten som jag tog från hemtjänsten då. Och sen var det på kvällen då skulle jag göra i ordning någon mat. Och sen skulle jag ju ha städerska. Men hon kom var femte vecka så det var inga problem, hon visste vad hon skulle göra. Men sen så skulle jag ha fönsterputs, och sen skulle jag ha de som skötte ute också. Och jag tyckte det börja bli så jobbigt. Ja, och sen att, jag kände att jag hade svårare att... Ja, jag hade svårare att kontrollera min vardag. Och sen att jag skulle behöva ha någon som gick ut med mig mera. Men så då sökte vi hit.

Gun-Britt berättar att hon hade hjälp av många olika instanser och att det blev jobbigt med alla olika personer. Hon kände sig inte trygg med att klara vardagen och vistas ute ensam. Ett hem förväntas hänga samman med känslan av trygghet, kontroll och självklarhet. Enligt Ahmed känner man sig hemma när platsen kan bli en förlängning av kroppen. För Gun-Britt blev kroppen istället en begränsning vilket gjorde hemmet till en osäker plats där hon inte kände sig orienterad. När hon flyttade till särskilt boende fungerade hemmet tillsammans med kroppen, och hon kände sig inte längre begränsad av kroppen utan kunde känna sig bekväm. För hennes situation blev det tidigare hemmet inte bekvämt och självklart, och därför var det bästa alternativet för henne att flytta, medan en liknande flytt hade minskat bekvämligheten för Agnetas vän. Det finns därför inte ett självklart svar på var det är bäst att bo, utan det varierar beroende på den enskilda situationen. Informanterna som pratar om att de vill bo kvar tills de "får bäras ut" förhåller sig till ideala föreställningar om hemmet som på en plats man bott länge och inte är kopplade till någon institution. Att bo i en vanlig bostad kan därför premieras, men Bygdell menar att bostaden även kan vara en otrygg och begränsande plats. Under ålderdomen blir kroppen ofta svagare och flera sinnen kan förändras vilket kan göra det svårare känna tillit till kroppen. Fallolyckor kan innebära stora komplikationer med lång återhämtningstid och är för många äldre ett stort orosmoment som gör att hemmet kan upplevas som otryggt (Bygdell 2014:45). En bostad som är anpassad för funktionsnedsättningar, till exempel handtag där det behövs och golv utan trösklar, kan därför göra att funktionshinder inte blir ett problem och platsen känns tryggare (Bygdell 2014:160ff). För Gun-Britt gav den nya bostaden hemkänsla och kändes trivsamt för henne då hon kunde känna kontroll, trygghet och bekvämlighet.

Motvilliga flyttplaner

Så fort jag flytta hit så ställde jag mig i den här kön. Just med tanke på eventuellt benbrott eller man kan behöva. Så jag har en ganska bra tid även här då, säkert tio år i kön. Så jag har tänkt i de banorna, även om det inte är några planer så har jag i alla fall någon sorts säkerhet bakåt.

Så säger Siv, som bor tillsammans med Tore. Likt honom har hon inga planer på att flytta därifrån. Trots det ställde hon sig i Knivstas bostadskö redan när hon flyttade in hos Tore efter pensionen, för säkerhets skull. Hon är inställd på att eventuellt behöva flytta i framtiden, och orienterar sig därmed till livslinjens föreställning om flytten som en obligatorisk hållplats i ålderdomen. Hon berättar för mig att hon ramlade i trappan och bröt benet för några månader sedan. Då blev det extra tydligt hur svårt det blev att bo där som rörelsehindrad, och hon har efter det blivit medveten om att hon kanske inte kan bo i huset livet ut. Linda har också berörts av dessa funderingar. Hon bor i ett stort hus i Alsike, som är ett expanderande samhälle i Knivsta kommun med övervägande villaområden. Jag möter henne på Mötesplatsen, och hon delar med sig av sina funderingar kring huset och framtiden.

Linda: Men huset är vi väldigt nöjda med, en stor tegelvilla är det.

Amanda: Där trivs ni som mest?

Linda: Ja, det gör vi, absolut, utan tvekan! Så är det. Vi kan känna nu, som jag nämnde nyss, att det kan väl upplevas som för stort nu när det bara är min man och jag. [...] Så vi har funderingar på att eventuellt flytta. Men det är bara funderingar, för varenda gång vi kommer på att vi ska titta på något lite mindre så tycker vi inte att vi vill bo där om vi går och tittar. [...] Nej, jag kan säga utan att riktigt definiera det, vi har ingen större åstundan att flytta från vårt stora hus just nu. Faktiskt. Och vi orkar klippa gräset, och vi orkar städa och tvätta alla himla fönster, och ha ordning på torpet så att säga. Just nu är det inte aktuellt. Men det skulle bara behövas att en av oss till exempel fick en stroke eller på något sätt inte hade orken kvar, då gick det inte. Och det är vi väl medvetna om. Då kunde vi inte bo där helt enkelt, för så pass arbetskrävande är huset med alla sina vinklar och vrår, det är lite villa villekulla över det. [...]

Amanda: Tror ni det är något som säkert kommer ske, att ni kommer behöva flytta?

Linda: Nej. Vi hoppas att de ska få bära ut oss. Nej. Det där är en lite svår fråga att svara på faktiskt, för det är klart det dyker upp då och då med vår höga ålder och så. Att vad gör vi om det händer någonting? Då måste vi ju flytta till något mindre eller äldreboende, men det finns inte på kartan just nu. Men det kanske är så när man är fullt frisk och stark! Att det blir inte sådär väldigt aktuellt på någe vis, för en.

Linda och hennes man funderar på att flytta, eftersom huset är för stort för två personer. Samtidigt trivs de så bra att de har svårt att tänka sig att bo någon annanstans, och för

närvarande vill de därför bo kvar vilket hon markerar med den bekanta frasen att ”de ska få bära ut oss”. De är ändå beredda på att hälsan kan förändras snabbt och det då skulle krävas en mindre och mer lättskött bostad. Resonemanget kan upplevas som velande och fullt av motsägelser, och det kommer av att Linda slits mellan att hon i nuet trivs och klarar av sin bostad, medan hon förväntar sig att inte göra det i framtiden. Samtidigt förhåller hon sig till de motsatta föreställningarna att äldre ska följa livslinjen och flytta till ett anpassat boende för att bli begripliga som äldre, leva livet korrekt och kunna gå bort på ett korrekt sätt, samtidigt som det förväntas att hon ska bo kvar i sitt hus för att gestalta ett gott åldrande. Då ställs Linda och hennes man inför beslutet om när de ska flytta. Antingen flyttar de i förebyggande syfte, så att de är rustade för eventuella hälsoförändringar i framtiden, eller så bor de kvar och hoppas att de förväntade hälsoförändringarna dröjer eller uteblir.

Liksom Linda så trivs även Anna som bäst i sitt hus, men för henne har det blivit dags att flytta nu, eftersom det är för långt till service. Nu åker hon färdtjänst till och från sitt hus på landsbygden i Knivsta kommun, men det är enklare att bo nära en affär och busshållplats och försöker därför få en lägenhet i Alsike. Hon ser dock inte fram emot att flytta.

Det förstår jag ju att jag kommer ju inte att trivas lika bra, det förstår jag redan nu. Att bo i ett sådant där hyreshus, det är ingenting för mig. [...] Jag kan inte gå ut på trappan och sätta mig eller... Jag kanske har en trappa upp och ska ut, om det är en balkong jag har, men det vet jag ju inte. Jag vet ingenting, för jag har inte hört någonting om hur de ser ut eller någonting. Nej, så det, det förstår jag att jag kommer nog att känna mig instängd. Men samtidigt så vinner jag ju en hel del, för att en buss därifrån Alsike och hit och tillbaka igen, det kostar ju bara tjugotvå kronor varje gång. Så det blir ju bra mycket billigare! Där får jag ju lite pengar över.

Anna kan ta bussen istället för att åka taxi eller färdtjänst från sitt hus, och det ser hon som en vinst då det kostar mindre. En lägenhet är egentligen ingenting för Anna, förklarar hon, utan hon vill hellre bo i ett hus nära naturen. Att flytta är således ett måste, eftersom hon gör det trots att hon tvivlar på att hon kommer att trivas i en lägenhet. Informanterna som bor i villa tycker att det verkar tråkigt, trångt och instängt att bo i lägenhet, och ser det som en försämring av sin hemmiljö. Att bo kvar i sin vanliga bostad anses ofta vara positivt laddat och i enlighet med de äldres vilja, förklarar Bygdell. Trivseln är ofta stark i den bostad man bott i länge och många uppskattar, likt Anna, att bo nära naturen och ha en trädgård. Det är även bra att kunna göra som man vill och ha egna rutiner. Särskilda boenden och lägenheter förväntas ofta vara trånga och instängda (Bygdell 2014:146ff). Därför kan Annas beslut att flytta upplevas som negativt och sorgligt då förväntningarna på nästa bostad är att hon kommer att trivas sämre än tidigare. Åsa Alftberg skriver i sin avhandling om äldre som söker

ny bostad trots att de trivs. Åldrandet är då skälet till att lämna bostaden, eftersom de kommer att behöva till exempel hiss och garage för att klara av åldrandets förändringar. När kroppen förändras under ålderdomen kan förhållandet mellan kropp och olika föremål förändras, så att vardagliga situationer och föremål blir hinder och risker. Då övergår hemmet från att ha varit en trygg plats där man är fri till att bli ett begränsande fängelse. Att flytta är därför ett sätt att hantera åldrandet, menar Alftberg (Alftberg 2010:6ff). Annas beslut om att flytta trots att hon inte vill kan också förstås genom hennes orientering till livslinjen. För att leva livet korrekt och åldras på rätt sätt ska hon följa livslinjens olika faser och hållplatser. Det ingår i ålderdomen att förbereda sig på förändring, få sämre hälsa och därför flytta till en annan bostad. Därför känns det självklart för henne att hon behöver flytta, för det är så ålderdomen förväntas levas. Både Linda och Anna är negativt inställda till att flytta, men upplever flytten som ett framtida eller aktuellt nödvändigt ont. Det ideala hemmet förväntas vara i deras nuvarande bostad där de bott länge och har trädgård och natur nära inpå, och det känns då sorgligt att lämna det. Det kan samtidigt vara en sorg över att åldras, då flytten fungerar som en symbol för att bli gammal.

Linda och hennes man vill, som sagt, bo kvar i sitt stora hus så länge som det går. De vet att åldrandets förändringar kommer att påverka deras möjlighet att ta hand om huset, och är därför beredda på att behöva flytta i framtiden. De vet dock inte när flytten blir nödvändig, och hon berättar att de försöker förlänga tiden i huset.

Och så försöker man vara förståndig och liksom anpassa sig därefter på någonting. Sen när det börjar bli lite tröttsamt med snön, ja, då köpte vi en sådan där [snöslunga]. [...] Och vi bytte ut vitvaror och vi köpte ny tvättmaskin, den såg vi till att den kom lite högre upp från golvet på någon slags ställning. Alltså vi försöker att anpassa oss i det längsta. [skrattar]

När olika sysslor började bli tunga att utföra har de anpassat hemmet för att klara av vardagen. Det blir en strategi att skjuta upp den förväntade obligatoriska flytten in i framtiden. Siv och Tore bor också i villa. Jag frågar om det är någonting som kan bli svårt i framtiden eller om de oroar sig för någonting, och de är överens om vilka utmaningar som finns.

Siv: Ja, trappen. Den är lite läskig, den är ju feldoserad, den är inte enligt byggstandard idag så den kan vara lite farlig. Men efter olyckshändelsen som jag har mycket att tacka för, många förändringar som har inträffat efter den som är bra, så är jag mer försiktig och tittar mig väldigt noga för. Men sen är det det här med transporten, det finns ingen buss här då så att ta sig in till byn. Hur länge orkar man cykla? Men å andra sidan, det kan man väl hålla på med?

Tore: Men taxi alltså, jag har ju sagt det att man kan ju åka jättemycket taxi för samma pengar som man har en bil va.

Siv: Ja. Nej, jag känner nog ingen oro. Nej, trappen har jag ju lärt mig att bemästra nu.

Tore: Ja, men vi har ju badrum där uppe, alltså man måste gå upp i trappan.

Siv: Det var också en grej när jag var med och byggde om här, då sa jag att toan ska ligga där uppe för jag tänker inte gå ner för den där trappen miss i nassen när man behöver kissa när man blir äldre. Hit ner för att kissa! Då slår jag ju ihjäl mig många gånger tidigare än det här! Vet du, den ska vara där uppe. Nej, vi kommer nog kunna bo här tills vi blir 92.

Siv och Tore vet att trappan kan innebära bekymmer i framtiden, och den har redan orsakat ett benbrott för Siv. För att ta sig in till Knivsta behöver de cykla, men när de inte orkar det finns taxi som ett alternativ. De installerade en toalett i huset inför att Siv skulle flytta dit, och de valde att placera den på andra våningen nära sovrummet. Det var en strategi för att underlätta nattliga toalettbesök även när de blir äldre. I framtiden förväntar de sig alltså att trappan kan bli ett problem när de åldras. Därför ville de undanröja hindret redan innan det blivit ett problem. Att anpassa sig själv, huset och vardagen är alltså en strategi för att kunna bo kvar och skjuta upp flytten som en obligatorisk del i åldrandet. Genom att skjuta upp flytten skjuter de även upp åldrandet, då en bekväm omgivning gör att kroppen inte upplevs som lika gammal som i en problematisk miljö som inte fungerar tillsammans med kroppen (Alftberg 2012:51). Det handlar också om en strategi för att fortsätta trivas och vara bekväma i miljön. Bekvämlighet är känslan av att vara hemma, till exempel att hitta och veta var alla saker finns. Det innebär också att känna sig ett med platsen utan att någonting är i vägen eller skaver. När någonting skaver är hemmet inte längre bekvämt och självklart, och det som tidigare var osynligt träder fram (Ahmed 2010:59, 64). Hemmet som känsla försvinner därför när kroppen åldras, förändras och inte fungerar i samspel med bostaden. Kroppen blir ett hinder i vardagen då bostaden blir ett hinder för kroppen, och det skaver. När någonting börjar skava blir Linda, Siv och Tore medvetna om olika delar av hemmet eller kroppen som inte samspelar. När de anpassar hemmet efter det slutar det skava och bostaden blir bekväm igen, vilket gör den självklar och osynlig.

Linda, Siv och Tore vill bo kvar i sina bostäder så länge de kan. Det tydliggör att idealet är att hemmet är en privat villa där man bott länge och hunnit rota sig. Idealet är även att man ska trivas i sitt hem, och inte vilja flytta. Samtidigt är upplevelsen av hem beroende av hälsan och funktionsförmåga, så om de inte klarar sig vill de hellre flytta. För att inte sluta trivas, och därför vilja flytta, behöver de anpassa bostaden efter kroppsliga förändringar som begränsar bekvämligheten. Idealet för hem är alltså att man ska trivas i sitt hem och bo på ett visst sätt,

medan upplevelsen av hem handlar om känslan av bekvämlighet och trivsel. Dialogen mellan idealet och upplevelsen resulterar därför i beslutet om att flytta eller bo kvar.

Beslutet om att flytta skjuts alltså upp av Linda, Siv och Tore genom anpassning av hemmet. När flytten skjuts upp kan dock situationen snabbt och plötsligt blir akut. Linda berättar om att plötsliga hälsoförändringar kan leda till snabb handling.

Min man fick en liten tia för några år sen. [...] Och vid ett sådant tillfälle, dels blir man ju väldigt rädd såhär, hur ska det bli nu och så. Då började vi fundera, hur blir det här? Vi gjorde inget åt det då, men vi sålde huset i Spanien! [skrattar] Det vart för mycket med två ställen! Huset det var väldigt litet, men ett litet hus hade vi, ett litet radhus. Så att, då var vi tvungna att agera. Då var det så konkret liksom.

En ”tia”, en liten stroke, drabbade Lindas man vilket skrämde upp paret. De blev oroliga för att någonting liknande ska hända igen, och att hälsan då riskerar att försämrans snabbt och plötsligt. En sådan händelse skulle påverka deras förmåga att ta hand om två hus. De sålde huset i Spanien som en direkt följd av detta innan de började bli lugnare igen. De flyttade inte från huset i Alsike den gången, men det har väckt funderingarna kring en framtida flytt. Livslinjen skapar förväntningen på Linda och hennes man att flytta, så flytten känns som obligatorisk i framtiden. De vet att förändringar är på gång som kommer att utlösa behovet av att flytta eftersom huset är arbetskrävande, och de är därför redo på att agera vid minsta hälsoförändring. När Lindas man fick ”tian” blev de oroliga för att det var den avgörande händelsen som de väntat på. Att reaktionen på hälsoförändringar blir att flytta är för att hälsan förväntas försämrans ännu mer ju längre tiden går, och därför förstår de situationen som att det är bäst att flytta innan hälsan inte blir ännu sämre eftersom det uppfattas som lönlöst att vänta i hopp om att hälsan ska bli bättre igen. Livslinjen påverkar således besluten och planeringen som rör Lindas, Sivs och Tores planering och boendesituation.

När flytten hindras

Informanterna har olika ekonomiska situationer, där vissa har det gott ställt och andra precis klarar sig. Elsie är en av de senare, och berättar för mig att hon klarar hyran och räkningarna, men att hon har behövt minska på vissa nöjen för att hon inte har råd.

Elsie: Jag ligger ju under EU:s existensminimum när det gäller pension. Och det är ju inte jag ensam om. Det är ju jättemånga!

Amanda: Ja, och det är ju så svårt när det är så många bostäder som är så dyra också.

Elsie: Ja, det går ju inte! Och som det här kommande här nu då, höghuset som ska bli här på tolv våningar. Vem har råd att betala 6 miljoner för en fyrarummare!?

Elsie har väldigt låg pension, som många andra. Låga pensioner blir begränsande i ett samhälle där bostäder är dyra, och hon tycker att de nya lägenheterna i Knivsta är orimligt dyra. Hon bor kvar i sin trea av ekonomiska skäl, trots att hon egentligen skulle vilja bo mindre. För att slippa städa hela lägenheten stänger hon om ett rum och använder det som förråd, och det är en bra lösning för att bo kvar med den billiga hyran. Även Anna har en låg pension, men säger att hon har klarat sig ”på snudden”. Hon bor i en villa på landsbygden mellan Knivsta och Uppsala. När hon nu söker efter en mindre bostad närmare service och kommunikationer kommer bostadskostnaden att öka. *”Det byggs ju nu i Alsike. Och jag har ställt mig i kön för visning. Men jag vet inte när det blir. Men det blir väldigt, väldigt dyrt.”* Anna berättar att lägenheten hon ställt sig i kö för är dyr, men hon hoppas på att få den. Hon är nämligen orolig för att inte få fortsätta att hyra huset hon bor i, och därför ser hon inte något alternativ till att försöka få en av de dyra lägenheterna. Helst hade hon dock bott kvar i sitt hus, men då hon inte orkar gå till busshållplatsen längre utan får anlita färdtjänst känns flytten nödvändig. Hon försöker även få en hyresrätt genom kommunens kösystem.

Jag har stått i Knivsta kommuns [bostadskö], och det har jag gjort i fyra år. Men jag har inte hört någonting. [...] För att då skulle jag ta en äldre lägenhet tänkte jag, som blir lite billigare. Men dom svarar ju inte på telefon en gång! Och det är lite kinkigt och jag har ingen sådan där dator eller någonting. Nu brukar [samordnaren vid Mötesplatsen] ringa lite emellanåt och höra. Det är det, att de flesta äldre har ju inte dator, vi är ju inte med på det. Och så tänker man ju, att jag kan ju dö om jag bara går ut genom dörren, så ligger jag där. Ja, så kan det vara! Är man oppe i så hög ålder så då kan det ju bli det.

Anna har problem med att söka lediga lägenheter genom bostadskön eftersom hon inte har någon dator. Anna känner sig orolig och stressad över detta, eftersom hon som äldre förväntar sig att hennes hälsa kan försämrats snabbt. Livslinjen skapar förväntningar på vad som ska ske och när de ska ske i livet. Om man inte hinner passera en händelse i rätt tid eller rätt ordning kan det kännas stressande, eftersom man då blir desorienterad. Då hamnar man utanför stigen, det skaver och upplevelsen blir att man inte är på väg åt rätt håll i livet (Ahmed 2006:66ff). När Anna inte kan flytta på grund av ekonomiska, tekniska och byråkratiska skäl skapar det en stress hos henne. Stressen och oron över att hon inte flyttat än skapar känslan av att hon behöver skynda sig att flytta för att hinna före de förväntade åldersförändringarna som kan begränsa henne i hemmet. Anna är därför desorienterad av att inte få flytta då det hindrar hennes väg genom livet enligt livslinjen. Om hon kan flytta eller inte kan hon inte bestämma

själv, utan är beroende av hjälp för att ansöka och är sedan utelämnad till kösystemets regler och urvalsprocess. Det gör att hon inte känner kontroll över situationen, och hon blir ännu mer desorienterad. En krånglig byråkrati har minskat Annas makt över situationen och beslutet om att flytta, men också valmöjligheterna eftersom hon har svårt att t ex anmäla intresse på bostäder. Att inte ha makt över beslutet själv kan innebära både ett hinder för att kunna flytta och en begränsning av valmöjligheterna, men det kan också göra henne desorienterad i förhållande till livslinjen.

”Det måste dö en gamling för att en annan gamling ska få plats”

Jag tycker det är hemskt att det måste dö en gamling för att en annan gamling ska få plats. Jag tycker det är kusligt. Och det vet jag som nere hos, här på Wilhelm då, där min kompis när hon dog. Då var de fyra kvinnor som dog inom loppet av ett par dygn. [...] Då fick inte de tag på någon städhjälp förrän på måndagen. Och när städhjälpen var färdiga och gick därifrån, då stod nästa flyttlass och skulle in.

Elsie blir upprörd när hon berättar att det inte finns platser på särskilda boende, och att de äldre därför behöver gå bort för att ge plats åt nästa i kön. Platsbristen tvingar människor att vara kvar i en miljö som de inte mår bra av eller som de inte kan hantera, vilket rör upp känslor hos Elsie. Det är svårt för den enskilda att få en bostad, vilket kan skapa stress och oro över framtiden. Samtidigt kan man vara stressad av att bo i en miljö där man inte klarar sig själv, inte har kontroll över sin situation och inte känner sig bekväm. Hela situationen skaver när bostaden inte kan tas för givet, vilket gör att hemkänslan som förgivettagande och bekvämlighet försvinner. Svårigheten att få en plats på särskilt boende kan även påverka relationen mellan äldre, då det kan uppstå konkurrens om bostäderna. Nyinflyttade Gun-Britt trivs bra i sitt rum på särskilt boende, och hon är glad att hon fick en plats där. Hennes barn är också glada och lättade över att hon fått en plats där eftersom det innebär en trygghet för både henne och dem. Alla är dock inte lika glada för detta, berättar Gun-Britt.

Gun-Britt: Jag har haft en bästa väninna och hon är 94 år. Men jag tror att hon blev så ledsen när jag kom in här. Jag hörde på henne. Hon har INTE varit hit och hälsa på mig heller. Ja, hon hade nog velat, önskat sig själv att hon skulle få komma. Och så har jag talat om hur hon ska gå tillväga. Att hon ska ringa till biståndshandläggaren i hennes område då. Och jag har talat om precis hur hon ska bete sig då och söka. [...]

Amanda: Så hon blev lite avundsjuk då nästan?

Gun-Britt: Ja, hon är det! Och det märkte jag meddetsamma när jag ringde och sa att jag skulle flytta. För vi har pratats vid, ja, först då innan jag blev sämre

så träffades vi och åkte vi till Gränby. Varje vecka träffades vi och så gick vi och fika och så gick vi och handla, och så åkte vi till varandra. Men sen när jag blev sämre då blev det ju inte så. Men då har vi pratats vid i telefon varje dag. Men det gör vi inte längre.

När Gun-Britt skulle flytta till särskilt boende blev väninnan ledsen, slutade höra av sig och har inte besökt henne. Hon tror att det handlar om avundsjuka då väninnan inte kunnat få en plats själv. Den negativa reaktionen på att Gun-Britt fått flytta till särskilt boende kan bero på att väninnan känner sig begränsad och fångad i sin bostad och desorienterad från livslinjen när hon inte kan genomföra den förväntade flytten. Att Gun-Britt då fick flytta kan därför upplevas som att hon flyttade ifrån väninnan och lämnade henne kvar. Elsie's upprördhet och Gun-Britts väninnas avundsjuka har att göra med att de blir desorienterade när de inte kan flytta. Utan att flytta kan de inte genomföra ålderdomen på ett korrekt sätt eftersom flytten är en av alla hållplatser som ska passeras. Det skapar även desorientering när de inte kan förbereda sig på de förändringar, som t ex. sjukdomar, som förstås som en del av ålderdomen. Platsbristen skapar långa köer till särskilda boenden, och allt mer omsorg sker i ordinärt boende genom hemtjänst eller anhöriga (Socialstyrelsen 2019:17f, 97ff). Elsie tycker att problemen inom äldreomsorgen blir värre med tiden, och kopplar platsbristen till ett samhällsligt perspektiv.

Lite problem [inom äldreomsorgen] har det väl varit och är, och det blir väl ingen förbättring heller, jag tycker snarare att det blir tvärtom för just det här att alla gamla ska bo hemma med hemtjänst. Och det är klart, det finns ju inga sjukhem! De har ju plockat bort allting. Det finns ju bara Wilhelm och Estrid här! Och det räcker ju inte alls, det förslår ju massor med gamlingar. Och det är ju det som gör att det inte platser finns på Akademiska. [...] Och många kan inte klara sig hemma! Det är ju bara så. För jag menar blir de dementa och det, fasiken de kan ju gå ut och gå bort sig fullständigt, de hittar ju inte ens hem där de bor! Så att, ja, nej, jag vet inte, jag brukar säga det att det... Det verkar nästan på politikerna att de önskade att de som fyllde 65 år knall och fall skulle dö för då vart de av med dem.

Elsies uttalande visar en ilska över situationen som riktar sig mot politiker. Under fältarbetet har jag stött på liknande resonemang från flera håll, både bland informanterna, andra äldre, anhöriga och andra personer som jag mött inom fältet eller som jag träffat privat. När jag berättar om ämnet reagerar flera med att berätta om uppseendeväckande exempel och visar sorg eller ilska över situationen som riktar sig mot politiker, tjänstemän inom kommunen och personal inom äldreomsorg. Det kan delvis vara ett resultat av en svår situation för äldre i samhället. Det kan också vara ett resultat av föreställningen om att äldre är en dåligt behandlad grupp som det är synd om och att det är andra, t ex. normativt vuxna, personal inom äldreomsorg eller politiker, har ett ansvar att göra deras situation bättre. Detta kan göra

att äldre inte förväntas ha makt över sin egen situation, utan är beroende av andras välvilja (Kalish 1979 i Andersson 2008:53,106). När det förväntas att andra ska lösa äldres situation kan det lätt bli ett diskussionsämne där många har åsikter om hur platsbrist, dålig äldreomsorg och ensamhet bland äldre ska lösas. Platsbristen förstås alltså som ett problem, vilket kan rikta ilska och sorg mot politiker. Flera informanter har åsikter om den politiska bestämmelsen att kvarboende ska främjas, som är vägledande för biståndshandläggningsprocessen, och frågan väcker ett engagemang. Därför förhåller de sig ofta till kvarboendepolitiken när de resonerar om olika bostadsalternativ. Under intervjun med Gun-Britt kom ämnet upp och jag frågade vad hon anser om att äldre helst ska bo kvar i sin vanliga bostad.

Ja, men det är inte bra! Nej, det tror jag är lite tokigt att man ska göra det för att, om man säger att man måste ha hemhjälp. Hemhjälpen sträcker sig inte över alla timmar på dygnet utan det är ju bara de besöken man får. Sen emellanåt så är man ju ensam. Men här [på särskilt boende] är du inte ensam. Här kan du bara gå ut och träffar du på folk.

Enligt Gun-Britt kan hjälpen och tryggheten man får av ständigt närvarande personal på särskilt boende inte jämföras med besöken av hemtjänsten, och att det därför inte är bra att ge hemtjänst till alla istället för att ge dem plats på särskilt boende. För vissa är det nödvändigt att bo på ett särskilt boende, menar hon. Gun-Britt diskuterar kvarboende utifrån sin egen situation, då hon inte kände sig tillräckligt trygg av hemtjänstens omvårdnad utan valde att flytta till särskilt boende istället. Under intervjun med Siv kommer vi in på samma fråga, och hon är inne på samma spår som Gun-Britt men är mer politiskt orienterad.

Men vet du, jag... Nej! Jag tror inte att det där är sant! Jag tror alltså att det är politikerna som väljer att tro på detta för att det blir billigast och enklast för dem. [...] Och som gammal vill jag ha alla möjliga alternativ att välja mellan beroende på i vilket stadium av mitt åldrande jag befinner mig. Servicehus, äldreboende, långvård, allt! Allt ska finnas! Det... kan jag faktiskt kräva av politiken. [...] "Hemtjänst ska alla ha"- nej det ska de inte, de ska kunna bo gemensamt! Hemtjänst ska man ju ha om man inte får plats på äldreboendet och har blivit så dement eller periodvis har fått, ja som jag då har brutit benet. Då har man hemtjänsten! Men sen ska det tas bort! Så hemtjänsten har säkert sitt behov, men det ska inte vara till alla bara för att. Det ska finnas alla alternativ.

Enligt Siv är det viktigt med eget val och många alternativ för att kunna anpassa för varje person och situation, och hon tycker inte att hemtjänsten ska vara i fokus utan mer ett undantag. Siv är politiskt intresserad och insatt, och pratar därför om kvarboende som både utifrån ett politiskt samhällsperspektiv och utifrån sig själv och sin egen framtid. Siv berörs inte direkt av främjandet av kvarboende eftersom hon inte behöver flytta till ett särskilt boende än, men när hon väl behöver omvårdnad tycker hon att hon har rätt att få välja mellan

många alternativ. Även Elsie tycker att äldreomsorg och bostäder för äldre är kopplat till samhällets skyldighet.

Ja, blir det någonting som förändras då är det ju, slår man omkull och bryter sönder sig och man inte kan bo hemma, då måste man... Då måste ju samhället ta hand om en, det är ju bara så! [...] För att så länge jag har möjligheter att bo kvar hemma, så vill jag ju göra det. Det är bara så.

För Elsie är det självklart att hon vill bo kvar i sin lägenhet så länge hon klarar av det. När hon inte längre klarar det så tycker hon att det är lika självklart att samhället ska ta hand om henne. Det handlar således om förväntningar om rättigheter och skyldigheter, ofta kopplat till skatten som betalats in under livet och att de därför förväntar sig att bli omhändertagen under ålderdomen. Detta rör upp mycket känslor hos informanterna, och det finns en rädsla för att inte få den omvårdnad man kan behöva i framtiden och anser sig ha rätt till. Bygdell skriver om kvarboende, och förklarar att det ofta är en politik som framhävs av politiker och tjänstemän, men sällan av de äldre själva. Det kan ha att göra med föreställningen att äldre mår bra av kontinuitet, då de förväntas vara bakåtblickande och dåliga på att hantera förändringar (Bygdell 2014:42). Hon menar att det är en problematisk slutsats att det egna, privata hemmet alltid är den bästa platsen att åldras på. Eftersom olika personer har olika behov kan bostaden göra individen både beroende och självständig. Bygdell förklarar att bostaden ibland både kan begränsa och ge frihet, och hon exemplifierar med en lägenhet på tredje våningen utan hiss för en person som inte kan gå. Att bo kvar där gör personen självständig och fri att ordna sin vardag och sina rutiner, samtidigt som bostaden hindrar personen från att ta sig ut ur lägenheten utan hjälp (Bygdell 2014:154). Det är därför inte säkert att det bästa är att bo kvar i hemmet, utan frågan är väldigt komplex och baseras på individuella förutsättningar.

Sammanfattning

De motstridiga resonemangen kan ha att göra med de två olika idealen för hem som informanterna förhåller sig till. Enligt ungdomsnormen är det ideala hemmet en vanlig bostad där man bott länge och där man kan fortsätta med att leva samma liv som när man var yngre. Det gör att åldrandet inte blir lika påtagligt, och det uppfattas som att personen som bor kvar är yngre än den som har flyttat. Det uppfattas som positivt då åldrandet förväntas motverkas genom en ungdomlig inställning och ungdomligt agerande, till exempel genom att bo kvar och inte ger efter för åldrandet utan istället bestämma sig för att fortsätta med att vara ung.

Idealet för ett hem enligt livslinjen är den plats som hör till den fas i livet där man befinner sig. Under barndomen är det att bo tillsammans med föräldrarna, under vuxenlivet är det en villa eller större lägenhet och under ålderdomen är det en mindre bostad som är anpassad för ålderdomens förändringar i kropp, hälsa och livsstil, till exempel genom handikappanpassning. Dessa ideal och normer förhåller sig informanterna till under ålderdomen, vilket påverkar deras relation till sin bostad och planeringen inför framtiden. Samtidigt upplever de sitt hem på olika sätt beroende på hur förhållandet mellan kroppen och bostaden fungerar, och andra faktorer som ekonomi och äldreomsorgens organisation och byråkrati.

Varför blir de så upprörda när de inte kan flytta? Tidigare har de ju berättat att de inte vill flytta? Det kan verka motsägelsefullt, men det handlar om att de inte klarar av att bo i sitt hem och hindras när de försöker flytta därifrån. De blir även upprörda när de inte känner kontroll över situationen utan är beroende av andras beslut, välvilja och bedömning. För informanterna har politiker och tjänstemän makten, och de anser att de har rätt till att bli omhändertagna eller få sina bostadsbehov uppfylla när de blir äldre. Som Elsie sa, att ”slår man sönder sig och inte kan klara sig själv får ju samhället ta hand om en helt enkelt”. De kan dock inte alltid få den omsorg de väntat sig. Det bygger upp en ilska, besvikelse, bitterhet eller kanske en känsla av att ha blivit lurad. Upprördheten kan också förklaras av att flytten är en viktig del i åldrandeprocessen och övergången mellan yngre-äldre och äldre-äldre, eftersom många förväntar sig att flytta till ett anpassat boende för äldre när åldersförändringarna blir för begränsande. Det är en av de saker man förväntas göra under livsloppet för att ha levt livet på ett korrekt och bra sätt, och sedan kunna dö på ett sätt som bedöms som rättvist. Andersson diskuterar vad som är en ”lyckad döendeprocess” och jämför attityden till att tyna bort långsamt, för att döden inte ska bli lika stor och dramatisk, och att leva frisk och gå bort plötsligt utan föregående ohälsa (Andersson 2008:58f). En äldre person som inte flyttat utan bor kvar i en vanlig bostad och fortfarande klarar sig själv förväntas inte gå bort än, eftersom personen inte är ”i mål” eller ”framme” enligt det förväntade livsloppet (Jönsson 2009:194ff). Om personen går bort kommer dödsfallet att betraktas som extra tragiskt och orättvist eftersom det var ”för tidigt”. Om döden inträffar när personen är väldigt sjuk, inte kan klara sig själv och bor på sjukhus eller särskild boende förstås personen ha passerat hållplatserna i rätt ordning och ”gått i mål”. Då kan döden uppfattas av omgivningen som ”livets gång” och att det nu var dags för livet att ta slut. Det kan ibland även förstås som en lättnad för att personen får slippa lida och anhöriga inte behöver kämpa med att ta hand om personen längre

(Jönsson 2009:194ff, Andersson 2008:58f). Att följa livslinjens faser gör således livet begripligt och upplevs som ett korrekt och gott liv, som kan avslutas i enlighet med en god död. Att hindras från att flytta av olika anledningar kan därför leda till desorientering, då det hindrar personen från att följa livslinjen. Därför kan reaktionen bli stark när en person inte har möjlighet att flytta, trots att vederbörande trivs i den nuvarande bostaden.

Om man kroppsligt nått den del av ålderdomen då man förväntas bo på ett anpassat boende för äldre, men bor kvar hemma i sin villa kan situationen betraktas som eländig och tragisk eftersom det är fel person på fel plats. Även om personen får den hjälp som behövs och inte skulle kunna leva ett bättre liv någon annanstans förstås det ändå som att personen inte kommer vidare i livet enligt livslinjens förväntade faser och hållplatser. Så inte bara att gå bort utan att ha flyttat, utan även att bo i en villa, på fel plats, när man egentligen bör bo på särskilt boende anses vara uppseendeväckande och annorlunda då det inte följer normen. Det kan dock värderas både positivt och negativt, då det enligt normen om ungdom är positivt att kunna bo kvar och vara pigg och ungdomlig så länge som möjligt. Informanterna vill därför ”bäras ut”, alltså bo kvar resten av deras liv, enligt deras berättelser. Men de förväntar sig inte det. Viljan att dö i bostaden kan visa på en strävan efter att inte bli gammal, men också en förhoppning om att gå bort plötsligt för att slippa genomgå en lång tid av sjukdom och behov av omsorg från andra. Men eftersom döden ofta är väldigt utdragen i dagens Sverige är de ändå beredda på en utdragen död, där man hinner anpassa livet, bostaden och omvårdnaden efter situationen. Att vilja bo kvar ”tills de bärs ut” skulle alltså kunna innebära en önskan om en snabb och smärtfri död utan förestående lidande. Oviljan att bo på särskilt boende skulle enligt detta resonemang vara en rädsla för att bli så skröplig som de på särskilt boende förväntas vara. Att säga nej till att flytta dit blir en önskan om att få vara frisk och klara sig själv, som att de tackar nej till att bli gamla. Föreställningarna om särskilt boende och vad det innebär att vara gammal är nämligen lika och nära sammanflätade, till exempel föreställningen om att vara sjuk, passiv, beroende av hjälp och dement. Ibland kan man till och med prata om ålderdomen som plats, till exempel ”tänk sen när vi sitter på äldreboendet!”. Detta fiktiva uttalande kan förstås som en synonym till ”när vi är gamla”. Dessa föreställningar kan skapa en förståelse av gammal som en plats i form av ett särskilt boende.

4. Det nya hemmet – när hemmet som plats och känsla förändras

Att ha flytten bakom sig

Många av informanterna pratar om att flytta som ett alternativt framtidsscenario. Inger, Elsa, Gun-Britt, Hans och Maj-Lis har däremot flytten bakom sig. Elsa och hennes man håller på att göra sig hemmastadda i en lägenhet i Knivsta som de flyttade till för nästan tre veckor sedan. De bodde tidigare i en stor villa med en stor och arbetskrävande trädgård i en annan del av Sverige. Elsa kunde inte längre gå i trappan och använde bara nedervåningen. När hon blev inlagd på sjukhus blev situationen ohållbar och samtidigt fick de spekulanter på bostaden, så då hjälpte barnen dem att flytta medan Elsa var på sjukhuset. Liksom Gun-Britt känner hon också en lättnad över att ha flyttat in.

Elsa: Och vi trivs ju fantastiskt bra här! I våra två rum och kök, som de sjunger om! [skrattar] Ja, så att, nej, det har vart jättebra. Och [dottern] har hjälpt oss att flytta och vår son har... Alla har hjälpt till! Ja, för jag har legat på sjukhuset hela tiden. [...]

Amanda: Men känns det hemma här nu?

Elsa: Ja, det gör jag verkligen! Och vi har ju en härlig altan ut sådär och, ja, det är så bra här. Ja, det är, det är det bästa som har hänt mig, att få bo här, ja!

Elsa är lättad över flytten och berättar glatt om hur glad hon är över den nya lägenheten.

Senare återkommer hon till hur flytten gått till.

Elsa: Men vi skulle ha flyttat mycket tidigare så hade det varit lättsammare, det! [...]

Amanda: Varför flyttade ni inte tidigare? Ni ville inte flytta innan eller?

Elsa: Nej, det var ju så. Då bodde vi där och då var vi där och... [skratt] Det är sådär, man tänker inte. Och det är många som säger så, de som håller på att flytta nu då som jag känner, att det här skulle vi ha gjort för länge, länge sen!

Hon hade gärna flyttat innan hon blev sjuk eftersom det hade varit lättare då, men de kom inte på tanken att flytta innan dess. Gun-Britt har också flyttat, men till ett särskilt boende i Uppsala, och säger:

*Jag brukar tänka såhär, det är fantastiskt att det finns sådant här boende för oss äldre. När man inte klarar sig själv hemma. Det tycker jag är fantastiskt! [...]
Jag har inte kunnat tänkt mig något annat. Jag har inte kunnat fått det bättre.*

För Gun-Britt passar det bra att bo på särskilt boende, och är väldigt positiv till bostadsformen. Hon flyttade för att hon behövde olika sorters hjälp av flera olika personer,

och att hon inte kunde kontrollera sin vardag. Hon var även orolig utan att veta varför. Efter flytten försvann oron, och hon säger ”[s]å det här var ju det bästa som har hänt mig!” Det märks på henne att hon är väldigt lättad av att ha flytten bakom sig och nu kunna bo på ett särskilt boende där hon klarar av sin vardag och känner sig trygg.

Gun-Britt: Och jag är ju 86 år fyllda så att det kan ju hända vad som helst.

Amanda: Så lite i förebyggande syfte?

Gun-Britt: Ja, sen att inte... Ja, om jag skulle flytta då, senare, kanske jag hade varit sämre. Det är bättre att flytta medans man kan acklimatisera sig själv och ta vara på det här utbudet man får här.

Flytten var en förberedande åtgärd inför ett framtida läge när Gun-Britt förväntar sig vara svagare och sjukare än nu. När den framtiden kommer är det bäst att redan ha flyttat, tycker hon. Både Gun-Britt och Elsa känner sig nöjda, lugna, tacksamma och lättade av att ha flytten bakom sig. Då livslinjen innebär förväntningar på en allt sjukare och skröpligare kropp förväntar de sig att flytten kommer vara jobbigare att genomföra ju längre de skjuter upp den. Gun-Britt och Elsa behövde därför göra en avvägning mellan att bo kvar i det längsta och att göra flytten så enkel som möjligt. Både Gun-Britt och Elsa tycker att det bästa är att flytta innan de blir för svaga eller sjuka. För Elsas del hann hon dock bli sjuk först, och fick ta hjälp av barnen. Därför menar hon att de skulle ha flyttat mycket tidigare, för då hade det varit enklare.

Att förstå flytten som en självklar och förväntad del av ålderdomen förhåller sig starkt till livslinjen som förutbestämt manus för livet. De vet vad som förväntas av dem nu och i framtiden, och förbereder sig för de förändringar som de enligt livslinjen ska möta i framtiden. Informanterna förstår flytten som en av de förväntade hållplatserna under ålderdomen som för dem vidare på livslinjen till nästa fas, som kan jämföras med andra hållplatser som att ta studenten, gifta sig eller gå i pension (Ambjörnsson & Jönsson 2010). Att flytta uppfattas därför som en obligatorisk del av ålderdomen. När flytten inte gjorts förväntas den därför ske i framtiden, men om informanten har flyttat till en bostad där de kan möta förväntade åldersförändringar är hållplatsen passerad och de är inne i nästa fas. Elsa säger: ”*Ja, så det får bli den sista resan det här det! [skratt] Ja, det är så...*” För henne innebär den nya bostaden att den sista fasen i livet har börjat, och att hon räknar med att bo där tills hon går bort. Genom att flytta har de därför förberett för att kunna hantera sjukdomar, skröplighet och funktionshinder och tillslut kunna avsluta på ett korrekt sätt med en korrekt, god eller rättvis död. Döden upplevs nämligen som mer rättvis när personen har gjort saker i

rätt ordning enligt livslinjen, då sjukdom och skröplighet passeras innan döden. En frisk och aktiv person som bor i en villa förväntas inte gå bort, och om den gör det anses det vara orättvist eller för tidigt. En person som är sjuk, inte kan röra sig, kanske har svårt att kommunicera och behöver omsorg för att klara av vardagen förväntas vara närmare döden än den friska personen, så om den dör upplevs det som sorgligt men inte orättvist. Döden var väntad och i rätt tid (Jönsson 2009:194ff). När Elsa förbereder sig inför förändringarna och gör i ordning för sin bortgång då barnen ska ta över orienterar hon sig till livslinjen för att kunna avsluta livet på ett korrekt sätt. Genom att leva livet i rätt ordning, och följa stigen, kan Elsa uppnå föreställningarna om ett gott och korrekt liv, men också en korrekt och rättvis död. Att göra det som förväntas enligt livslinjen räcker inte, för görs det i fel ordning eller i fel tid förstås det som ett normbrott. För att följa livslinjen måste man passera hållplatserna i rätt ordning, vilket Ambjörnsson och Jönsson belyser med begreppet samtidighet (Ambjörnsson & Jönsson 2010:11). Hon återkommer till döden när jag frågar henne om hon trivdes i den förra villan också.

Jo, ja det är klart, det gjorde jag ju. Och där var det ju större, här är det ju så trångt med allting och vi har ju kastat och slängt och gett bort och... Vi har inga grejer kvar, nästan! Men det spelar ingen roll, det är inte så många år kvar och leva så det blir lättsammare för barna. Ja, jag tänker så.

Elsa tycker att det är trångt och hon tycker det är tråkigt att behöva slänga saker. Det är dock inte så viktigt för henne att bo perfekt, vilket hon motiverar med att de inte kommer att leva så länge till. Att de är gamla gör därför att Elsa förstår sin framtid som begränsad, och att det under en begränsad tid kan vara okej att bo på ett mindre önskvärt sätt. Elsa är väl medveten om att hon och maken är gamla och kommer att gå bort inom en överskådlig, om än obestämmd, framtid. Att de inte vet när döden kommer att inträffa gör att de behöver vara förberedda på att den lika väl kan inträffa snart som att det tar många år. En förberedelse inför åldersförändringarna är själva flytten till lägenheten och att minska på saker och möbler. Elsa poängterar att trots att det är tråkigt att behöva minska sitt bohag är det bra för att det underlättar för barnen att ta hand om sakerna efter hennes bortgång. Detta kallas för att ”dö-städa” när man gör sig av med ägodelar och fastigheter för att underlätta för anhöriga efter att man själv gått bort (Ranadaa & Hagberg 2014). Att flytta är därför både en anpassning till den nuvarande situationen, men också en förberedelse inför sin bortgång.

När Elsa pratar om döden använder hon milda uttryck som ”sista resan” och ”inte så många år kvar att leva”. Känslan blir i intervjun att döden är ett laddat ämne, som hon nämner snabbt eller lättsamt för att dölja ett vemod eller en sorg över det som komma skall. Det kan också

vara ett sätt att inte uppehålla sig vid ämnet, för att det är ett ämne som ofta är obekvämt att prata om. Tystnaden, eller oviljan att utveckla ämnet, liknar den tystnad om förlossningar som Susanne Nylund Skog upptäckte i sin studie. Två kvinnors berättelser var väldigt detaljerade om graviditeten och den första tiden efter födseln, men själva förlossningen nämns bara kort och utan detaljer. Detta menar författaren att det beror på att berättelserna utspelades i mitten av 1900-talet vilket var en tid då det inte var vanligt att prata om förlossningsarbetet (Nylund Skog 2002:57). Hon upptäckte också att mycket information saknades från berättelserna, till exempel vart de skulle när de ”åkte iväg”. Hon förväntades förstå att de menade ”till sjukhuset”, då det upplevdes som en självklarhet (Nylund Skog 2002:47). Att Elsa inte utvecklar vad hon menar med att det är ”sista resan” eller att hon ”inte kommer att leva många år till” kan således bero på att hon upplever det som en självklarhet att hon snart kommer att gå bort. Detta förväntas även jag förstå och hålla med om. Döden kan också vara en tung sak att prata om, och därför kan det vara lättare att använda omskrivningar för att det blir mindre konkret.

Elsa har, som sagt, flyttat och tänker inte flytta fler gånger under sin livstid. En flytt från en större och arbetskrävande bostad till en mindre och enklare bostad är nödvändigt och förväntat för att ta sig till nästa steg i ålderdomen enligt det förväntade livsloppet. Det skulle till exempel kunna förstås som en av flera olika händelser som fungerar som övergång mellan de förstådda gemenskaperna yngre-äldre och äldre-äldre. Föreställningarna om äldre-äldre är att de är sjuka, skröpliga och/eller beroende av andra för att klara av tillvaron, vilket ofta är anledningar till att flytta till ett anpassat boende för äldre. Den förväntade flytten görs i rätt riktning enligt livslinjen, från stark och levande till gammal, svag och passiv och vidare till döden. Den går från en normativ och positiv vuxenhet och utför mot ett förfall, precis som bilden av ålderstrappan (Ronström 1999:4ff). En flytt mellan olika särskilda boenden, eller från ett särskilt boende till ett trygghetsboende, skulle därför kunna förstås som att flytta i sidled eller bakåt i förhållande till den förväntade livslinjen. Maj-Lis har nyss flyttat till särskilt boende i Uppsala, men boendet faller henne inte riktigt i smaken eftersom det är nytt och modernt. Egentligen hade hon velat bo på ett annat särskilt boende, men hon är inte benägen att ändra på situationen. Hon säger: *”Och så låter det så väldigt fint att man kan få flytta till ett annat ställe så småningom om man vill. Och det tänker jag inte försöka! [...] Att flytta det är jobbigt! Packa ner och packa upp.”* Maj-Lis tycker att det är ett konstigt, och nästan hånfullt, erbjudande om att hon skulle kunna flytta till ett annat särskilt boende senare. För henne är det en självklarhet att hon inte kommer att flytta fler gånger när hon väl kommit

till ett särskilt boende. Att flytta fler gånger, till exempel byta särskilt boende, kan förstås som en avvikelse från stigen, och att personen tappat kursen. Det kan även handla om att en flytt är en relativt arbetsam process som äldre inte förväntas orka med, då de enligt livslinjen ska bli allt mer passiva. Om Maj-Lis skulle flytta igen skulle hon inte agera i enlighet med föreställningar om äldre, och gestaltar inte sin ålder. Det kan upplevas som onödigt, opassande att flytta när det inte sker i rätt riktning, och personen som flyttar kan förstås som omständlig, förvirrad eller irrationell. Maj-Lis kan därför inte tänka sig att flytta från det särskilda boende hon nu flyttat till, trots att hon helst hade bott någon annanstans.

Att känna sig hemma

För Gun-Britt var det en nödvändighet att flytta till särskilt boende. Nu är det bara några veckor sedan hon lämnade sin lägenhet i norra Uppsala där hon trivdes så bra, men hon längtar inte tillbaka. *"Vi var förbi min lägenhet för några veckor sen, min son och jag. Jag skulle hämta en sak som jag hade glömt. Och.... då kände jag ingenting när jag gick ut! Fast jag hade en jättefin lägenhet, en liten fin tvåa."* Trots den korta tiden sedan flytten och den tvingande situationen känner hon sig redan hemmastadd i sitt nya rum. Hon sörjer inte flytten eller den tidigare lägenheten, utan är nöjd. Att hon gillade sin lägenhet innebär nämligen inte att hon ville bo kvar, då oro och behovet av omsorg gjorde att hon blev motiverad att flytta. Även Inger berättar att hon snabbt fattade tycke för sin nya bostad när hon flyttade in i lägenheten på trygghetsboendet.

När vi hade flyttat in här på lördagen, det var ju en lördag vi flyttade in här och... Och vi hade varit och köpt ett sådant där gäng med pizza som vi satt och åt vid köksbordet här. [skratt] [...] Och då säger jag såhär att "Jag känner att här kommer jag å trivs". Och det kände jag, och jag tror en måste känna det på en gång.

Inger kände på sig att hon skulle trivas i lägenheten direkt när hon höll på att flytta in. Hon tror att det är viktigt att känna så när man flyttar, för att det annars kan vara svårt att trivas. Så var det tyvärr inte för Ingers granne.

Hon som bor en halv trappa upp här. Hon tyckte ju inte om att flytta hit, sa hon. [...] "De sa att jag var tvungen och flytte hit", sa hon, "men jag ville egentligen inte flytte hit." Hon var så väldigt negativ i början. Nu är hon så engagerad så, nu är hon ju med på alla aktiviteter här nere som de här damerna har. Ja, jag tror det att man måste bestämma själv alltså. Man måste bestämma själv "vill jag bo där eller vill jag inte?"

Ingers granne ville inte flytta till trygghetsboendet utan kände sig tvingad av några, möjligen sina närstående, att flytta dit. Nu har hennes inställning ändrat sig och hon deltar i många gemensamma aktiviteter. För att flytten ska kännas positiv tror Inger att man måste känna en egen vilja att flytta. Med detta resonemang skulle det vara bättre att flytta när man får ta beslutet själv, och därmed ha kontroll över situationen. Maj-Lis hade velat ha mer kontroll när hon flyttade in.

Jag träffade biståndshandläggarna en gång. Och vi satt såhär mitt emot varandra. Och då fick jag önska mig tre ställen dit jag skulle kunna tänka mig flytta. [...] Så tänkte jag i mitt stilla sinne "ingen idé att jag sitter här och säger det, för då får jag inte komma till någon av de ställena." Och det stämde precis! För biståndshandläggarna är utav den typen att "det är jag som bestämmer! De som söker har ingen talan, det är jag som bestämmer!" Sådant där tycker jag inte om! [skratt] Men jag förstod att jag inte skulle få komma dit jag ville. Och då skulle jag svara om jag ville komma hit och jag skulle svara bums, ingen väntetid utan jag skulle svara om jag kunde acceptera det här stället. Och jag hade ju inget annat val.

Det finns mycket känslor i Maj-Lis berättelse, främst ilska och besvikelse. Maj-Lis upplevde beslutsprocessen som orättvis och att mötet med biståndshandläggaren som onödigt eftersom hon gissade att hon inte skulle få vad hon önskade. Hon tror att biståndshandläggaren gav henne ett annat boende än hon önskat av illvilja och för att visa sin makt. Det märks att hon är besviken på vilket boende hon hamnat på. Krånglig byråkrati och en beslutsprocess som Maj-Lis saknade kontroll över gav henne en känsla av maktlöshet. Att hon inte fick bo där hon ville kan säkert ha många förklaringar, och en av dem skulle kunna vara att det var fullt på de boenden hon önskade. Sådana faktorer, en beslutsprocess som sker utanför individens kontroll och att det kan ta tid att få ett beslut kan göra att det upplevs som svårt att få en plats på ett särskilt boende. Att ha kontroll över situationen, sin kropp, sitt hem och sin vardag gör att man känner sig orienterad i situationen (Ahmed 2006:5ff, 12). När Inger och Gun-Britt flyttade var det de som bestämde att flytten skulle ske och de hade kontroll över och en medvetenhet om vart, när och hur det skulle ske. Därför kunde de också känna trygghet i den nya situationen och känna sig orienterade, eller hemma, väldigt tidigt. Maj-Lis kände inte lika mycket kontroll, och känner sig därför inte helt orienterad i sitt hem.

Hans bodde tidigare i en lägenhet strax utanför Uppsala där en lång utomhustrappa upp till lägenheten blev ett hinder i hans vardag. Trappan var svår för Hans att ta sig upp för och en gång föll han i den. Därför bor han sedan flera år i ett rum på ett särskilt boende i Uppsala, och det är där vi träffas för en intervju. Han får hjälp av personalen att ta av sig skorna och

ställa rullstolen i rätt läge innan vi börjar, sedan blir vi ensamma och börjar prata om hur han trivs.

Hans: Ja... Hur trivs man, vad ska man säga? Vi brukar säga det när vi skojar vid bordet här ute att det här är den enda anstalten där man aldrig blir villkorligt frigiven.

Amanda: Är det så det känns?

Hans: Ibland så gör det det. Men det beror ju inte så mycket på hur det är här utan just på att man har så dålig prognos att man aldrig kommer bli bra så att man kan flytta härifrån. Men annars trivs jag faktiskt rätt bra.

Amanda: Men vad skönt att du trivs ändå. Så känslan är att du inte kommer härifrån? Eller?

Hans: Ja, det är klart man vill. Om det bara gick på något sätt, men det gör det ju inte. Jag behöver så pass mycket hjälp. Jag konstaterade just nu att jag kan inte ens ta av mig skorna.

Hans trivs ganska bra, men han bor inte där för att han vill utan är tvungen till det för att kunna få den hjälp han behöver. Hans förväntar sig att bo i den nuvarande bostaden i resten av sitt liv. Om han kunde skulle han hellre vilja bo någon annanstans, och tillsammans med grannarna brukar de skämtsamt jämföra boendet med ett fängelse. Hans kropp hindrar honom från att bo där han vill, eftersom den gör att han behöver omvårdnad och därför tvingas bo på särskilt boende. Ahmed definierar hem som en känsla av bekvämlighet, vilket bland annat innebär att kunna ta saker för givna (2010:59). Ett fängelse som metafor för där han bor visar tydligt att bostaden inte är ett givet hem för Hans, då han känner sig placerad där grund av sitt behov av omsorg och kroppsliga hinder. Jag frågar om han känner sig hemma i sitt rum, eller om det är hans tidigare bostad som är hemma för honom. ”Nej, det är nog här. Jag fungerar enligt samma princip som Humphrey Bogart gjorde, han sa – ’home is where I hang my hat’.” Jag skrattar när jag upptäcker att hatten faktiskt ligger där på hatthyllan innanför dörren. Där hatten finns är alltså hemma för Hans, och med det menar han att han känner sig hemma där han bor för stunden. Ett sätt att skapa känslan av hem är att sprida ut sig, lägga sina saker där och inreda med sina möbler. Det är ett sätt att ta platsen i besittning och låta den bli till en förlängning av jaget, och på så sätt göra den bekväm. Trots att Hans rum inte är förgivettaget som hem och det känns som ett fängelse kan han ändå skapa en känsla av hem genom att breda ut sig. Genom att placera sin hatt i bostaden blir den nämligen en förlängning av Hans, och där kan han känna sig hemma.

Viljan att flytta är, som i Hans fall, inte alltid ett fritt val som baseras på vad man helst skulle önska. Ibland finns det många omständigheter som gör att alternativen minskar. Vi återgår till

samtalet i Elsas kök. Hon återkommer ofta till hur lättad och nöjd hon är över flytten och att hon är glad för lägenheten och läget. Jag undrar om hon hade velat bo där även innan hon blev sjuk och det blev svårt med trapporna. Hon svarar ”*Nej, det tror jag inte att jag hade. Nej, jag tror inte att jag hade velat bott här då. Nej, det har jag inte, nej. Men här är ju så jätteskönt!*” Flytten är en följd av att hon blev sjuk och har svårt att gå, vilket gjorde att hemmet inte fungerade tillsammans med kroppen. Bostaden och kroppen blev istället hinder för varandra, och därför behöver hon bo i lägenheten för att klara av sin vardag. Hade hon inte haft det behovet skulle hon inte velat lämna villan och flytta till lägenheten. Ålderdomen är nämligen en tid av förändringar, och relationen till bostaden kan därför förändras när man åldras oavsett om man bor kvar i samma bostad eller flyttar. En ny bostad behöver inte heller betyda att det är omöjligt att känna tillhörighet till platsen eller trivas (Peace m. fl. 2005;2006 i Bygdell 2014:42). Att hon bott länge i den tidigare villan, och att flytten var en nödvändighet snarare än ett fritt val gör därför inte att hon är mindre nöjd över lägenheten nu, eftersom den innebär att hon kan leva sitt liv som hon vill. Hemmets fysiska plats behöver således inte vara viktig för relationen med bostaden, vilket kan synliggöras genom att betrakta hemmet som en känsla istället för en plats. I lägenheten kan Elsa ta kontroll över hemmet, vardagen och situationen. Det gör att lägenheten blir en förlängning av kroppen och kan tas för givet, vilket kan jämföras med att vara hemma. Senare under samtalet berättar Elsa om en jobbig period under tiden de bodde i villan.

Ja det har hänt både roliga och hemska saker [i villan], sa jag. Men det är ju så. Det kanske är därför jag tycker det är skönt att komma därifrån. Det kanske kan vara det också? Det har jag inte tänkt på, men det kanske är därför jag är så glad att vi är därifrån...

Negativa händelser har blivit jobbiga minnen för Elsa som är kopplade till villan. Hon funderar över det och tror att det kan ha att göra med att det kändes bra att flytta därifrån. Minnena var i vägen och störde hennes relation med villan. Ahmed hade beskrivit det som att minnena skaver, vilket är motsatsen till bekvämlighet eller hemkänsla. Bekväm som i en formgjuten fåtölj, som Ahmed illustrerar begreppet med, blir man i situationer och miljöer där det känns bra, ingenting skaver och man har kontroll över sin situation, bostaden och vad som händer. Det skulle också kunna beskrivas som att vara hemma, eller känna sig hemma. Att känna sig bekväm jämför Ahmed med att känna sig hemma, och att hem skulle kunna förstås som just denna känsla (Ahmed 2011:138, 2010:59). De negativa minnena skavde så att villan inte blev bekväm för Elsa. Skavandet upphörde när hon flyttade därifrån, vilket gjorde flytten till en positiv upplevelse. Att vilja flytta kan alltså ha att göra med att man flyttar till en

positiv plats, men kan också vara en följd av negativa händelser, erfarenheter eller livsvillkor i den tidigare bostaden. Ofta handlar det om både och, som att Elsa ville flytta *från* villan där hon har negativa minnen och inte klarade av tillvaron i villan samtidigt som hon ville flytta *till* lägenheten där hon känner kontroll och bekvämlighet. Nu kan Elsa klara av sin bostad och trivs bättre när negativa minnen inte längre skaver. Känslan av hem kan därför skapas på olika sätt, och kan upplevas som ett hem trots att det inte är förstahandsalternativet. Elsa säger ”*Ja, jag kände mig hemma med en gång, ja. Och så har vår son satt kakel som jag ville ha [skratt] och sen målade taket och ja, gjort sådana där saker.*” För Elsa var det viktigt för hemkänslan att göra hemmet fint så som hon ville ha det. Hennes son har hjälpt till med renoveringen av köket som gjordes enligt hennes preferenser, och hon är väldigt nöjd med resultatet. Att välja färg på kaklet fungerar som i exemplet med Hans hatt, att det är ett sätt att breda ut sig och ta platsen i besittning. Det finns även skillnader mellan hatten och kaklet. Hans hatt är en specifik och personlig sak som signalerar hemkänsla i sig själv vilket den sprider till omgivningen, medan det i Elsas fall inte är det svarta kaklet som specifikt ting som skapar känslan av hem, utan att Elsas eget val ger en känsla av kontroll. Hennes personliga stil och färgval gör även hemmet till en förlängning av Elsas person och personlighet, vilket skapar bekvämlighet och känsla av hem. Att lägenheten är trång är dock ett problem som Elsa tar upp vid flera tillfällen.

Ja, det är klart att, det är inte nå mycket garderober och sådant där. [...] Man får ju lära sig att ha det såhär nu. Ja, trångt sådär. Jag menar man blir äldre och man orkar inte ha så mycket främmande och sådär utan...

Enligt Elsa finns det för få garderober och andra förvaringsutrymmen i den nya lägenheten, men att det ändå känns okej. I hennes uttalande märker jag en känsla av vemod. Att bo trångt är negativt för henne då det inte fungerar enligt hennes vana av förvaringsutrymmena i den tidigare villan. Det skapar förvirring och de saknade garderoberna stör ordningen, eller skaver, och hemmet blir inte bekvämt. Det som är bekvämt märks inte, vilket gör att Elsa inte hade reflekterat över antalet garderober om de varit tillräckliga, eftersom det hade varit bekvämt och därför osynligt. Enligt Ahmeds metafor blir de saknade garderoberna skavande sömmar i fåtöljen som märks tydligt. Det är svårt att göra någonting åt förvaringsmöjligheterna i lägenheten, och för att klara av sin vardag måste Elsa bo där. Hon menar därför att hon får acceptera att bo trångt för att kunna ha det bra i övrigt. Det är dock lättare att acceptera en trång bostad för att hon, på grund av åldern, inte orkar med bestyren det innebär att ha gäster. Att bjuda in gäster till lägenheten skulle alltså inte vara passande. En mindre bostad rymmer färre gäster, men det kan också handla om att ett stort hus gör henne

stolt så att det är värt att visa upp för besökare, medan en liten lägenhet har lägre status. Att ha gäster är dock någonting som Elsa anses sig vara för gammal för, vilket är i enlighet med föreställningar om äldre som passiva. Ålderdomen förstås nämligen som den fas i livslinjen då man förväntas dra sig tillbaka från det sociala livet (Andersson 2010:95f,116).

Kontroll och självbestämmande

En flytt till särskilt boende innebär stora förändringar i hemmiljön, men även i vanliga bostäder kan det ske stora förändringar under ålderdomen. Institutionella inslag påverka miljön som lånade hjälpmedel och, framför allt, personal då det är vanligt att äldre personer får hjälp av hemtjänsten. Att bli beviljad hemtjänst innebär en stor förändring och en ny situation som främst handlar om att nya människor regelbundet besöker hemmet.

Hemtjänstpersonalen har dessutom mer makt än andra besökare i hemmet eftersom den som bor där är beroende av personalens hjälp. Flera av informanterna har erfarenheter av hemtjänsten i olika utsträckning. Maj-Lis berättar om hur hon upplevde det att ha hemtjänst innan hon flyttade till särskilt boende.

Maj-Lis: Det kom nya flickor varje morgon, varje kväll. Jag heter så och jag heter så. Jaha, välkommen. Nej, det var inte roligt.

Amanda: Vad var det som inte var roligt med det då?

Maj-Lis: Nej. Att det var så mycket främmande människor springande varje morgon, varje kväll. Nej, nej. Och då fick man ju tala om, instruera varje gång. Där finns det och där finns det.

Maj-Lis behövde hjälp av hemtjänsten två gånger om dagen, men det tyckte hon inte om. Nya personer dök upp i hennes hem, och upplevelsen var att det var för många för att kunna lära känna dem. Maj-Lis likgiltiga ton när hon återger den upprepade hälsningsritualen visar att hon tycker att presentationen blev onödig när det byter personer så ofta. Hon upplevde personalen som främlingar, vilket belyser svårigheten att bygga upp tillit när man får börja om med en ny person varje dag. Det kan förstås som en otrygg situation, men också tröttsam då hon inte tyckte om att gång på gång lära upp personalen. Cecilia Bygdell tar också upp fenomenet med äldre som får besök av många olika personer de är beroende av. Hon beskriver situationen som utsatt eftersom den äldre är utelämnad till personalens goda vilja och riskerar att bli illa behandlad. Resultatet kan bli ett hem som förknippas med våld och oro (Bygdell 2014:45). Otryggheten och ovissheten om vem som skulle komma och om Maj-Lis kunde lita på dem gjorde att hon tappade känslan av kontroll. Det var inte hon som kunde

styra över vad som hände eller vad, hur och när nästa steg skulle ske vilket gjorde henne desorienterad i hemmet. Hem är känslan av förgivettagande, förtrogenhet och orientering, och där förväntar man sig känna personerna som vistas där. De okända människorna skaver i hemmet, och när Maj-Lis inte kan ta för givet vilka personer som befinner sig i bostaden finner sig inte hemmet som känsla. Elsa har mycket hjälp av hemtjänsten som hon blev tilldelad efter att hon varit inlagd på sjukhuset, och hon berättar om hur det är.

Elsa: Jag har hemtjänst som kommer, ja, som jag ringer efter, ja. Ja, det är ju inte nå roligt! Nej, det är det inte. Men jag har några flickor som jag [skratt] ja, som jag avgudar som är så rara och snälla och duktiga. [...] Ja, det är inte samma varje dag inte. Det är det inte, nej.

Amanda: Har du hjälp varje dag då eller?

Elsa: Dom kommer... Men det ska jag ta bort. De kommer på morgon, men då har ju jag nästan, då är ju jag uppe när de kommer. För vi sa klockan nio och det är alldeles för sent, för jag är uppe sju, ja halv åtta. Och det är ju för tidigt för dem, men ändå. Så att, ja. Och sen hade vi någon som kom klockan tio, och det var ju väldigt onödigt! [skrattar] Ja, då när jag var dålig kanske... Ja, och så kommer de klockan två och det tycker jag också var onödigt. Ja, då kom de för att de skulle hjälpa mig på toaletten, men det klarar jag ju själv nu. [...] Ja, man är aldrig fri inte, nej! [skrattar]

Elsa tycker inte heller att det är roligt med hemtjänstens besök, men betonar att hon trivs med vissa i personalstyrkan. Enligt henne är de flesta hemtjänstbesöken onödiga och hon nämner att hon ska ta bort morgonbesöket. Att prata om hemtjänstens besök som onödiga kan vara ett sätt att berätta för mig att hon klarar sig bra själv och inte behöver någon hjälp. Eftersom det för många av informanterna finns en nära koppling mellan att vara gammal och att inte klara sig själv skulle det kunna vara en strategi för att orientera sig emot föreställningar om äldre som beroende och osjälvständiga, och gestalta sig själv som självständig och inte alls så gammal som det förväntas av någon som har hemtjänst. Elsa tar upp att hemtjänsten kom för sent för henne på morgonen. Inger har också haft hemtjänst en period efter en skada, och även för henne blev det fel med tiderna.

På kvällen vid klockan nio då kom det i regel en ung kille. Men då hade jag ju redan klätt av mig och gjort mig iordning för kvällen när han kom! [skratt] Och likadant på morgon, då kommer de också klockan nio, men då var jag ju klädd och färdig när de kom! Och då sa hon tjejen att "Va sjuttan ska jag göra nu?" Ja, då, men då kanske jag hade lite disk som stod i diskhon och "Ja, du kan ju diska istället." "Ja, men då gör jag det så säger vi att vi har klätt på dig!", sa hon! [skrattar]

Inger var oftast redan färdig med morgon- och kvällsbestyren när hemtjänsten kom för att hjälpa henne. Det blev en förvirrad situation, då det inte längre fanns någon funktion för dem

så ibland hjälpte personalen till med någon annan syssla för att ha någonting att göra. När hemtjänstens besök inte matchar med de invanda rutinerna försvinner funktionen för personalen och hela besöket känns onödigt och störande, och ibland komiskt. Hemtjänsten hade kunnat vara till hjälp om de hade matchat med Ingers och Elsas rutiner. Rutinerna är ett sätt att breda ut sig så att bostaden svetsas samman med kroppen eller jaget, och att de fungerar tillsammans gör att det blir ett hem. När andra tider och rutiner förs in utifrån blir de käppar i hjulet som skapas av dygnets upprepande rutiner, och det börjar skava. Hemtjänstens hjälp blir inte en del av hemmet när den inte anpassas till de personliga rutinerna, och blir ett skavande intrång i hemmets känsla och miljö. Maj-Lis har inte hemtjänst längre då hon har flyttat från en vanlig bostad till särskilt boende, och hon berättar om utmaningarna med att det finns ett fast schema.

Maj-Lis: Jag har börjat [lösa korsord] nu på kvällen ibland, halv tio, tio. Innan jag vet ordet av är klockan fyra eller fem. Då ska jag gå upp...

Amanda: Men det är väl skönt? Då måste du ju inte gå upp sen. Du kan väl gå upp när du vill så.

Maj-Lis: Ja, nej här gör man inte vad man vill inte.

Amanda: Men får du inte sova hur länge du vill?

Maj-Lis: Nej, klockan åtta kommer de och lindar mina ben, för jag är svullen om bena och de tror att det hjälper att linda dem, vilket jag inte tror på men jag får vara snäll och säga ja, tack i alla fall. Och sen när de är lindade, ja, de klär på mig och de ser till att jag kommer ut och får min fil och kaffe. Så det är dagsprogram hela dagen.

Amanda: Jag trodde ändå att man kunde säga att "Nej, jag vill gå upp då eller då" eller, ja att man fick bestämma sådant lite.

Maj-Lis: Nej, nej. Jag blir lagd på kvällarna mellan halv sju och sju. Då ska jag lägga mig. Och jag har i hela mitt liv inte lagt mig förrän mellan elva och tolv för jag är nattuggla. Men, nu ska det vara halv sju-sju. Jag får vänja mig!

Maj-Lis får inte bestämma själv över sina rutiner och tider, utan tvingas anpassa sig efter när personalen kan hjälpa henne. Det gör henne frustrerad och hon känner sig maktlös. Vid flytten följde rutinerna med henne från det gamla hemmet och Maj-Lis försöker nu att breda ut sig genom att applicera samma rutiner i den nya bostaden för att skapa känslan av hem. Hon upptäcker då att hennes rutiner inte får plats i det schema som redan finns på platsen sedan tidigare, och det skaver. Maj-Lis hindras från att breda ut sig och praktisera hemmet i form av rutinerna som signalerar hemkänsla för henne. Hon har inte kontrollen över vad som händer och när saker ska ske, vilket gör henne desorienterad. Maj-Lis upplevelse skiljer sig från Ingers och Elsas schemakrockar med hemtjänsten. Hemtjänsten kan inte passa in i Ingers och

Elsas hem och rutiner, och står därför utanför hemmet. För Maj-Lis är det istället hon som inte matchar med boendets rutiner, vilket gör att hon förväntas anpassa sig för att bli en del av boendets rutiner som hemskapande praktik. Först när hennes rutiner, som kan ses som ett utövande av hem, går i linje med boendets rutiner kan Maj-Lis känna sig orienterad och platsen kan bli bekväm och fungera som hem. Detta bidrar till att Maj-Lis inte känner sig hemma fullt ut på det särskilda boende där hon bor.

Elsa vill inte flytta till ett särskilt boende utan vill hellre bo i lägenheten hon nyligen flyttat till tills hon går bort. På grund av sjukdom har hon bott kortare perioder på särskilt boende, och personalen var trevlig och allting var bra men hon trivdes inte ändå. Efter en stunds funderande på varför hon inte trivdes kommer hon fram till att hon vill bestämma över sig själv. Hon säger att *"hemkänsla det är väl att man kan göra som man vill och ingen bryr sig om vad man gör och sådant där, tycker jag. Man gör som man vill, och vill jag en dag inte göra någonting då behöver jag inte heller, och sådär."* Elsa vill kunna göra vad hon vill utan att behöva be om lov vilket hon ser som motsatsen till att bo på särskilt boende. Hans tycker att det är tråkigt när han inte kan göra vad han vill på det särskilda boende där han bor.

Hans: Nej, men det som är lite tråkigt här är att man inte har... Jag behöver ju hjälp att komma ut eftersom, min rullstol är inte en sådan som jag kan manövrera själv, så vill jag komma ut eller någonting så måste ju någon härifrån vara med som hjälpmotor. Och det är inte alltid de har tid med det.

Amanda: Nej, det är klart. Hur ofta kan du få hjälp med det då?

Hans: Vi har ju enligt avtal har vi rätt till en timma privat tid med personalen varje vecka. Och det kommer man ju inte så långt med. Jag menar om man skulle vilja, ja, just nu är det väl inte så aktuellt men när det är fint väder på somrarna och sådär skulle man kanske vilja åka ner på stan litegrann och titta sig omkring. Bara... se lite folk.

Hans är beroende av andra för att göra vad man vill med sin tid. Han berättar att han inte kan gå ut och titta på stan då han behöver hjälp av personalen och en sådan utflykt tar längre tid än vad han har rätt till. Han tycker att det är tråkigt, men får anpassa sig till de regler som finns. Att vara i behov av hjälp gör att man är beroende av en annan persons goda vilja, men också den andra personens rutiner och beslut om när, var och hur hjälpen ska ges. Många äldre blir genom sitt omvårdnadsbehov därför beroende av andra och tappar kontrollen över sin situation och sin vardag. Detta har inte bara att göra med hemmet, utan även upplevelsen av ålder i förhållande till föreställningar om ålderdomen. Ålderstrappan illustrerar livslinjen där normen och höjdpunkten är vuxenlivet, medan barndomen och ålderdomen gestaltas som lägre i rang då de är på väg upp till respektive ned från denna normativa vuxenhet. Även

föreställningar om hur självständighet och beroende förväntas förändras genom livet följer ålderstrappan då barndomen och ålderdomen förstås som faser präglade av beroende medan vuxenlivet är förenat med självständighet och omsorg för människorna i de andra faserna (Ronström 1999:4ff). Att ha ett omsorgsbehov och vara beroende av personal skulle enligt dessa föreställningar innebära att vara gammal. Därför kan den minskade kontroll som Hans känner när han inte kan röra sig utomhus som han vill signalera ålderdom och upplevas som en känsla av att vara gammal. Elsas ovilja att flytta till särskilt boende handlar om hennes vilja att vara självständig, vilket kan kopplas till en orientering mot livslinjens förväntningar om att hon, som äldre person, borde bli allt mer beroende och osjälvständig. Att hon dessutom ser självbestämmandet och självständigheten som viktiga aspekter som hemkänsla skulle kunna tolkas som att hon känner sig hemma där hon inte känner sig gammal. Hemmet som känsla skulle därmed kunna förstås som i ett motsatsförhållande till känslan och förståelsen av att vara gammal.

Trygghet och tillit

Det är ju äldre folk. Det är ju så. Fast annars är det ju lägenheter... Det här är ju trygghetsboende kan en säga, det blir det den dagen jag behöver hemhjälp. Men de flesta här behöver ju hemhjälp.

Inger berättar att trygghetsboendet är för äldre personer, men att det är vanliga lägenheter. Det gör att man inte behöver beröras av servicen, personal eller andra institutionella inslag när det inte behövs, och då fungerar lägenhetshuset som vanliga bostäder förutom att det finns en åldersgräns. Inger tycker att det är bra. I nuläget ser hon huset som ett vanligt lägenhetshus med bra läge och trevliga lägenheter, och att det är ett trygghetsboende innebär för henne att det finns en restaurang och aktiviteter i närheten. Det är dock en trygghet för Inger att veta att om det händer någonting med hennes hälsa kommer hon att kunna bo kvar och få den hjälp hon behöver, vilket gör att hon känner sig bekväm med sitt hem. Gun-Britt hade stått i kö länge till ett sådant trygghetsboende i Uppsala, men kön var lång och därför blev det ett rum på särskilt boende istället.

Gun-Britt: Nej, det var ingen större skillnad att bo i trygghetsboende än att bo i min egen lägenhet. För jag skulle ju haft, i alla fall ha hemhjälp dit jag kom då.

Amanda: Ja. Tyckte du det var bättre att komma hit då istället?

Gun-Britt: Ja. För här har jag ju allt. Har jag läkare och jag har sjuksköterska och jag har hårklippning och... Inte fötterna, för det får jag åka till min egen, till min gamla fotvård men annars så finns allting här.

Anledningen till att hon behövde flytta var att hon inte klarade av att bo själv och hemtjänsten inte gav henne tryggheten hon behövde. Att bo på trygghetsboende hade därför inte hjälpt henne, eftersom det då hade blivit samma situation som tidigare. Det är smidigt att ha all service samlad. Det är inte bara servicen som är viktig utan även den ständiga närvaron av personal. På frågan om vad som är den största skillnaden mellan den förra lägenheten och att bo som nu, på särskilt boende, förklarar Gun-Britt att *"skillnaden är ju då att jag har omvårdnad. Ja, och att jag kan vända mig till personalen om jag behöver hjälp. [...] Då säger jag bara till så hjälper de mig att ta ur [tvätt]maskinen och sådant där om inte jag kan"*. Tryggheten som kommer av att ha service och personal till hands gör att bostaden fungerar som hem i bemärkelsen att kunna ta saker för givet. Deras kroppar blir inte ett hinder för att klara av vardagen, utan platsen och kroppen kan fungera tillsammans. Att platsen blir en förlängning av kroppen, och därmed bekväm, gör att Gun-Britt trivs. Som togs upp tidigare i kapitlet kan det också upplevas som att hon inte känner sig gammal. Hennes kropp blev ett hinder som skavde i hennes förra lägenhet, vilket gjorde att hon började känna sig gammal. Att hon nu känner bekvämlighet i sitt hem kan därför göra åldrandet mindre påtagligt. Detta kan jämföras med Åsa Alftbergs förklaring om att kroppen synliggörs när det blir ett hinder. Hon menar att en person som inte kan gå i trappor förstås som avvikande, gammal eller funktionshindrad på platser med trappor, därför att trappan pekar ut personens oförmåga (Alftberg 2012:51). Det skulle kunna innebära att personen inte upplevs gammal eller funktionshindrad där inga trappor finns, eftersom den inte avviker från vad som förväntas. Känslan av åldrande och ålderdom behöver därför inte förändras åt samma håll utan står i relation till hur mycket kroppen avviker från vad den behöver klara av. Enligt detta skulle Gun-Britt därför kunna förstås som yngre nu än innan hon flyttade till särskilt boende.

Personalen påverkar också bekvämligheten och hemkänslan på olika sätt. Inger berättar att hennes väninna inte gillar när det kommer unga killar från hemtjänsten.

Inger: [En väninna] måste ju ha hjälp med att göra... toalett och om jag säger... intimoalett om jag säger så, måste hon ha hjälp med. Sen kommer det en ung kille! [...] Och då frågade hon: "Vad ska du göra här?" "Ja, jag skulle hjälpa dig med morgontoaletten." "Tänk att det tror inte jag att du ska!", säger hon då. [skrattar] "Det ska du nog inte!" Och hon ringde ju, de har ju någon sådan här som alltid svarar i telefonen, så hon ringde ju dit upp. "Ni får skicka hit någon annan! Jag ska inte ha honom!" Och så det gjorde dom, det kom en annan. "Nä!", sa hon, "Aldrig livet!"

Amanda: Ja, nej det skulle kanske kännas konstigt om det var en kille då.

Inger: Ja, då får en nog vara lite vimsig i huvudet, tror jag. Det skulle inte jag heller godkänna. [skrattar]

Hon berättar om en väninna som sa ifrån när en manlig person från hemtjänsten skulle hjälpa henne med morgontoaletten. Inger håller med om att det inte skulle kännas bra att få hjälp med intima omvårdnadsbehov av en man. Hon tycker att det är konstigt att hemtjänsten inte anpassar personalen efter detta. Detta kan bero på föreställningen om den äldre kroppen som könlös. Livslinjens faser förhåller sig till att medelåldern eller vuxenlivet, och därmed de karaktärsdrag som förknippas med denna tid, är normativa. Som vuxen förväntas man vara en sexuell varelse, medan barn och äldre förväntas ha ett lägre eller uteblivet sexuellt intresse. En aktiv sexualitet under ålderdomen förstås till exempel som uppseendeväckande och opassande (Jönsson 2010:25-45). Att äldre förväntas vara mer eller mindre asexuella resulterar i föreställningen att situationer som annars skulle vara intima inte kan bli sexuella, intima eller problematiska när en av de inblandade är äldre. Äldre kvinnor betraktas inte som sexuella kroppar (ibid). Därför ses det inte som ett problem att en äldre kvinna skulle få hjälp på toaletten av en man, trots att en ung kvinna inte förväntas vilja det. Ingers väninna förväntas därför vara oberörd av en mans närvaro, beröring eller beskådning på grund av att hon är en äldre person. För Inger och hennes väninna är det en självklarhet att det är obehagligt att få hjälp på toaletten av en man, och det skulle inte vara någon skillnad från när de var yngre. Att ta emot hjälp, särskilt när det handlar om kroppen, kan alltså innebära intima och utsatta situationer. Det ställer krav på att den äldre känner sig trygg med personalen. För Hans är tillgången till service och personal det positiva med att på särskilt boende. Relationen till personalen är dock inte oproblematiske.

Hans: Vad man saknar lite grann är ju emotionella kontakten ibland. Att man inte har någon... Man vet inte riktigt vad de tycker om att komma in och hjälpa en med allt möjligt.

Amanda: Nej, så det märks inte om de trivs med det eller om de tycker att det är jobbigt?

Hans: Inte alltid. Det måste jag säga att det är väldigt sällan som jag har upplevt det akut att de har tyckt att det har varit jobbigt. Det har varit någon gång men inte ofta.

Hans känner inte alla i personalen så bra att han kan vara säker på att de tycker att det känns bra att hjälpa honom. Han är fundersam och verkar bära på en oro för att personalen ska tycka att det är jobbigt, tråkigt eller obehagligt att ge honom omvårdnad. Osäkerheten kan handla om att han inte vill vara till besvär eller betraktas som dålig, jobbig, konstig, korkad eller äcklig. Då han är beroende av personalens hjälp kan han inte göra något åt eventuellt

misstycke hos personalen, och det hela kan sluta i en jobbig situation präglad av skam, skuld, maktlöshet och utsatthet. Det hela handlar om tillit, då Hans vill kunna lita på att personalen behandlar honom med respekt. Han kan bara hoppas på att personalen är professionell, men kan inte ta det för givet. För Hans innebär personalens närvaro och hjälp därför både trygghet och otrygghet. Tilliten till personalen berörs även i intervjun med Maj-Lis. Hon berättar hur man gör när man behöver hjälp på det särskilda boende där hon bor.

Maj-Lis: Och då larmar man. Och då har man en sådan här (visar larmknappen) som man klämmer på. Och så hoppas man att de ska komma. Men det gör de inte.

Amanda: Gör de inte det?

Maj-Lis: Det kan dröja, det kan dröja! [...] Jag låg och väntade på att få komma på toaletten och jag fick vänta en timma. Och jag höll på att göra det jag skulle i sängen för jag kunde inte hålla mig längre! Och då, de kom inte, kom inte. Och då hade jag blivit lagd halv sju. Och då larmade jag klockan åtta på morgonen.

Maj-Lis berättar att personalen inte alltid kommer när hon larmar förrän de är klara med sysslan de håller på med, och att det blir problematiskt när hjälpbehovet är akut. Hon känner ingen tillit till personalen och att hon ska få hjälp om det händer någonting, vilket ger henne en känsla av otrygghet och maktlöshet. Maj-Lis och Hans kan inte ta för givet att få hjälpen de behöver eller att få behandlas respektfullt, vilket gör att känslan av hem som förgivettagande inte infinner sig. Bostaden blir tvingande och begränsande, så trots att det fungerar som hem i rumslig bemärkelse behöver inte tryggheten och bekvämligheten som hemmet förknippas med. De är desorienterade i förhållande till idealet om hem som en plats man kan kontrollera och känna sig bekväm på.

När hjälpen kommer, oavsett om det blir förr eller senare, är det också viktigt att känna tillit till personalens kunskap och förmåga att utföra sysslorna på ett bra sätt. Agneta har erfarenheter av hemtjänsten genom sin vän som hon hjälper. Hon känner ett ansvar att ingripa när sysslorna inte utförs ordentligt, vilket händer då och då. Här berättar hon om några otrygga situationer.

De SKA ringa på dörrn och så sen. Först ringa på dörrn, och så sen OM han inte öppnar så ska de gå in med nyckel. En gång, två gånger när han vakna så står det en människa precis framför honom vid sängen. Och han skrek! Han trodde det var en katt, för han är rädd för katter. Han trodde det var en katt som hade kommit in. Men då fick jag ju ringa och säga till dem det. Och då var det ju ord mot ord. [...] Sådana där grejer, vet du! Och hur många är det som är sjukvårdsutbildade? Alla är inte undersköterskor? Nej, det är ett fåtal som är. Så det är det jag liksom, som jag också tänker på såhär. Som han berättade i

början när han skulle få hjälp med att droppa ögonen. Då fick han ju ögoninflammation. Det var livsfarligt för hans öga! Då sa han att en som kom och droppa la jämnt den där i ögat på honom. Och det får man absolut inte göra! Man får INTE nudda! Så jag fick ringa och... Så jag känner ingen tilltro till hemtjänsten. Det är ju bättre på vissa ställen, det ska jag inte säga ett dugg om. [...] Vissa som kommer är jättebra, vissa som kommer skulle jag inte vilja ha innanför dörren.

Agneta berättar upprört om situationer som blivit väldigt negativa för hennes vän. En gång gick en ur personalen in utan att ringa på dörren, och stod vid sängen när mannen vaknade vilket gjorde honom väldigt rädd. En annan gång fick han ögoninflammation av att personalen inte gav ögondropparna på rätt sätt. Oro och osäkerhet skaver och personalen blir därför en otrygghet som hindrar hemkänslan som förgivettagande. Sådana händelser gör att Agneta inte känner tillit till hemtjänsten, både när det gäller bemötande och i utförandet av sysslor.

"Alltså, jag brukar säga såhär, jag ska nog köpa mig ett hembitråde då. [...] För att, det har ju vi råd med [min man] och jag, fast du inte tror det, men det har vi. [...] Kanske en tjej som studerar, som vill ha tillskott som kan komma på eftermiddagen och se till en och se till att man har ätit mat."

Hon kan tänka sig ha tillsyn i framtiden när hon blir äldre, men då tänker hon vända sig till privata alternativ. Det skulle i så fall ha formen av en personlig assistent, som hjälper en enskild person, istället för hemtjänsten där ett mindre antal personer åker runt mellan många olika brukare. Agneta tycker att privat hemhjälp är ett alternativ som hon kan kosta på sig eftersom hon har råd med det. Att välja mellan hemtjänst och privata alternativ har nämligen en ekonomisk aspekt. Även Siv vill hellre använda privata alternativ hellre än hemtjänsten.

Amanda: Hur känner ni inför att ha hemtjänst någon gång i framtiden? Alltså är det något som?

Siv: Nej, nej, nej. Någon som kommer och tvättar fönstren, ja. Och städar golvet, ja. Men inte hemtjänst. Inte ens då, alltså när man skulle bli [tillgjord röst] "riktigt knackig, jag behöver ha hjälp!". Nej.

Tore: Vad, vadå för?

Siv: Nej, men vadå, hemtjänst!? Hur ska de klara av en sådan här miljö? Vedspis? Gå ut och...

Tore: Men vad, de handlar också va? Man får hjälp med att handla... [...] Och få färdtjänst!

Siv: Men alltså handla kan man göra ändå, du får ju hem maten, du kan ju ringa till ICA och få hem din matkasse alltså.

För Siv är privata matleveranser och städtjänster att föredra framför hemtjänst, men Tore håller inte med. Att personalen förmodligen inte klarar av deras bostadsmiljö verkar de

däremot vara överens om. De har råd att välja privata alternativ, men det är det inte alla som har. Tidigare i uppsatsen berättar Elsie om att hon har låg pension och att ekonomin blir ett hinder för att byta bostad. Hon tvivlar likt Siv och Agneta på hemtjänstens förmåga, kunnsighet och möjlighet att utföra de uppgifter hon behöver hjälp med. Hon skrattar när jag frågar om hon har hemtjänst, och säger "Nej, jag har inte ens larm!". När hennes make gick bort krävdes en utredning för att hon skulle få behålla larmet, och därför struntade hon i det och klarar sig utan. När en tjänsteman från kommunen lämnade en duschstol åt henne frågade hon Elsie om hon inte vill ha hjälp av hemtjänsten.

Och jag bara titta på henne och sa det "Nej, gud bevara mig!" sa jag. [...] "Nej, men snälla du", sa jag, "det jag inte kan göra, det FÅR ju de inte göra. Och vad farao ska jag då ha en människa gå här, öppna dörrn och titta att jag har kommit opp på morgon? ALDRIG!", sa jag, "så länge jag har en suck och klara mig själv", sa jag, "så ska jag göra det!" sa jag.

Hon berättar inlevelsefullt om när hon sa till på skarpen när personen från kommunen föreslog hemtjänst. Det går inte ta miste på att Elsie känner ett starkt motstånd mot att ta anlita hemtjänst. Hon förklarar för mig varför hon känner så.

För jag får ALDRIG se samma människa, sa jag. Har jag hjälp så jag fem gånger, eller ja, tre gånger om dagen i fem dagar. Ja, en femton, tjugo olika människor kommer! Och det är ju skandal hur de behandlar oss i det fallet! [...] Nej, men att de får inte damma, ifall att man har nåt värdefullt som kan gå i kras. De får inte stiga opp på en stol för att hämta ner en grej. Det får man göra själv! [skratt] Nej, men det är så sjukt! [...] Och de får inte ta ut en matta. De bara får dammsuga. Och så får de våttorka under köksbordet.

Att många olika personer går till samma brukare är ett stort problem, tycker hon. Elsie har tidigare arbetat inom hemtjänsten och jämför dagens organisation och riktlinjer med hur det var när hon jobbade. Hon ifrågasätter att det finns detaljerade riktlinjer om vad personalen får och inte får göra, då det gör att personalen inte kan ge den hjälpen som hon skulle behöva. Att hemtjänsten fungerar dåligt gör att hon tycker att det skulle vara onödigt och otryggt att få hjälp av dem, och hennes upprördhet är uppenbar när hon berättar att hon vill undvika det så länge som möjligt. Elsies upprördhet kan förstås som en rädsla för att inte ha kontroll över sin tillvaro och sitt hem, till exempel genom att inte ha kontroll över vilka människor som går in i hennes bostad. Detta skulle motverka hemmet som känslan av förgivettagande, och personalens besök skulle upplevas som ett intrång i hemmet, likt skavande sömmar som gör en fåtölj allt annat än bekväm – för att använda Ahmeds metafor för bekvämlighet och hem (Ahmed 2011:138). För Elsie är alternativet till hemtjänsten att klara sig själv med stöd från anhöriga, och privata alternativ diskuteras inte. Hon använder redan privat städhjälp, men att

anlita privat hemhjälp för omvårdnad handlar om många fler timmar i månaden och en mycket högre kostnad, och ekonomin kan således vara en anledning till att privat hemhjälp inte ses som ett alternativ. Det är därmed enklare för Siv och Agneta att undvika hemtjänsten när de inte litar på att de kan göra ett bra jobb, eftersom de har råd att vända sig till privata alternativ. För dem är det ett alternativ att fundera över, medan det för äldre med svag ekonomi handlar om att anlita hemtjänst eller att klara sig själv.

Sammanfattning

Det här kapitlet handlar om hur den genomförda flytten förstås i efterhand av de som flyttat, och hur man skapar känslan av hemma på en ny plats. En annan röd tråd genom kapitlet har varit vad som händer med relationen till hemmet och upplevelsen av ålder när uppdelningen mellan hem och institution suddas ut, eller när hemmet som plats och känsla förändras.

Många informanter vill bo kvar så länge som möjligt i sitt hem då bostaden är bekväm och en förlängning av deras kropp, vilket kan förstås som känslan av hem. Det handlar om att känna kontroll över hemmet, och därmed vara bekväm. De förväntade åldersförändringarna kan få hemmet att börja skava och inte kan fungera ihop med kroppen längre, vilket gör att bekvämligheten och hemkänslan minskar och personen tappar orienteringen. Om, eller enligt livslinjen *när* det händer, kommer de att vilja flytta för att uppnå kontroll och kunna bemästra sin bostad, vilket leder till en känsla av bekvämlighet. Flytten kan därför upplevas som en lättad. Att flytta skulle även vara i enlighet med livslinjen, vilket gör att personen håller orienteringen i förhållande till livslinjen och samtidigt känner sig orienterad i förhållande till sin omgivande miljö och livssituation. Då de förhåller sig till livslinjens manus för hur åldrandet ska se ut och i vilken ordning det ska ske är de som flyttat även lättade för att ha flytten bakom sig. Flytten till en bostad som klarar av framtida åldersförändringar är en hållplats i livslinjen som en del i att förbereda sig på förändringar. Att flytta förstås således som nästintill obligatoriskt, vilket gör att en framtida flytt förväntas bli tyngre och svårare i takt med det förväntade kroppsliga förfall som förknippas med ålderdomen. Därför upplevs det som positivt att ha genomfört det momentet eftersom de inte förväntar sig att behöva flytta igen. Ambivalensen inför bostaden har således att göra med normer om livslinjen och ett gott liv, ett gott åldrande och en god död, men också upplevd bekvämlighet och orientering. Dessa känslor kan jämföras med ambivalensen inför tanken på att flytta i framtiden vilket tagits upp

i föregående kapitel, liksom ambivalensen kring förståelsen av när man blir gammal som diskuterades i kapitel två.

Informanternas berättelser visade att personal, service och en anpassad utformning på bostaden i särskilt boende kan göra bostaden trygg och bekväm. Bekvämligheten uppkommer när personen kan hantera sin vardag och sig själv, breda ut sig och kunna ta hemmet, vardagen och tryggheten för givet. Platsen fungerar tillsammans med kroppen utan att skava, och denna bekvämlighet skapar hemmet som känsla. Samtidigt kan personal göra bostaden otrygg och obekvämlig till exempel vid brutna rutiner eller en minskad möjlighet till självbestämmande, vilket gör att känslan av kontroll försvinner. I sådana lägen blir platsen obekvämlig, och den känns inte som hemma. Även föremål och inredning påverkar känslan av hem, då det också handlar om kontroll och självbestämmande, men även då hemkänsla kommer av att man ska kunna breda ut sig. Genom personliga saker, estetiskt tilltalande stil i inredning och eget val av färgsättning blir bostaden en del av jaget. När gränserna för var jaget, eller kroppen, slutar och omgivningen börjar är det så bekvämt att bostaden inte märks, vilket då kan förstås som hemma. Känslan av hem kan alltså förstås som en känsla av kontroll, trivsel och trygghet, men också känslor som har med självbestämmande, vanor och personlighet. Att vara hemma kan därför vara just där man känner kontroll och bekvämlighet, utan att det är kopplat till en specifik plats. Kontroll och bekvämlighet skulle kunna jämföras med att känna sig orienterad, då det har att göra med kontrollen över sig själv, var man befinner sig och vart man är på väg. Orientering kan därför vara nära sammankopplat med hemmet där de båda begreppen skulle kunna ses som ett resultat av varandra. När någonting skaver genom att störa känslan av förgivettagande och bekvämlighet känns det inte hemma, vilket resulterar i desorientering. Hemmet är därför inte en plats utan en känsla, som kan infinna sig vid olika situationer och försvinna vid andra situationer eller händelser.

5. Avslutande diskussion

Syftet med studien har varit att visa hur föreställningar om åldrande, ålderdom, livslopp och ett gott liv påverkar äldre personers förståelse, ställningstaganden och ageranden kring sin bostadssituation. I resultatet visades först hur föreställningarna ser ut för att nå en förståelse för vad äldre förhåller sig till för övergripande föreställning om ett förväntat livslopp, ungdom som norm och olika föreställningar om äldre. I de två senare kapitlen har fokus varit på hur dessa förväntningar och föreställningar återspeglas i vardagspraktiker kring hemmet och specifikt i äldres resonemang och ställningstaganden kring sin bostadssituation. Hemmet har inte studerats som en specifik plats, då hem istället har utforskats som känsla och praktik. Livslinjen som förväntat sätt att leva livet är Ambjörnssons och Jönssons tolkning av Ahmeds ”the straight line” (Ahmed 2006), vilken är en stark norm som informanterna förhåller sig till när det gäller upplevelse och praktik av både ålder och hem. Den förväntade livslinjen är som en stig som genom ålderdomen leder mot flera olika förändringar och slutligen döden. Det är normativt att fortsätta på stigen, och det är det som förväntas av både omgivningen och de äldre själva. Därför räknar informanterna med att bli äldre, följa föreställningar om äldre, och flytta och bli beroende av hjälp från andra.

Flytten kan förstås som en övergång från yngre-äldre till äldre-äldre, som upplevs som ett steg i det förväntade livsloppet. Övergången från ”yngre äldre” till ”äldre äldre” är nära sammankopplat med motstridiga föreställningar om äldre, till exempel motsatsparen frisk-sjuk, aktiv-passiv och självständig-beroende. Att genomföra övergången är något som förstås som nödvändigt för att leva ett korrekt liv i enlighet med ett normativt livslopp. Att nå kategorin äldre-äldre innan döden förstås som en del i en lyckad, god och korrekt döendeprocess vilket är en del i ett normativt livslopp som ger mening, värdighet och är nödvändig för att leva ett lyckat liv. Att hindras från att flytta hindrar även övergången till äldre-äldre, vilket upplevs som negativt då det kan resultera i ett ofullständigt livslopp. Ålderdomen och flytten kan därför beskrivas som sammankopplade genom livslinjen då flytten är en del i att bli äldre. De kan också förenas genom destinationen för den förväntade flytten, nämligen trygghetsboende och särskilt boende. Dessa platser är nämligen sammanflätade i förståelsen av ålderdomen, tillsammans med föreställningar om kroppsliga förändringar, ett visst sätt att leva och uppföra sig, men också dessa platser. Platsen för

ålderdom kan därför förstås som särskilt boende, eller trygghetsboende. Att bo på någon variant av anpassat boende för äldre kan därför förstås som synonymt med att vara gammal. En så nära koppling gör att en flytt till ett anpassat boende för äldre förstås som en obligatorisk del av ålderdomen.

Många informanter vill bo kvar i sina hem. Eftersom flytten kan vara en del av att bli gammal kan viljan att bo kvar vara en önskan om att slippa bli gammal, att få gå bakåt på stigen och inte behöva flytta. En annan anledning till att bo kvar är för att det är en plats de trivs på och de har haft det bra. Om de inte längre trivs eller klarar av vardagen sitt hem vill de inte bo kvar där. Det handlar också om en önskan om att få bo där man känner sig orienterad, bekväm och har kontroll. Orientering är Ahmeds begrepp som beskriver känslan av kontroll över situationen, var man är, vart man ska och när, hur och var saker händer. Det kan också vara en känsla av förtroenhet och att allting är korrekt och enligt planen, eller enligt den egna kroppen. Att vara orienterad kan därför innebära att följa livslinjen genom att förbereda för åldersförändringar och död för att kunna genomföra det på ett bra sätt i en kontrollerbar miljö. Orientering är därför en del av upplevelsen av hemmet som känsla och praktik samt upplevelsen av åldrande och känslan av att vara gammal. Att samma begrepp används för orienteringen till livslinjen, hemmet och åldrandet visar att dessa ideal och praktiker samspelar. När man känner sig orienterad kan det göra att man känner sig hemma, och när man känner sig hemma kan det resultera i orientering. I en miljö där man tappat orienteringen på grund av att kropp och miljö inte kan fungera tillsammans kan leda till att man känner sig gammal, och när man känner sig gammal kan det vara svårt att känna sig hemma. När man tappat orienteringen till livslinjen, som när flytten hindras på olika sätt, kan det även sätta hemkänsla och upplevelse av ålder på spel. Det ska inte förstås som ett direkt och absolut samband, men en slutsats som kan dras av resultaten i studien är att dessa känslor samspelar och därför kan påverka varandra på olika sätt.

Under ålderdomen finns det många normer om åldrande och ålderdom att förhålla sig till, ta stöd emot, rätta sig efter eller ta avstånd ifrån. Som äldre är det svårt, nästan omöjligt, att vara normativ, passa in och bli bekvämt osynlig utan att ifrågasättas. Genom att följa vissa normer bryter de andra. Ungdomen och vuxenlivet är normen, och äldre är därför avvikande redan i sitt varande. Att acceptera åldrandet och agera enligt föreställningarna om äldre är därför ett ännu större normbrott då man ska eftersträva ungdomlighet. Att eftersträva ungdomlighet och agera enligt ungdomsnormen är också ett normbrott genom att de inte gestaltar sin ålder på rätt sätt i enlighet med livslinjen. Resultatet blir att äldre personer bryter mot normen oavsett

vad de gör. Det är två olika stigar, och ju längre de går på den ena desto mer desorienterade blir de från den andra. Ålderdomen kan därför vara en period präglad av ifrågasättande, då de behöver försvara sig oavsett vad de gör. Äldre är därför ständigt desorienterade, och de behöver försvara sig och ta ställning till hur de ska hantera sitt åldrande och agera utifrån de föreställningar om äldre som finns. Detta ger upphov till många motstridiga känslor och resonemang som bottnar i att de förväntar sig förändringar i enlighet med livslinjen och planerar för dem, men de hoppas samtidigt på att de uteblir. De engagerar sig i att motverka åldrandet för att förstås som ansvarsfulla enligt ungdomsnormen, men planerar för att fortsätta enligt livslinjen. Eftersom de förväntar sig förändringarna i enlighet med livslinjen förväntar de sig att bli erbjudna hjälp, stöd, omsorg och anpassning efter dessa förändringar innan de vet om de kommer. Om till exempel bostadsmarknadens organisation eller biståndshandläggares beslut utgår från förhoppningen om att åldrandets förändringar ska utebli, förstås det som att de nekas hjälp de behöver. Att de strävar efter ungdomlighet betyder nämligen inte att de inte längre väntar sig att bli gamla. Det finns således ett glapp mellan idealet och verkligheten. På frågan ”vill du bo hemma eller flytta?” får man ett svar om de ideal som finns, vilket kan verka förvirrande om det uppfattas som ett verkligt behov. Den här uppsatsen har dock inte syftat till att ge konkreta svar på hur äldre vill leva och bo, och det är inte heller ett svar som kommer att ges. Istället har studien riktat ljus på den komplexitet som präglar ålderdomen och som blir synlig i hur äldre resonerar kring sin bostad och att flytta under ålderdomen. Studien har även visat på de samband som finns kring föreställningar, upplevelser och praktiker av åldrande, hem och livslopp.

I inledningen jämfördes flytten under ålderdomen med Karin Boyes dikt ”Ja, visst gör det ont” (1935) eftersom det kan vara en jobbig förändring att flytta. Knoppar som brister skulle dock inte vara en korrekt jämförelse enligt studiens resultat, då flytten som en del i åldrandeprocessen snarare förstås som en nedgång enligt livslinjen än som ett sätt att blomma ut och utvecklas. Droppar som hänger kvar på kvisten innan de motvilligt faller ner i t ex en sjö är en något bättre liknelse, då flytten förstås som en obligatorisk del av framtiden som de äldre motvilligt planerar för. När de sedan flyttat känner de sig ändå lättade eftersom det nya hemmet är så bekvämt att kroppen och bostaden blir ett, precis som vattendroppen som efter fallet förenas med vattnet i sjön.

Käll- och litteraturförteckning

Otryckta källor

Intervjuer

Intervju 1

Informant: ”Inger”

Ålder: 85 år

Sysselsättning: Pensionär

Bostad: Lägenhet ansluten till ett Trygghetsboende i Västerviks tätort

Datum för intervjun: 20/12 2017

Plats för intervjun: I informantens hem

Intervjuare: Amanda Wide

Intervju 2

Informant: ”Eva”

Ålder: -

Sysselsättning: Biståndshandläggare och boendesamordnare, Knivsta kommun

Bostad: -

Datum för intervjun: 2/5 2018

Plats för intervjun: Socialkontoret, Knivsta kommun, Knivsta

Intervjuare: Amanda Wide

Intervju 3

Informant: ”Linda”

Ålder: 77 år

Sysselsättning: Pensionär

Bostad: Villa i Alsike i Knivsta kommun

Datum för intervjun: 9/5 2018

Plats för intervjun: Mötesplatsen, Knivsta

Intervjuare: Amanda Wide

Intervju 4

Informant: ”Elsa”

Ålder: 80 år

Sysselsättning: Pensionär

Bostad: Lägenhet i Knivsta tätort

Datum för intervjun: 9/5 2018

Plats för intervjun: I informantens hem

Intervjuare: Amanda Wide

Intervju 5

Informant: ”Anna”

Ålder: -

Sysselsättning: Pensionär

Bostad: Villa på landsbygden i Knivsta kommun

Datum för intervjun: 14/5 2018

Plats för intervjun: Mötesplatsen, Knivsta
Intervjuare: Amanda Wide

Intervju 6

Informant: ”Janne”
Ålder: 77 år
Sysselsättning: Pensionär
Bostad: Lägenhet i Knivsta tätort
Datum för intervjun: 14/5 2018
Plats för intervjun: Mötesplatsen, Knivsta
Intervjuare: Amanda Wide

Intervju 7

Informanter: ”Siv” och ”Tore”
Ålder: 68 år och 70 år
Sysselsättning: Pensionärer
Bostad: Villa på landsbygden i Knivsta Kommun
Datum för intervjun: 17/5 2018
Plats för intervjun: I informanternas hem
Intervjuare: Amanda Wide

Intervju 8

Informant: ”Sara”
Ålder: 84 år
Sysselsättning: Pensionär
Bostad: Villa i Knivsta tätort
Datum för intervjun: 18/5 2018
Plats för intervjun: Mötesplatsen, Knivsta
Intervjuare: Amanda Wide

Intervju 9

Informant: ”Elsie”
Ålder: 83 år
Sysselsättning: Pensionär
Bostad: Lägenhet i Knivsta tätort
Datum för intervjun: 18/5 2018
Plats för intervjun: Mötesplatsen, Knivsta
Intervjuare: Amanda Wide

Intervju 10

Informant: ”Agneta”
Ålder: 70 år
Sysselsättning: Pensionär. Volontär på Röda korset
Bostad: Lägenhet i Uppsala
Datum för intervjun: 30/10 2018
Plats för intervjun: Informantens hem
Intervjuare: Amanda Wide

Intervju 11

Informant: ”Gun-Britt”
Ålder: 86 år
Sysselsättning: Pensionär
Bostad: Lägenhet på ett särskilt boende i Uppsala

Datum för intervjun: 5/11 2018
Plats för intervjun: Informantens hem
Intervjuare: Amanda Wide

Intervju 12

Informant: "Hans"
Ålder: 74 år
Sysselsättning: Pensionär
Bostad: Lägenhet på ett särskilt boende i Uppsala
Datum för intervjun: 9/11 2018
Plats för intervjun: Informantens hem
Intervjuare: Amanda Wide

Intervju 13

Informanter: "Maj-Lis" och hennes vän och tidigare Röda kors-besökare "Marianne"
Ålder: 93 år och 69 år
Sysselsättning: Pensionär (Maj-Lis). Pensionär och volontär i Röda korset (Marianne)
Bostad: Lägenhet på ett särskilt boende i Uppsala (Maj-Lis).
Datum för intervjun: 13/11 2018
Plats för intervjun: Maj-Lis hem
Intervjuare: Amanda Wide

Observationer

Observation 1

Datum: 5/11 2018
Plats: Gemensam lokal på särskilt boende i Uppsala
Aktivitet: Högläsningssaktivitet med efterföljande fika

Tryckta källor

Hemsidor

Svenska Röda korset www.redcross.se hämtad 2018-10-16

Knivsta kommun 2018. *Mötesplats Lyckträffen* www.knivsta.se/sv-SE/Omsorg-och-hjalp/Aldre/Lycktraffen Hämtad: 2018-10-16

Knivsta kommun 2018. *Om Knivsta*. <https://www.knivsta.se/sv-SE/Kommun-och-politik/Om-Knivsta> Hämtad: 2019-05-20

Socialstyrelsen 2016. *Boende för äldre personer*.

<http://www.kunskapsguiden.se/aldre/Teman/boende-for-aldre-personer/Sidor/default.aspx>

Hämtad: 2019-04-04

Statistiska centralbyrån, statistikdatabasen 2018. *Befolkningens medelålder efter region, kön och år.*

http://www.statistikdatabasen.scb.se/pxweb/sv/ssd/START_BE_BE0101_BE0101B/BefolkningMedelAlder/table/tableViewLayout1/?rxid=78af4b2f-46bb-4bcb-bba1-0741a2f59678

Hämtad: 2019-05-20

Västerviks kommun 2018. *Kommunfakta.* <https://www.vastervik.se/Kommun-och-politik/Kommunfakta/> Hämtad: 2019-05-20

Litteratur

Abrahamsson, Marianne och Hagberg, Jan-Erik mfl. (red.) 2010. *Rum för åldrande. Essäer om äldres boende.* Skrifter från NISAL Nr 1. Linköping: Linköpings Universitet, Campus Norrköping, ISV, NISAL

Alftberg, Åsa 2012. *Vad är det att åldras? En etnologisk studie av åldrande, kropp och materialitet.* Lund: Lunds universitet, Institutionen för kulturvetenskaper, avdelningen för etnologi.

Alftberg, Åsa 2010. "Hemma bra men inte bäst? Åldrandets strategier och hemmets betydelse." I: Marianne Abrahamsson och Jan-Erik Hagberg m fl. (red.) *Rum för åldrande. Essäer om äldres boende.* Skrifter från NISAL Nr 1. Linköping: Linköpings Universitet, Campus Norrköping, ISV, NISAL

Ambjörnsson, Fanny och Jönsson, Maria 2010. *Livslinjer. Berättelser om ålder, genus och sexualitet.* Göteborg: Makadam

Andersson, Lars 2008. *Ålderism.* Lund: Studentlitteratur

Andersson, Lars 2009. "Måste vi utplåna den fjärde åldern?" I: Håkan Jönsson (red) *Åldrande, åldersordning, ålderism.* Norrköping: Linköping University Interdisciplinary Studies no. 2009:10. NISAL

Andersson, Åsa 2010. "Konsten att åldras med värdighet. Om samtida och historiska åldrandeideal." I: Fanny Ambjörnsson och Maria Jönsson *Livslinjer. Berättelser om ålder, genus och sexualitet.* Göteborg: Makadam

Ahmed, Sara 2006. *Queer phenomenology. Orientations, objects, others.* Durham N.C.: Duke University Press

- Ahmed, Sara 2010 "Vithetens fenomenologi" I: *Tidskrift för genusvetenskap*. Nr 1-2 2010
- Ahmed, Sara 2011. *Vithetens hegemoni*. Hägersten: Tankekraft
- Boye, Karin 1935. *För trädets skull*. Stockholm: Bonnier
- Bringéus, Nils-Arvid m fl. 1983. *Vår hållning till döden*. Bjästa: CeWe-förlaget
- Bygdell, Cecilia 2014. *Omsorgsfylld landsbygd. Rumsliga perspektiv på åldrande och omsorg på den svenska landsbygden*. Upplands fornminnesförenings tidskrift nr. 56. Uppsala: Upplands fornminnesförening och hembygdsförbund
- Elfström, Elin 2017. *Stadsplanering för en åldrande befolkning. En fallstudie av Ulleråkersprojektet i Uppsala. Examensarbete inom samhällsbyggnad*. Stockholm: KTH Skolan för arkitektur och samhällsbyggnad
- Fägerborg, Eva 2011. "Intervjuer" I: Lars Kaijser och Magnus Öhlander (red) *Etnologiskt fältarbete*. Lund: Studentlitteratur
- Gustavsson, Karin 2014. *Expeditioner i det förflutna. Etnologiska fältarbeten och försvinnande allmogekultur under 1900-talets början*. Stockholm: Nordiska museets förlag
- Holgensen, Ståle 2017. *Staden och kapitalet: Malmö i krisernas tid*. Göteborg: Daidalos
- Hyltén-Cavallius, Sverker 2005. *Minnets spelrum. Om musik och pensionärskap*. Hedemora: Gidlund
- Hörnfeldt, Helena 2009. *Prima barn, helt U.A. Normalisering och utvecklingstänkande i svensk barnhälsovård 1923-2007*. Stockholm: Makadam
- Jansson, Hanna 2017. *Drömmen om äventyret. Långfärdsseglares reseberättelser på internet*. Stockholm: Institutionen för etnologi, religionshistoria och genusvetenskap, Stockholms universitet
- Jönson, Håkan (red.) 2009. *Åldrande, åldersordning, ålderism*. Norrköping: Linköping University Interdisciplinary Studies no. 2009:10. NISAL
- Jönsson, Maria 2010. " 'Det släpar efter i mig'. Osamtidigt åldrande i Kerstin Thorvalls författarskap." I: Fanny Ambjörnsson och Maria Jönsson *Livslinjer. Berättelser om ålder, genus och sexualitet*. Göteborg: Makadam

Kajiser, Lars och Öhlander, Magnus (red) 2011. *Etnologiskt fältarbete*. Lund: Studentlitteratur

Karlsson, Eva M. 2008. *Livet nära döden: Situationer, status och social solidaritet vid vård i livets slutskede*. Botkyrka: Mångkulturellt centrum

Klein, Barbro 1990. "Transkribering är en analytisk akt." I: *RIG Kulturhistorisk tidskrift*, 73(2): 41-66

Larsson, Anita 2010. "Den fysiska boendemiljöns möjligheter till gemenskap – en subjektiv reflektion efter studiebesök i två olika äldreboendemiljöer." I: Marianne Abrahamsson och Jan-Erik Hagberg m fl. (red) 2010 *Rum för åldrande. Essäer om äldres boende*. Skrifter från NISAL Nr 1. Linköping: Linköpings Universitet, Campus Norrköping, ISV, NISAL

Lundgren, Anna Sofia 2010. " 'Om man jämför så är jag rätt gammal'. Ålder som förhandling och resurs." I: Fanny Ambjörnsson och Maria Jönsson *Livslinjer. Berättelser om ålder, genus och sexualitet*. Göteborg: Makadam

Nilsson, Magnus 2008: *Våra äldre. Om konstruktioner av äldre i offentligheten*. Linköping: Linköpings universitet.

Nilsson, Magnus och Jönsson, Håkan 2009. "Äldre i massmedierna – osynliga eller förknippade med problem." I: Håkan Jönsson (red) *Åldrande, åldersordning, ålderism*. Norrköping: Linköping University Interdisciplinary Studies no. 2009:10. NISAL

Nylund-Skog, Susanne 2002. *Ambivalenta upplevelser och mångtydiga berättelser. En etnologisk studie av barnafödande*. Stockholm: Etnologiska institutionen, Stockholms Universitet

Närvänen, Anna-Liisa 2009. "Ålder, livslopp, åldersordning." I: Håkan Jönsson (red) *Åldrande, åldersordning, ålderism*. Norrköping: Linköping University Interdisciplinary Studies no. 2009:10. NISAL

Odén, Birgitta 1994. "Åldrandets förvandlingar. De gamlas villkor från senmedeltid till välfärdsstat." I: Gunnar Broberg, Ulla Wikander, Klas Åmark 1994. *Bryta, bygga, bo. Svensk historia underifrån*. Stockholm: Ordfronts förlag

Pripp, Oscar 2001. *Företagande i minoritet. Om etnicitet, strategier och resurser bland assyrier och syrianer i Södertälje*. Tumba: Mångkulturellt centrum

- Pripp, Oscar och Öhlander, Magnus 2011. "Observation." I: Lars Kaijser och Magnus Öhlander (red) *Etnologiskt fältarbete*. Lund: Studentlitteratur
- Ranadaa Larsson, Åsa och Hagberg, Jan-Erik 2014. "All the things I have – Handling one's material room in old age" I: *Journal of Aging Studies, Volume 31*
- Ronström, Owe 1998 "Pigga pensionärer och populärkultur." I: Owe Ronström (red.) 1998 *Pigga pensionärer och populärkultur*. Stockholm: Carlsson Bokförlag
- Ronström, Owe 1996. "Vem ska ta hand om de gamla invandrarna? FoU-rapport 1996:3 I: Owe Ronström (red.) 1996. *Vem ska ta hand om de gamla invandrarna? Äldre invandrare i Stockholm*. Stockholms socialtjänst Forsknings- och utvecklingsbyrå.
- Ronström, Owe 1999. "Ålder som perspektiv." I: *Vård*. Nr 2 maj 1999 ss 2- 14
- Socialstyrelsen 2019. *Vård och omsorg om äldre. Lägesrapport 2019*.
- Stjernborg, Vanessa 2010. "Everyday life of older persons in a suburb in Sweden." I: Marianne Abrahamsson och Jan-Erik Hagberg m fl. (red) 2010 *Rum för åldrande. Essäer om äldres boende*. Skrifter från NISAL Nr 1. Linköping: Linköpings Universitet, Campus Norrköping, ISV, NISAL
- Svensson, Ingeborg 2013. *Liket i garderoben. Bögar, begravningar och 80-talets hivpidemi*. Stockholm: Ordfront förlag
- Wide, Amanda 2018. "Alla vill bo hemma" – *En studie om äldre och trenden om kvarboende*. PM i kursen "Planeringens utmaningar. Makt, politik och ideologi." Uppsala Universitet: Kulturgeografiska institutionen
- Woube, Annie 2018. *Racing against age? Gender, age, and body among senior participants in women-only sports races*. *Loisir et Société / Society and Leisure*
- Öhlander, Magnus 1996. *Skör verklighet. En etnologisk studie av demensvård i gruppboende*. Stockholm: Stockholms Universitet

Övriga tryckta källor

- Uppsala rödakorskrets 2018a *Medmänsklighet i rörelse* Uppsala: Uppsala rödakorskrets
- Uppsala rödakorskrets 2018b *Hembesökare, Riktlinjer för hembesökare*. Uppsala: Uppsala rödakorskrets

Uppsala rödakorskrets 2018c *Besök på vårdboende "Gräsmattan."* Riktlinjer för besök på vårdboende. Uppsala: Uppsala rödakorskrets

Uppsala rödakorskrets 2015 *Besöksverksamhetens trafikljus.* Uppsala: Uppsala rödakorskrets

Noter

¹ Ja visst gör det ont när knoppar brister.
Varför skulle annars våren tveka?
Varför skulle all vår heta längtan
bindas i det frusna bitterbleka?
Höljet var ju knoppen hela vintern.
Vad är det för nytt, som tär och spränger?
Ja visst gör det ont när knoppar brister,
Ont för det som växer
och det som stänger

Ja nog är det svårt när droppar faller.
Skälvande av ängslan tungt de hänger,
klamrar sig vid kvisten, sväller, glider –
tyngden drar dem neråt, hur de klänger.
Svårt att vara oviss, rädd och delad,
svårt att känna djupet dra och kalla,
ändå sitta kvar och bara darra –
svårt att vilja stanna
och vilja falla

Då, när det är värst och inget hjälper,
Brister som i jubel trädets knoppar.
då, när ingen rädsla längre håller,
faller i ett glitter kvistens droppar
glömmer att de skrämdes av det nya,
glömmer att de ängslades för färden –
känner en sekund sin största trygghet,
vilar i den tillit
som skapar världen.